

DE WALDENZEN

Door

K. HAVINGA,

Ned. Hervormd predikant

te Oud-Beijerland.

Gedrukt door C. J. VAN EIJK,

WOERDEN.

1900.

VOORBERICHT.

De Waldenzen!

Een merkwaardig volk. Een volk, waaraan zichtbaar des Heeren Woord werd bevestigd: "Die Mij eren, zal Ik eren." (1 Sam. 2: 30.) Van de vroegste tijden af zijn zij in alle eenvoud des harten bij het Woord Gods gebleven, hebben daarvoor alles over gehad, alles verlaten toen de nood het vorderde, en naar 's Heeren belofte, zijn zij er met het Woord doorgekomen.

Zo is hun geschiedenis rijk in lering, en dient zij tot bevestiging in het geloof, *dat eenmaal de heiligen overgeleverd is.*

Gods Woord was het, waarop zij steunden in hun strijd tegen de machtigste vorsten. Gods Woord was het, dat hen bemoedigde hun leven niet te dierbaar te achten om deze schat voor zichzelf en voor hun kinderen te bewaren. Te midden van vervolging en strijd, verleiding en aanvechting, hebben zij zich hieraan gehouden, en hierdoor waren zij standvastig, onbewegelijk.

Hierop te wijzen was het doel van de volgende opstellen, die oorspronkelijk in een Weekblad verschenen, en nu, op verzoek, afzonderlijk worden uitgegeven.

Oud - Beijerland, Juli 1900.

K. HAVINGA.

HOOFDSTUK I

INHOUD: Waldenzen - Naam - Woonplaats - Geloof - Vervolging - Methode van de Bedelmonniken - Innocentius III - Graaf Raymond van Toulouse - Vervolging in Frankrijk - Hulp van buiten - Kruistocht - Schriftkennis - Barben - Inquisitie - Inval in de vallei van Pragela - Vlucht in een winter nacht - Brief van Lodewijk XI.

Ten allen tijde is er een overblijfsel geweest naar de verkiezing van de genade, een overblijfsel, dat in de kracht Gods werd bewaard, en daarom zijn knieën niet boog voor hetgeen de mens stelde in plaats van God en zijn Woord. Geheel de Godsopenbaring is de machtige prediking van hetgeen onze catechismus aldus omschrijft, *dat de Zone Gods, uit het hele menselijk geslacht, zich een gemeente, tot het eeuwige leven uitverkoren, door Zijn Geest en Woord, in enigheid des waren geloofs, van het begin van de wereld tot aan het einde, vergadert, beschermt en onderhoudt* (Zond. 21). Treffend komt dit aan het licht in de geschiedenis van de Waldenzen.

"De Waldenzen!"

Welke bladzijden van lijden, vervolging, bloed en tranen ontrolt de historie voor ons oog bij het noemen van dezen naam; maar ook, hoe spreekt zij luid en krachtig van de bewarende hand van de Voorzienigheid, die zo kennelijk over dit hard geplaagde volk was uitgestrekt. Laten daartoe de dagen vanouds spreken!

De Waldenzen zijn in de geschiedenis onder verschillende namen bekend. Nu eens worden ze genoemd naar hun voornaamste leraars, dan eens naar de leer, die ze beleden, naar het land, dat ze bewoonden, of men duidde ze aan door allerlei spot en schimpnamen. De oorsprong van de naam "Waldenzen" is onzeker. Zij woonden vooral in de valleien van Piëmont in Opper-Italië, waar thans hun nakomelingen nog gevonden worden.

Wie het eerst het evangelie aan de Waldenzen gebracht heeft, is onzeker. Sommige historieschrijvers beweren dat het de apostel Paulus geweest is, die naar Spanje reizende, (Rom. 15: 28) door de dalen van Piëmont trok. De Waldenzen zelf hebben altijd aangenomen, dat hun voorvaderen door de apostelen, of door hun naaste opvolgers met het Christendom zijn bekend gemaakt.

Het woord van de prediking heeft onder deze eenvoudige mensen rijke vrucht gedragen; het oefende een machtige invloed uit op hart en leven, en deed in de vreze des Heeren wandelen. In eenvoud des harten hield men zich aan het Woord Gods, onderwierp zich daaraan, en zo kon het niet uitblijven of de vruchten des Geestes werden openbaar in huis, in maatschappij en kerk. Men mag het aanmerken als een bijzondere zorg van de Voorzienigheid, dat de gemeenten van de valleien, te midden van zoveel insluipend verderf in de kerk, bewaard bleven bij de eenvoud des geloofs en bij een Godzalige wandel. De grondwaarheid van het Evangelie even vertroostend als alle hoogmoed terneerwerpend, - dat de mens voor God rechtvaardig is, niet door de werken, als werken van de wet, maar alléén door het geloof in Jezus Christus, - is bij hen altijd zuiver bewaard gebleven, en als een kostbaar pand van het ene geslacht aan het andere overgeleverd. Te midden van allerlei on- en bijgeloof, dat al meer en meer in Rome's Kerk de overhand kreeg, konden de Waldenzen rekenschap geven van de hoop, die in hen was, en in Godvruchtige geschriften, catechismus en confessie hun geloofsovertuiging formuleren.

Gelukkig leefden de Waldenzen in hun valleien, tevreden dat zij uit de niet zeer

vruchtbare bodem door noeste vlijt konden trekken, wat voor hun levensonderhoud nodig was; gelukkig bovenal, omdat zij God mochten dienen naar Zijn Woord. Hun getal, eerst klein, groeide langzaam aan, want ook uit andere landstreken voegden er zich bij hen. Wel lag er duisternis op Rome's Kerk, en donkerheid op hen, die in haar schoot van ernstige zin waren; doch de Heilige Geest werkte ook daar nog in 't verborgen, en deed bij sommigen behoefte ontstaan naar die gerechtigheid, welke voor God geldt; naar die prediking, die de last van de schouders neemt, en spreekt *van het aangename jaar des Heeren*. Zij voegden zich bij de Waldenzen om daar datgene te vinden, waarnaar hun hart dorstte. Zo werden de dalbewoners meer en meer bekend, welke bekendheid nog toenam door de handel met de bewoners van de omliggende streken. Deze handelaren waren metéén rechte zendelingen: de liefde Christi drong hen; zelf door het Woord Gods gevoed, konden zij niet nalaten om anderen van het Brood des levens, van Christus en al Zijn schatten, te spreken. Merkwaardig was dikwerf de uitwerking van hun eenvoudig, hartelijk woord: *de Heilige Geest gaf het vruchtbaarheid, en menig uitgestrooid zaadje werd een boom*.

Ook in uitgestrekte kring werkte men, zodat door hen de prediking van Gods Woord gebracht werd en Frankrijk, Duitsland, Italië en Nederland. Dit optreden met het Woord Gods moest in botsing brengen met de Roomse Kerk: pausen, conciliën, wereldlijke vorsten verbonden zich om hen tegen te staan, en de ban (1173) van Paus Alexander III (1159-1181) kondigde het naderend onweer aan; 12de eeuw. zijn opvolgers wandelden in hetzelfde spoor, zodat de vreedzame Waldenzen rust noch duur hadden van hen, die zich stedehouders van Christus noemen. Door de pauselijke ban getroffen, waren zij feitelijk van de maatschappij uitgesloten, zodat geen getrouw zon van de Roomse Kerk zich met hen wilde of durfde inlaten. Zij werden van eer en waardigheid beroofd; zij mochten geen testament maken, niet erven, hun doden niet op de gewone kerkhoven begraven. hun goederen werden verbeurd verklaard, hun kinderen van de nalatenschap van de ouders uitgesloten, hun huizen omvergehaald. Als veldhoenders op de bergen werden zij gejaagd, gegrepen, aan de wereldlijke macht overgegeven en gedood. Geen vorst mocht ze in zijn gebied toelaten; de bevelhebbers van de steden moesten de poorten voor hen sluiten; geen dorp mocht ze verblijfplaats bieden. Die een verdachte aanwees of gevangen nam, kreeg, als bloedprijs, een derde van diens bezittingen. Die een ketter - welke naam hij dan ook droeg - niet aanwees of gevangen nam, of hem, uit gevoel van deernis, ter sluiks liet ontsnappen, moest het overtreden van het pauselijk bevel met het verlies van een derde zijner bezitting boeten.

Een treurige vermaardheid in de vervolging van de Waldenzen verwierven zich de bedelmonniken, wier orde in het begin van de 13de eeuw gesticht werd door de Spanjaard Dominicus. Zijn volgelingen - Dominicanen genoemd - hoewel zij zich verbonden hadden om persoonlijk nooit enig bezit te hebben, en door bedelen bijeen te brengen, wat voor hun dagelijks onderhoud nodig was, stonden spoedig bij het volk in groot aanzien. Immers zij hadden de schijn van geheel voor de dienst des Heeren te leven, en gebroken te hebben met de wereld en alle aards bezit. Van alle kanten stroomden hun giften toe: het goud van de rijken, de penningen van de geringen, huizen en landerijen van de stervenden. Dit alles werd aan de orde, als zedelijk lichaam, overgedragen, die daardoor spoedig zeer rijk werd, en ver reikende invloed verkreeg. Aan deze orde werd door de paus het recht van inquisitie, het recht om onderzoek naar het geloof te doen, opgedragen. Haar macht wies bij de dag, zodat spoedig niets zich aan haar invloed kon onttrekken. Door klokgelui riep zij het volk

bijeen waar en wanneer zij wilde. Allen moesten voor haar vierschaar verschijnen, en dubbel gevaarlijk was het onderzoek, wanneer men enige bezitting had. Bestond er slechts het geringste vermoeden van ketterij, dan hadden zelfs de naaste bloedverwanten de moed niet om enig woord ten gunste in het midden te brengen, indien zij niet als kettergunstigen wilden beschouwd worden. Die een Waldenzer een glas water had gegeven voor zijn dorst, een stuk brood voor zijn honger, een bos stro om in de gevangenis er zijn leden op uit te strekken, hij kon een veroordelend vonnis niet ontgaan. Geen advocaat of notaris durfde zijn hulp verlenen aan iemand, die bij de inquisitie verdacht was. Van allen verworpen, feitelijk van de maatschappij uitgesloten, werden zij zelfs nog na hun dood vervolgd; hun gebeente werd geen rust gegund, het werd opgegraven en in 't vuur geworpen. Geen erfgenaam van een ketter of ketttersgezinde durfde zich aanmelden om de hem toekomende erfenis in bezit te nemen; om des levenswil moest hij zwijgen, en het toelaten dat anderen in bezit namen, wat hem rechtmatig toekwam.

Een waar schrikbewind werd door de monniken, die met de inquisitie belast waren, uitgeoefend over hen, die in eenvoudigheid des harten het Woord Gods liefhadden, en alleen in het offer van Christus Jezus hun rechtvaardiging voor God zochten. Zij werden aan openbare bespotting blootgesteld, wanneer ze, bij processies werden rondgevoerd in een rood kleed met gele kruisen bedekt, ten teken dat ze wegens ketterij gevangen waren. Sommigen, terwijl alleen een hemd hun naaktheid dekte, werden blootshoofds en barrevoets door de straten gevoerd met een brandende fakkel in de hand en een strop om de hals. Men zond ze over zee weg naar verre landen, en nam hun bezittingen in beslag, en gelukte het hen al om terug te keren, dan durfden ze niet eens naar hun goederen onderzoek doen, of vragen naar vrouw en kind. Er was geen ontkomen aan de veelarmige inquisitie: overal en onder alle standen had zij haar handlangers en helpers. Elke gemeenschap met de Waldenzen stelde schuldig, indien slechts het vermoeden rees, dat men het voor hen opnam. Zij, die met het geloofsonderzoek waren belast, wilden met de Waldenzen niet disputeren in het bijzijn van leken of gewone leden van de kerk, want de vervolgd, zeer tehuis in Gods Woord, hanteerden in hun verweer dit zwaard des Geestes, en juist voor deze slagen waren de monniken bevreesd. In een reeks vastgestelde uitspraken van kerkvaders, pausen en conciliën mochten deze geloofsrechters tehuis zijn, zij waren het helaas! niet in het Woord Gods, dat toch de scheidsrechter moet zijn in alles, wat op het christelijk geloof en leven betrekking heeft. 't Is niet te verwonderen, dat in deze bange tijden sommigen van de Waldenzen, door herroepen van hun geloofsovertuiging; het leven trachtten te redden. Wie durft een steen opnemen om op deze zwakke broeders te werpen? Het volharden tot de einde toe" zal er alleen dan zijn, wanneer de Heilige Geest krachtig werkt in de ziel, in de waarheid inzet, door Zijn verborgen toespreken het harte troost, en niet doet aanmerken hetgeen gezien wordt, maar het oog des geloofs richt op de getrouwheid des Heeren, en op hetgeen Hij in Christus heeft gegeven.

Herriep iemand, hij kon toch zijn leven niet redden, of hij moest al zijn medegelovigen verraden en met name noemen. Bleef iemand getrouw, hij werd ter dood veroordeeld, en wat ieder misdadiger werd toegestaan, het was de Waldenzer ontzegd; hij mocht geen laatste woord richten tot de schare, die rondom schavot of brandstapel stond. Die in het net van de inquisitie gevangen was, had geen kans om, zonder herroeping van zijn geloofsovertuiging, door de mazen te ontglippen. De rechters gingen uit van de stelregel, dat men de waarheid van de ingebrachte beschuldiging aannemen, en alleen onderzoek moest doen naar de omstandigheden. Werd iemand voor dit zogenaamd geestelijk gerecht gebracht, dan onderzocht men

dus niet op welke gronden hij meende te moeten afwijken van de aangenomen kerkleer; Gods Woord werd niet ten grondslag gelegd om een einde aan alle tegenspraak te maken, nee de beschuldiging, of het vermoeden van afwijking, werd als bewezen aangenomen, en bijvoorbeeld gevraagd: "hoe vaak hebt gij de predikatie van de ketters gehoord; hoe menigmaal zijt gij in hun bidstonden aanwezig geweest; in welke plaatsen hebt gij ze geherbergd, of zijt gij ze behulpzaam geweest op hun vlucht?"

Men dreigde de gevangenen aanstonds met de dood, en sprak: "gij moet sterven, herroept uwe dwaling, en wees geduldig, in alles wat u te wachten staat." Werd iemand van de omstanders door medelijden bewogen, dan werd hem op strengen toon te kennen gegeven, dat iedere opwelling van barmhartigheid tegenover ketters zeer verkeerd was, en allicht kerkelijke straffen ten gevolge kon hebben.

Met grote volharding, - een betere zaak waardig - heeft men getracht de Waldenzen uit te roeien, maar het is niet gelukt. Hij, die bij hen en met hen was, is meer dan al zijn vijanden, en daarom kon geen instrument, tegen hen bereid, voorspoedig zijn. Wij zullen dit in 't vervolg van de geschiedenis kunnen opmerken.

Talrijk zijn de vervolgingen, die de Waldenzen moesten verduren. In het Zuiden van Frankrijk, waar zij sterk vertegenwoordigd waren, brak de storm het eerst los. In 1180, op aansporing van paus Innocentius III, (1179-1180) trok er een leger tegen hen op. Zij werden geslagen, maar niet vernietigd; verstrooid, en zie, het Woord Gods werd daardoor in ruimer kring bekend.

Vijfentwintig jaar later volgde men een andere tactiek: door de prediking van welsprekende monniken trachtte men het vergif van de ketterij onschadelijk te maken. Het doel werd evenwel niet bereikt. Indruk maakten de sierlijke redevoeringen van de monniken ongetwijfeld; maar als het volk later de gesprekken van de bijbelvaste Waldenzers hoorde, die hun gevoelens op Gods Woord grondde en het daarmee verdedigden, dan gevoelden de hoorders al heel spoedig dat het "daar staat geschreven!" een machtig wapen is, waarvoor zelfs de duivel moet vluchten.

Om de zaken grondig te behandelen sloegen de Waldenzen voor om een religiegesprek te houden. Dit voorstel werd aangenomen, en in 1206 had dit gesprek plaats tussen 2 bisschoppen en 2 predikanten. Men vorderde hiermede evenwel niets: de bisschoppen hielden hun gevoelens vast aangaande de Mis, en de predikanten bestreden dit op grond van de Heilige Schrift. (Paus Innocentius IV, 1198-1216)

De gisting werkte door. Een schijnbaar nietig voorval deed de brand weer uitslaan. Een monnik mishandelde een edelman, die kort daarop overleed. De paus schoof dezen manslag op graaf Raymond van Toulouse, die de afwijkende zonen van de kerk onder zijn machtige bescherming nam. Er werd een pauselijke bul uitgevaardigd, waarin de graaf in de ban werd gedaan, en volkomen aflaat werd verleend aan allen, die tegen hem optrokken. De getrouwe Roomsers werden vermaand om volijverig te zijn in het vervolgen en uitroeien van de Waldenzen, die veel gevaarlijker geacht werden dan de Saracenen. Om de ijver te prikkelen werd hun toegestaan de Waldenzen hun landen te ontnemen, en die de Katholieken te geven.

Graaf Raymond, om het ergste te voorkomen, verontschuldigde zich over de moord, hem ten laste gelegd, maar het mocht niet baten. Een pauselijk leger viel in zijn landen en trok tegen hem op. Om zijn gebied te behouden onderwierp hij zich aan de vernederende voorwaarden van de pauselijke legaat, en bezweek voor de eis, dat hij zweren moest de ketters te helpen uitroeien. Intussen had hij hier geen vrede bij. Om

van zijn eed en de ban ontslagen te worden, reisde hij naar Rome, waar het hem, ook door voorspraak van Frankrijks koning Filips, gelukte aflat te ontvangen. Toen hij evenwel in zijn gebied teruggekeerd was, wilde de pauselijke legaat de verworven aflat en opheffing van de ban niet erkennen. Zo bleef de toestand feitelijk dezelfde voor de bedreigde Waldenzen.

Kort hierop werden er meer dan 100 gevangen genomen en hun de ogen uitgestoken en oren en neus afgesneden. Een van hun steden, in het Zuiden van Frankrijk, werd door de graaf van Montfort ingenomen. Een abt hield een predikatie tot de inwoners om ze te bewegen tot de Roomse Kerk terug te keren. Te vergeefs. Hij ontving het moedig antwoord: "wij verloochenen ons geloof niet, en keren niet tot de Roomse Kerk terug. IJdel is uw pogen, want noch leven, noch dood zal ons tot afval bewegen". Zeer verstoord over dit antwoord, liet hij een groot vuur ontsteken en 140 personen, zowel vrouwen als mannen, verbranden. "Deze allen" - zegt een historieschrijver - "deze allen gingen vrolijk in het vuur".

Kort daarop viel een andere stad van de Waldenzen, na zes maanden belegerd te zijn. De graaf van Montfort, die ze innam, joeg alle inwoners over de kling, behalve 80 edellieden, die opgehangen werden.

De vervolging duurde voort. In 1210 werden te Parijs 24 Waldenzen gevangen genomen, die hun geloof met de marteldood bezegelden; sommigen werden tussen twee muren ingemetseld, anderen verbrand.

Opnieuw werd de beschermer van de Waldenzen, graaf Raymond, met de banvloek getroffen. In zijn stad Toulouse binnen willende trekken, sluit de bisschop dier plaats voor hem de poorten. Ten hoogste hierover vertoornd, doet hij de bisschop weten, dat al de geestelijken onverwijld de stad hebben te verlaten, indien het leven hun lief was. Deze krasse boodschap hielp: de bisschop, aan 't hoofd zijner geestelijken, trekt de poort uit, en graaf Raymond neemt weer bezit van de stad zijner vaderen. De bisschop, in zijn trots gekrenkt, zoekt zich te wreken. Hij verbindt zich met graaf Montfort en belegert de stad. 't Gelukt hem niet de vesting te veroveren, maar een toren van de buitenwerken, dien hij bij verrassing in zijn macht kreeg, leverde hem 100 ketters, die hij deed verbranden.

Donker was de toekomst, en de moed zou de vervolgden ontsinken. Maar zie, *als er des nachts geweest is, is er des morgens wel eens gejuich*. Er kwam enige verademing voor de Waldenzen. Englands koning zond hulptroepen, en de koning van Arragon trad bij de paus en het concilie als voorspraak voor de graaf Toulouse op. 't Concilie was vrijwel onbuigzaam. Het antwoordde, dat inzonderheid de graaf van Toulouse veel gunsten van de paus had genoten, dat hij toch in zijn ketterij volhardde, en daarom geëxcommuniceerd en in de ban gedaan werd. De koning van Arragon, bemerkende dat hij niets vorderde, besloot zich terug te trekken, en graaf Raymond aan zijn lot over te laten; maar de graaf van Foix wist hem te overreden om zijn aan Raymond gegeven woord gestand te doen. Dit hielp, en graaf van Montfort, die met de koning tegen de Waldenzen zou optrekken, werd door Raymond hulp ontzegd.

Montfort, hierover zeer vertoornd, liet door bisschoppen en monniken in verscheiden plaatsen van Europa een kruistocht tegen de ketters prediken, beweerde, dat zij nu niet alleen een graaf van Toulouse, een graaf van Foix en andere voornamen heren, maar een machtig koning als hoofd hadden, en dat het met de kerk gedaan zou zijn, indien men hem niet ijverig en krachtig steunde. Inzonderheid liet hij de koning van Frankrijk om hulp verzoeken. Deze weifelde eerst, maar onttrok zich geheel aan

Montfort, toen de koning van Arragon hem er op wees, hoe deze graaf een ware tirannie over zijn onderhorigen uitoefende en heimelijk stond naar de kroon van Frankrijk.

Met een leger van ruim 30.000 man kwam de koning van Arragon de vervolgden te hulp. Zijn veldtocht was aanvankelijk gelukkig, totdat hij, bij het berennen van een stad, door een achterlage overvallen en gedood werd. Het leger, zijn koning die altijd vooraan was in de strijd, ziende vallen, ging in wilde vlucht uitéén, verspreidde zich in alle kanten, en 15.000 Waldenzen vonden de dood.

Nog rustte het oorlogszwaard niet. De graaf van Montfort trok tegen de stad Toulouse op. De geestelijkheid had zijnen soldaten verzekerd, dat ieder hunner, die in de strijd viel, een plaats was bereid in het hemels paradijs. Bij een uitval der belegerden werd het paard van Montfort gewond, dat onstuimig voortrende, en de graaf dicht bij zijn vijanden bracht. Een geweerskogel wondde hem een been, en een grote steen uit een van de stukken op de vestingwal door een vrouw afgeschoten, nam zijn hoofd weg. Graaf Raymond verslaat de vijand, en dankt God voor de overwinning.

Kwam er zo op dit ogenblik enige verademing, nieuwe vervolgingen ontstonden, machtiger vijanden maakten zich tegen hen op, zo dat het, naar de mens gesproken, onmogelijk was om te kunnen blijven bestaan. Wel was het getal groot van hen, die in Rome's Kerk geen bevrediging konden vinden voor de behoeften van hun ziel; geen antwoord konden bekomen op de vraag des harten, welke de weg Gods is voor een verloren mens om van de straf ontheven te worden en tot genade te komen, maar zij waren overal, bijna door geheel Europa verspreid; het "niet veel edelen en niet veel machtigen" gold bij hen in grote mate, terwijl hun tegenstanders alle macht, allen invloed, alle geweld aan hun zijde hadden. Zij hadden de weg van het "niet zien, en nochtans geloven" te bewandelen; zo hield de Heilige Geest *de lamp des geloofs* brandende, versterkte de hope en vuurde de liefde aan. Aanvechting doet op het Woord acht geven; uitwendige nood is menigmaal, door de leiding van de Heilige Geest, het middel om zich te sterken in de Heere zijn God, en om vastheid en troost te zoeken in Zijn getuigenis. Zo ging het met de Waldenzen. Het Woord Gods was hun alles, hun dagelijks zielenvoedsel, hun leven.

"Uw Woord kan mij, hoewel ik alles mis,

Door zijnen smaak én hart én zinnen strelen." (Ps. 119: 84.)

Deze betuiging was uit het hart gegrepen van de Waldenzen, die om des Woords wil de hitte van de vervolging hadden te verduren. Dewijl in dien tijd de boekdrukkunst nog niet was uitgevonden, hielden zij zich zoveel mogelijk bezig met het afschrijven des Bijbels. Zeldzaam getrouw waren zij aan des Heilands vermaan: "Onderzoekt de Schriften!" (Joh. 5: 39.) Dit geschiedde in de huisgezinnen op gezette tijden, en vooral de jeugd besteedde menig uur aan Schriftonderzoek. Kwam men samen tot vriendschappelijk bezoek, dan was de hoofdinhoud van de gesprekken er op gericht om elkaar te versterken en op te bouwen in het geloof.

Wellicht is er nooit een volk geweest, dat zo thuis was in de kennis van de Heilige Schriften als de Waldenzen; eenvoudige leden van de gemeente, ja zelfs kinderen, hadden gehele bijbelboeken van buiten geleerd. Van de prilste jeugd af werden de kinderen onderwezen in Gods Woord, en alles werd - ook waar men andere nuttige wetenschap niet versmaadde - in verband gebracht met het éne nodige om aan 's Heilands voeten te zitten en daar woorden des eeuwigen levens te horen.

Hun voorgangers, *barben* genoemd, (barbe = oncle; oom) predikten de grondwaarheden van Gods Woord, zoals die later opnieuw in de reformatie heerlijk te voorschijn kwamen. In hun godsdienst oefeningen werden er geen openbare gebeden

gedaan, maar ieder bad voor zichzelf het formuliergebed door de herders opgesteld. Zingen deed men in die samenkomsten ook niet, hoewel zij in hun huizen beminnaars van godsdienstig gezang waren.

Eens in het jaar werd er synode gehouden, waar de belangen van de kerken besproken, en toekomstige herders geëxamineerd en uitgezonden werden om in verder gelegen streken het licht des evangelies te doen schijnen. Zo werden de gemeenten opgebouwd en bevestigd, en gesterkt om in de nood van de tijden staande te kunnen blijven.

De inquisitie woedde voort. Verbeurdverklaring van de goederen volgde hare vonnissen, en dit was oorzaak dat gewetenloze handlangers, alleen om zich te verrijken, hun naasten bij het zogenoemde "Heilig Officie" aanklaagden. "Bloed of goud" - zo wordende eigen woorden van een Rooms geschiedschrijver aangehaald - "bloed of goud, dat waren de zaken, die de inquisiteurs konden bevredigen."

De inquisiteur Borelli deed, omstreeks kerstmis van het jaar 1400, aan het hoofd van een troep goed gewapenden, een inval in de vallei van Pragela in Piëmont. Men koos dit jaargetijde omdat dan alles met zware sneeuw bedekt is, die de bewoners van andere valleien verhinderde hun bedreigde broeders te hulp te komen. De bewoners van Pragela, die zich in dit jaargetijde veilig waanden in hun bijna ontoegankelijk oord, waren ten zeerste verbaasd toen zij de vijand zagen opdagen. Alleen een overhaaste vlucht bood nog enige kans op levensbehoud. Vluchten in dit jaargetijde langs onbegaanbare wegen, soms voetenhoog met sneeuw bedekt; vluchten bergopwaarts, waar de sneeuwmassa toenam en de snerpande koude nog vinniger aangreep; vluchten met grijsaards, vrouwen en kinderen, - het was het laatste en enige middel om de opdringenden vijand te ontkomen, maar metéén de bijna zekere wijze om de dood in nog verschrikkelijker vorm tegemoet te snellen. Men poogt naar het Zuiden te ontkomen, naar het dal St. Martin. Ouden en zwakken worden ondersteund, kinderen bij de hand gevat of in wiegen gedragen, en zo gaat het voort langs steile hoogten, scherpe rotsen en diepe kloven. De sneeuw heeft elk spoor van het anders toch reeds onbegaanbaar pad toegedekt, zodat op veel plaatsen de minste struikeling van de voet in een verraderlijke diepte doet storten. Tot de nacht toe worden zij door de vijand vervolgd, die menigeen door zijn kogels velt. Die vertraagt in zijn vlucht wordt door de vijand gevangen genomen en aanstonds gedood, of aan de inquisitie overgegeven; die het gevoelt, dat hij de tocht niet volbrengen kan en daarom boven op de rotsen een schuilplaats zoekt, komt straks van honger en koude om. De nacht doet de vijand de vervolging staken; hij trekt terug en koestert zich in de verlaten woningen van de verjaagde valleibewoners, en maakt zich meester van alles, wat zij hadden moeten achterlaten. En de Waldenzen? Het hart breekt bij het lezen van al de jammer, die hun in dien verschrikkelijke winternacht, hoog op de bergen, te midden van sneeuw en strenge vorst, overviel. Toen de morgen aanbrak telde men 80 wiegen, waarin zuigelingen waren meegedragen. Maar welk ontzettend gezicht! Hier ligt er een moeder geknield bij het wiegje van haar kind; zij heeft het aan haar borst gelegd om het te laven; zij omklemt het met haar armen om het voor de verstijvende winteradem te beveiligen, - maar ziet! beiden zijn roerloos: moeder en kind zijn doodgevroren. Ginds zit een moeder, enigszins in de luwte van een rots; zij heeft haar kind aan haar boezem gelegd, en toegedekt met haar eigen kleed; maar ook hier trad de dood van de verstijving in: . Moeder en kind zijn uit het lijden verlost. In dien één nacht zijn er 50 - anderen zeggen 80 - kinderen door koude en gebrek omgekomen! Deze plaats van de verschrikkelikheden werd door hen genoemd *l'Albergan*, dat is: "wijkplaats," welke naam zij nog draagt.

De vijand, hen niet verder durvende volgen, trok, rijk met buit beladen, uit de valleien terug, en de Waldenzen konden hun leeggeplunderde huizen weer in bezit nemen.

De mare dezer furie verspreidde zich snel, en bracht grote ontsteltenis te weeg onder de Waldenzen in geheel Piëmont en in Zuidelijk Frankrijk. Ja, de verontwaardiging over deze gruwelen was zo algemeen, dat de paus het raadzaam vond de inquisiteur tot gematigdheid aan te manen, wijl het anders te vrezen stond, dat de getrouwe zonen van de kerk deernis kregen met de vervolgdten, en daardoor lichtelijk hun oor konden neigen naar een leer, die zodanige geloofskracht en stervensmoed gaf als men in de vallei van Pragela had aanschouwd. Dit had invloed en was het middel in Gods hand om de Waldenzen enige tijd rust te verschaffen.

Lang duurde deze gunstige tijd niet, want in 1460 trok men weer met alle gestrengheid tegen hen op. Nu gold het de bewoners van Zuid-Frankrijk. De monnik Jean Veleth werd daarheen gezonden. Deze gewetenloze man woedde op een verschrikkelijke wijze tegen schuldigen en onschuldigen. Partijdig was zijn rechtspraak, en onbetrouwbaar zijn vonnissen. Als een gedaagde gevraagd werd of hij geloofde dat in de ouwel van de mis het lichaam van Christus aanwezig was, en hij dit met "neen!" beantwoordde, dan liet hij in het vonnis opnemen, dat de beschuldigde gezegd had niet in God te geloven. De wijze, waarop hij zich van zijn taak kweet, zijn partijdigheid en onmenselijke wreedheid, bracht zodanige algemene verontwaardiging teweeg, dat koning Lodewijk XI er zich mee bemoeide, en de Waldenzen de volgende beschermbrief gaf:

"Wy Lodewyck, van Godts genade, Koninck in Vranckryk, Dolphyn tot Vienne, Graef van Valence en Dye, onsen lieven en getrouwen de Gouverneur over dat Delphinat, groetenisse en genade te voren.

Het is van de inwoonderen van de dalen Loyse, Fraissinière en Argentier onder anderen voorgebracht, hoe dat (of sy schoon tot hiertoe als goede Catholycke Christenen geleefd hebben, en voortaan alsoo te leven gesint syn, sonder aenneminghe van enigh bygelove en diergelycke, hetgene tegen de gehoorsaemheyt en het gebruyck onzer moeder de heilige kercke is strydende) sommige bedelmonnicken, die haer inquisitoors en ondersoekers des geloofs noemen, haer met onbehoorlyke afdringinge haerder goederen en diergelycke beswaren, en deselve, aengrypende, valschelyck oplichten, dat sy hebben en geloven enige dwalinge, strydende tegen 't Catholyck gelove. En hebben haer dieswegen in grote en swaere rechtsprocedures getrocken, sowel aen ons Hofgerichte tot Delphinat, als op andere plaetsen; en opdat sy tot het confisqueren haerder goederen komen mochten, trecken de rechters, en gedachte inquisiteurs, dat gemenelyck bedelmonnicken syn, onder de schyn des Ampts van de inquisitie in geloofssaecken, de arme luyden voor 't gerichte, sonder rechtmatige oorsaecke; sommige brengen sy op de pynbanck, sonder voorgaende vereyschte getuygenissen, en veroordelen hun om saken, daer sy noit schuldig aen geweest syn. En gelyck men daerna heeft vernomen, hebben sy sommige losgelaten, nadat se hen grote sommen geldts afgedrongen, en hun op menigerley wyse gepynight en geplaeght hadden, niet alleen tot groot nadeel en schade van de gedachten supplicanten, maer oock tot schade van ons en van de gantschen gemeynthe onser landen des Delphinats.

Daerom willen wy sulcks voorkomen, en niet toestaen dat onse arme onderdanen op sodanige onbehoorlycke wyse gepynight en geplaeght werden, en hebben also met gehouden goeden en voorbedachten raedt, van wegen deser bedriegeryen en misbruyken, pynigingen en onbehoorlycke afdringingen, voorgemelden supplicanten gegeven, en geven uit goeder consciëntie en bysondere wille volkomen macht;

koninklycker en Delphinischer Hoogheyd hebben gewilt en geordineert, willen en ordineren in kracht dezès tegenwoordigen briefs: Dat deselve supplicanten, en alle anderen onses landts des Delphinats, van allen hofgerichten en rechtelycke aenspraken gevryt en geledight sullen werden.

Wy hebben oock alle en eens yeders rechthandelingē, daermede yemandt mochte belast syn, volgens onse goede Consciētie, volkomen geweldt, en Delphische Hoogheidt, wechgenomen en afgekent, nemen wech, kennen af en vernietige deselve door desen tegenwoordigen brief. Willen oock, dat hen van aenvangh, en aller verlopener tijd herwaerts, tot op desen dagh toe, niets en sal afgevordert worden, noch aen lijf of Boet, of dat yemant sal verwesen of uytgeroepen worden. Wy bevelen oock hier mede en gebieden u uytdruckelyck, dat ghy desen onsen brief, volgens synen gantschen inhoud naerkomen sult: waertoe sy u dan volkomen macht en geweld, alsmede commissi en bysonder bevel geven. Wy bevelen en gebieden oock allen onsen Rechteren, Amptluyden, Onderdanen en verordineerde, dat wy gelyckelyck haer bevlytigen dit alles gehoorsaemlyck na te komen.

Gegeven tot Arras, de 18 May, 1478."

Veel baat bracht dit koninklijk schrijven niet. De aartsbisschop van Ambron, die met het uitroeien van de ketterij belast was, beweerde, dat hij alleen trotse, hardnekkige en weerspannige ketters vervolgde, en geenszins dezulken als de koning in zijn brief bedoelde. Een zijner handlangers bracht tegen de Waldenzen de beschuldiging in, dat zij zich in hun samenkomsten aan allerlei ontucht overgaven en zo de zeden van het volk verdierven. Dit gerucht kwam ook de koning ter ore, en de aartsbisschop verzekerde hem, dat de ketters niet vervolgd werden om hun goederen, maar om hun afval van de kerk. De koning, de macht van de geestelijken vrezende, handhaafde zijn schrijven niet, en de vervolging duurde voort.

Rome vorderde, maar 't ging toch niet vlug genoeg. Daarom werd er tot een kruistocht tegen de Waldenzen besloten om ze door grote overmacht in ééns te verpletteren. Paus Innocentius VIII riep alle getrouwe zonen van de kerk op om het zwaard van de vernieling aan te gorden. Die aan zijn roepstem gehoor gaf ontving vollen aflat, dat is: vergiffenis van alle zonden, nu en in de ure des doods, en wettig eigendomsrecht op alles, wat men in de kruistocht buit maakte. Albertus de Capitaneis, aartsdiaken van Cremona, is de ziel van de hele onderneming; hij vuurt de soldaten aan, bestuurt alle bewegingen, en is rusteloos werkzaam. om alles wel te doen slagen. Twee legerkorpsen had hij onder zijn bevel.

Van twee kanten zou de aanval geschieden, om in één veldtocht de zaak tot een einde te bréngen. De een afdeling moest uit 't Westen de vallei van Dauphiné binnendringen, de andere van de oostzijde oprukken om de valleien te omsingelen. Donker was de toekomst voor de arme valleibewoners. Het onweder nadert; reeds horen zij in de verte het oorlogsgedruis, ja het jaar 1488 zou voor de Waldenzen een jaar van bloed en tranen worden; - maar ook een jaar, waarin zij het krachtig ondervinden zouden, dat er bij de Heere HEERE uitkomsten zijn tegen de dood.

HOOFDSTUK II.

INHOUD: Door twee legers besprongen in Frankrijk - Vervolging in Opper-Italië - Het vlek Prali slaat de aanval af - De vijand rukt de vallei van Angrogna binnen - Nood van de Waldenzen - Wonderbare uitredding - De Hertog van Piëmont doet vredesvoorslagen - Onzinnige beschuldigingen tegen de Waldenzen ingebracht - Lasterschrift - Een vrouw ondervraagd over haar geloof - een markiezin treedt als vervolgstster op - Vrede, 1489 Inquisitie - Afwijking van de eenvoud des geloofs - Hervorming - Zorg voor de opleiding van de barben.

De vervolging van de Waldenzen, door de geestelijkheid noodzakelijk gekeurd en in stilte voorbereid, zou nu ten uitvoer worden gelegd. Twee legerafdelingen rukken aan, en storten al de rampen van de oorlog, en de gruwelen van een verdelginskrijg over de Waldenzen uit. Bloed en vuur tekende het spoor van de welgewapende vijanden. Die aan het zwaard ontkwamen, vluchtten in grote getale naar de bergen, om daar in diepe rotskloven het vege lijf te bergen. Tevergeefs! De vijand ontdekt hun spoor, en spoedig waart de dood ook hier rond in afgrijselijke gedaante. Die op de bergen niet vielen, of als door een wonder ontkwamen, werden vervolgd in de spleten van de rotsen. Grote vuren werden aan de ingang van hun schuilplaatsen ontstoken, zodat hun geen andere keuze gelaten werd dan zich aan hun vijanden over te geven, of te verstikken in rook en vlam. Toen de vervolgers aftrokken, vond men in die holen vierhonderd wiegkinderen gestikt, velen daarvan omklemd door de arm van de liefhebbende moeders, die hun kinderen in de dood gevolgd waren. Drieduizend personen kwamen in die dagen van de verschrikking om.

Terwijl het een leger aan de Westzijde woedde tegen de arme Waldenzen, werden zij aan de Oostzijde door het tweede leger besprongen. Rustig was het landvolk met de veldarbeid bezig, en verheugde er zich in de oogst binnen te mogen halen, dien de goedheid Gods hun bereid had. Maar ziet! wat nadert daar over de hoge bergruggen; wat mensenmassa daalt daar neer in de valleien? Wat haast drijft die mannen, en wat gejuich klimt er uit hun rijen op als een zegezing? Het is de vijand, die komt om te roven, te plunderen, te schenden, te moorden! Wat zich redden kan, spoedt zich in ijle vaart voort om huis en hof, vrouw en kind te beschermen; wat achterblijft, of door vermoeienis in zijn loop vertraagd wordt, valt door het vijandelijk zwaard, en wat in grot of spelonk een schuilplaats zocht, wordt daaruit door rook en vlam verdreven, of komt om door verstikking en vuur. Als een neerstortende lawine was deze krijgsmacht in de valleien neergedaald. Vreselijk was de schok, die de onvoorbereide Waldenzen hadden te doorstaan. Groot waren hun verliezen; maar hun moed herleeft; 't geloof, dat hun strijd de waarheid en ere Gods geldt, breekt weer krachtig door; zij verenigen het verstrooide tot een geordend leger, en bieden met goed gevolg de vijand het hoofd.

Hadden deze tonelen plaats in Oostelijk Frankrijk, ook aan de oevers van de Po, in de bergstreken van Opper-Italië, begon de vervolging te woeden. Een leger van 18000 man predikte daar met vuur en zwaard het pauselijk evangelie. De geschiedenisboeken melden ons van de verrichtingen van dit leger niet veel; maar wat wij er van weten, is meer dan genoeg om te verstaan, dat de Waldenzen als slachtschapen werden geacht. Te midden van de nederlagen, die de Waldenzen zo veelvuldig leden, was een enkele

zegepraal hun profetie van betere dagen. Zulk een overwinning mochten de inwoners van het vlek Prali behalen, dat in een bijna ontoegankelijk oord ligt. Beneden, aan de voet van de bergen, ligt het bekoorlijk dorp Bobbio. De omgeving is schilderachtig: zware kastanjbomen, welige wijnstokken, lachende grasvlakten omzomen een bergstroompje, dat dartelend en bruisend zich voorwaarts spoedt, en leven en bekoorlijkheid geeft aan de omgeving. Naar boven slingert zich een bergpad, dat door weiland en bos naar Prali voert, een vlek boven op een bergvlakte. Langs dit pad, door deze bekoorlijke dreven, sluipt een bende van 700 man voort om dood en verderf te brengen op de kruin van de berg, waarop vreedzame Waldenzen wonen, die in stilheid hun dagelijks brood eten. Onverwacht denkt de vijand hen te overvallen, om met één slag deze bergtop van ketters te zuiveren; onverwacht meent hij zich van dit bergvlak te verzekeren, om van daar uit de valleien des te beter en te spoediger te kunnen bedwingen. Maar de krijgslist mislukt: de bevolking van Prali is op hare hoede, en bindt ijlings de strijd aan. De vijand, door een moeilijke bergbestijging afgetobd, verrast en ontmoedigd door zo manmoedig verweer, moet smadelijk afdeinzen. Geen weerloze bergbewoners vonden zij hier; maar mannen, die voor God en hun vaderland streden; mannen, wier moed gedurig toenam bij de gedachte, dat zij hun leven en hun vrijheid hadden te verdedigen, en wier geloof hun spieren staalde, zodat zij de vijand totaal overhoop wierpen en vluchtend deden afdeinzen.

Wat aan hun hand ontkwam, stort van het smalle bergpad in de afgrond neer, zodat de hele bende vernietigd wordt op één man, op een vaandeldrager, na. Om zich te redden had hij een schuilplaats gezocht in een grote sneeuwwhoop, waarin de zomerwarmte wel een groot gat had gesmolten, maar die zij niet uit de weg had geruimd. Door koude en honger daaruit verdreven, zoekt hij hulp en onderstand bij diezelfde mensen, die door diezelfde bende, waarvan hij vaandrig was, zo verraderlijk was aangevallen. En het verblijdt ons te kunnen mededelen, dat de Waldenzen deze man goed verzorgden en ongedeerd lieten heengaan tot de zijnen. Moeten we in deze daad niet een in praktijk brengen vinden van het woord van de Heilige Schrift: "Indien dan uw vijand hongert, zo spijzigt hem; indien hem dorst, zo geeft hem te drinken?" (Rom. 12: 20).

Is de bende van 700 man vernietigd, het hoofdleger is nog ongedeerd en trekt naar de vallei Angrogna op. De arme Waldenzen zien het klaar in, dat de dag van aanval heet zal worden, en dat het naar menselijke berekening met hen gedaan is. Intussen geven zij zich niet aan ongeloof en moedeloosheid over, maar gebruiken de middelen van verweer, hen door de gesteldheid van de bodem gegeven. Vóór de vijand de open vlakte is binnen gedrongen, moet hij nauwe passen doortrekken. Een gedeelte van de Waldenzen wapent zich met lange houten schilden, die het gehele lichaam bedekken; achter hen nemen de boogschutters plaats om de opdringenden vijand te bestoken. Reeds wint de vijand terrein, en slechts korten tijd zullen zij hem nog kunnen tegenhouden. In dien nood roept men tot God; vrouwen en kinderen vallen op de knieën, en de noodkreet stijgt op tot in de oren van de Heere Sebaóth: "O God help ons!" En Hij, die het gebed des ellendigen hoort, Hij hoorde naar hun geroep, en gedacht aan hen om ze te verlossen. Het bidden, vooral het knielend bidden, had de spotlust des vijands opgewekt, die op zijn aantal en goede bewapening vertrouwde. In dit bespotten ging een hoofdman - Le Noir geheten - voor, die onder verschrikkelijke vloeken en Godsastingen zwoer, dat hij binnen weinige ogenblikken een geweldig bloedbad onder dit ketterse landvolk zou aanrichten. Om te tonen, dat hij onbevreesd is en de pijlen van de ketters niet acht, slaat hij het vizier van zijn helm op, en zie, een pijl van de Waldenzen treft hem tussen de beide ogen en doet hem dood ter aarde

storten. Eenzelfde lot trof een ander spottende hoofdman. De dood van Le Noir - merkt de hand Gods! - bracht zulk een onverklaarbare en plotselinge schrik over de vijand, dat hij aanstonds met groot verlies aftrok. En (zoals later Prins Maurits na de slag bij Nieuwpoort) zo knielden de Waldenzen neer om de Naam des Heeren te erkennen voor de hun zo wonderbaar geschonken zege, en dezelfde velden, die nog voor weinige ogenblikken vervuld waren met het gedruis van de krijg en het kermen van vrouwen en kinderen, zij weergalmen nu van psalmen, die lieflijk zijn en 't harte treffen.

Beschaamd en vernederd mocht de vijand zijn, hij was niet ontmoedigd. Gelijk zijnde *aan een voortgedreven zee, die niet rusten kan en wier wateren slijk en modder opwerpen* (Jes. 57: 20), zou hij op nieuwe pogingen om de ketters uit te roeien. Een nieuwe tocht werd beraamd tegen de vallei van Angrogna. Nu zou men er geheel in doordringen; nu zou de laatste wijkplaats van de Waldenzen, het trechtervormige benedendal, de plaats, waar de beroemde kweekschool voor de barben of leraars gevestigd was, en waar vluchtelingen van heinde en verre hadden samengebracht, wat hun op aarde lief en dierbaar was; het oord, dat door de Waldenzen als hun laatste en veiligste schuilplaats werd beschouwd, worden overvallen. 't Is waar, uiterst moeilijk is deze plaats te bereiken; slechts een enkel gevaarlijk pad, een holle weg, die gevormd wordt door een spleet tussen onbeklimbare rotsen, en die tegelijkertijd het snel voortschietend water van een bergstroomdoortocht moet geven, geeft toegang tot dit afgelegen oord. De tocht wordt ondernomen. De op roof beluste ketterjagers dringen voorwaarts: reeds hebben de vorsten de open vlakte bereikt; reeds heffen zij hun bloeddorstige aanvalskreten aan, zich zeker wanende van een totale overwinning. En de Waldenzen? Vrouwen en kinderen, grijsaards, zieken en zwakken hebben een schuilplaats gezocht achter klippen of in rotskloven, *en roepen tot Hem bij Wie geen verhindering is om te verlossen door velen of door weinigen* (1 Sam. 14 6). De mannen van wapenen, zij nemen afscheid van hun dierbaren, en treden voorwaarts, om, naar roeping en plicht, een laatste poging te wagen, en hun leven niet te lief hebben om te beschermen, wat God hen gegeven heeft. Wel leeft het in hun binnenste: "onze ziel verbeidt de Heere: Hij is onze Hulp en ons Schild" (Ps. 33: 20); maar toch, naar het zichtbare te oordelen, is er geen ontkomen aan totale uitroeiing; alleen een wonder van Gods hand kan hier uitkomst schenken. En Hij, die in duizend bange stonden steeds getroost heeft en gered, Hij laat het ook hier ervaren: "Op uw noodgeschrei deed Ik grote wonderen." Plotseling wordt de heldere hemel donker; dikke wolken bedekken het zwerk; een hevig onweder barst los, en een dikke mist - een wolk gelijk - daalt neer op het terrein, waar de vijand gereed staat om de arme Waldenzen te bespringen. Verbaasdheid en ontzetting komt over de vijanden; zij kunnen geen enkel voorwerp meer onderscheiden door de duisternis, die hen plotseling omgeeft; zij weten niet langer waar zij zijn in dit vreemde oord; zij durven geen stap voorwaarts doen uit vrees van door de Waldenzen overvallen te worden; de ratelende donderslagen zijn hun de schrik des Heeren; zij staan als aan de grond genageld en verslagenheid verspreidt zich in hun gelederen.

De Waldenzen zien in dit plotseling opgekomen onweer, in die mistwolk, de hand van de reddende Voorzienigheid. Hun geloof, hoe zwaar ook beproefd, herleeft; de moed wordt weer wakker, en met blijde zegekreten vallen zij de vijand aan, die gedwongen wordt tot een overhaaste vlucht. De Waldenzen, die met het terrein van stap tot stap volkomen bekend waren, hadden hierin een groten voorsprong op de vijand, die spoedig in de nauwe hollen weg is teruggedrongen. Daar hoopt zich de massa van de vluchtende vijanden opéén; een wilde worsteling ontstaat in eigen gelederen om zich

een doortocht te banen. Velen struikelen en worden vertreden; velen worden van het smalle rotspad gedrongen, en storten neer in de gezwollen en bruisenden bergstroom. Velen vielen door de hand van de Waldenzen te dien dage, maar groter, veel groter, was het aantal, dat omkwam door in rotskloof of afgrond neer te storten, of in de malenden bergstroom zijn graf te vinden.

Nog hadden de Waldenzen geen rust. De vervolgers keerden zich nu weer naar het Zuiden, naar de vallei van de Po. Een jaar lang trok daar een vijandelijk leger rond om de velden te verwoesten, de woningen te verbranden en de Waldenzen te vermoorden. Hoog klom de nood van de dalbewoners; zij hadden geen vaste verblijfplaatsen meer; steeds moesten ze vluchtend op lijfsbehoud bedacht zijn. Kan het ons verwonderen, dat nog heden ten dage de nakomelingen dier verdrukte voorgeslachten op gezette tijden die plaatsen als in bedevaart bezoeken, waar hun vaderen zo ten bloede zijn vervolgd, maar waar zij ook zo menigmaal de reddende hand Gods mochten zien?

Er kwam verademing. De Hertog van Piëmont begon in te zien, dat door die vervolgingen velen van zijn trouwste en ijverigste onderdanen uitgeroeid, en gehele landstreken verwoest werden. Hij liet de Waldenzen vredesvoorslagen doen, en ontving een twaalfstal van hun voornaamste mannen om de zaken te regelen en op voet van vrede te brengen. Uit het onderhoud, dat hij met hen had, bleek hem al spoedig hoe verkeerd hij omtrent hun personen en bedoelingen was ingelicht. De gemeenste dingen hadden hun vijanden hun ten laste gelegd. Men had ze afgeschilderd als mensen, die eigenlijk de naam van mensen niet behoorden te dragen; als monsters, die uitgeroeid dienden te worden. Men beschuldigde ze, dat zij in hun samenkomsten een ezelskop aanbaden; dat zij de schandelijkste onzedelijkheid begingen; dat zij, als teken van broederschap, kinderbloed dronken, en daarvoor zuigelingen slachtten in hun vergaderingen. hun dapperheid werd op deze wijze verklaard: zij hadden een verbond gesloten met de duivel, waardoor zij onkwetsbaar waren; ja sommigen schaamden zich niet om het openlijk te getuigen, dat zij met eigen ogen gezien hadden, dat de Waldenzen bij handenvol de kogels voor de dag haalden, waarmede op hen geschoten was, maar die in hun klederen waren blijven zitten, zonder hen enigszins te schaden. En wat hun kinderen betrof: men had de hertog wijs gemaakt, dat ze allen, niet één uitgezonderd, met een of ander groot lichaamsgebrek geboren werden; dat ze zwarte monden, vier rij zwarte, haarachtige tanden, dubbel tandvlees en slechts één oog hadden, dat midden in het voorhoofd was geplaatst, zodat ze in waarheid op monsters geleken.

De hertog kwamen deze - voorwaar, geen kleine afwijkingen van de natuur - wel wat vreemd voor. Hij komt op de gelukkige gedachte om enige kinderen van de Waldenzen vóór zich te laten brengen, en ziet! zij waren schoon en welgevormd. een wel te verklaren verbolgenheid maakte zich van hem meester over hen, die heen zo schandelijk hadden misleid, en God gebruikt het om het hart van de hertog gunstig voor de Waldenzen te stemmen. Hij onderzoekt nu alles nauwkeurig, en zoveel mogelijk persoonlijk, en het einde is, dat hij de Waldenzen veel voorrechten en vrijheden verleent, en belooft, dat hij ze verder in rust en vrede zal laten leven. Wat de vijanden ten kwade hadden gedacht, de Heere doet het ten goede gedijen; *ja alle dingen werken ten goede mede dengenen, die God liefhebben, dengenen, die naar zijn voornemen geroepen zijn* (Rom. 8: 28.)

Ofschoon de landsvrede gesloten was, ging toch de vervolging in het geheim door. De Grootinquisiteur deed op naam van twee vrome en vermaarde Waldenzische predikanten een geschrift opstellen, waarin zij beleden dáárom zoveel opgang met hun

godsdienst te maken, omdat zij de ontucht en andere grove zonden vrijelijk toelieten. Om dit lasterschrift meer schijn van waarheid te geven, liet hij het waarmerken door een koninklijk raadsheer en een rechter. Wie walgt niet van dergelijke schandelijke middelen, en wie huivert niet voor een consciëntie, die zo iets kan toelaten, en dat alles nog wel onder de schijn van voor de waarheid Gods te ijveren?

Op een andere tijd werd een vrouw ondervraagd over haar geloof. Dit geschiedde op last van de paus door twee van zijn afgezondenen. 't Doel was om door haar op het spoor te komen van de namen en de vergaderplaatsen van de Waldenzen. Om dit doel te bereiken vroeg men haar, of zij wel eens een Waldenzer predikant had gezien of gehoord. De vrouw gaf een ontkennend antwoord, en bleef daarbij. Maar - men weet raad: in de nabijheid is het paleis van de bisschop; in dat paleis is een gevangenis, en in die gevangenis een pijnbank! "Paleis" - "gevangenis", pijnbank" welk een combinatie! En hoe vreemd, dat we dit vinden bij iemand, die beweert een opziener van de gemeente van Jezus Christus te zijn!

De bedreiging met de pijnbank brengt de vrouw aan 't spreken. En nu zegt zij, dat zij voor 25 jaar, toen haar man nog leefde, twee mannen ten haren huize heeft ontmoet, die haar na de avondmaaltijd gevraagd hadden, of zij nooit had horen spreken van mensen, die op aarde zijn, en zonder wie de wereld niet kan bestaan. Zij antwoordde, dat zij vroeger jaren daarover eens iemand gehoord had, die haar aangaande zulke mensen had ingelicht. Die had haar gezegd, dat bedoelde mensen uit het Woord Gods hadden geleerd hoe de Heere gediend wil worden; hoe die, uit liefde tot hun naasten, rondtrokken van oord tot oord, om bekend te maken hoe men de Heere God moet aanbidden en vrezen, en dat dit in de Roomse kerk niet kon geschieden naar de eis van Gods Woord. Zij hadden er ook nadruk opgelegd, dat het geloof zich in het leven moet openbaren in een Godvruchtigen wandel; dat men daartoe nauwkeurig acht moet geven op de geboden Gods, die men zich gedurig als een spiegel moet voorhouden. Zij hadden verder aangetoond, dat de voorgangers in de Roomse kerk, over het geheel, diep gezonken waren, en in openbare zonden leefden. Ook hadden ze gezegd, dat er slechts tweeërlei plaats is in de eeuwigheid: het paradijs Gods voor de gelovigen, de hel voor de ongelovigen; dat het vagevuur niet bestaat, en dus onmogelijk van zonden kan reinigen; dat de boom wezen zal in de plaats waar hij valt, en dat daarom het bidden voor de afgestorvenen te vergeefs is; dat het beter is om de armen te helpen dan de priesters te verrijken, en dat men zich voor beelden niet mag buigen. de volgende dag werd het verhoor voortgezet.

De vrouw vertelde toen nog, dat de twee straks genoemde mannen gezegd hadden, dat de priesters, als zij geld nemen voor de mis, even zo doen als Judas, die zijn Meester voor geld verried, en dat zij, die geld geven voor de mis even zo doen als de Joden, die door geld Christus aan Judas overgaven. Nadat men nog van deze vrouw vernomen had, waar de Waldenzen gewoon waren te vergaderen, werd zij losgelaten.

Zelfs een hooggeplaatste vrouw trad als vervolgstap op: Marguérite de Foix, weduwe van de markies van Saluzzo. De hoge vallei van de Po werd het schouwtoneel van hare woeste benden. Dappere verdediging was niet bestand tegen de telkens vers aangevoerde troepen: omkomen of de wijk nemen, anders bleef er niet over. Men verkoos het laatste, en trok naar de vallei van Lucerna. Daar, onder een ander landsheer, had men rust. Vijf jaar achtereenvolgend zond men smeekschrift op smeekschrift om weer in het bezit van huis en akker gesteld te worden. De markiezin wil dit toestaan, onder voorwaarde dat zij in de schoot van de Roomse kerk terugkerden. Deze voorwaarde stond gelijk met een besliste weigering; want liever wilden de Waldenzen door honger omkomen of door het zwaard vallen dan hun geloof prijs

geven. Telkens teleurgesteld in hun zoeken naar recht, kwamen zij er eindelijk toe om met geweld te hernemen, wat hun zolang reeds onrechtmatig was onthouden. Een aantal gewapende, strijdlustige mannen verzamelt zich, en trekt naar de vallei, waaruit zij verdreven waren. Plotseling is hun verschijning, en geweldig de schrik, die zich verspreidt onder hen, die in bezit hadden, wat hun niet toekwam. De aanvallers, strijdende voor huis en altaar, onverschrokken in het bewustzijn, dat zij hun wettig eigendom in bezit gaan nemen, treden krachtig op. Hun aanvoerder, het brede slagzwaard met beide handen omklemd, gaat het eerste het beste huis binnen, en slaat al wat leeft neer. Daar herkent hij onder het huisraad menig stuk, dat de Waldenzen werd ontnomen. Het wordt in bewaring gegeven aan zijn strijdmakkers. Intussen treedt hij een tweede huis binnen, en handelt ook daar gelijk hij in het eerste deed. De Roomse bevolking, reeds door vrees bevangen door de plotselinge overval, wordt heel verbaasd over zulk stoutmoedig optreden en haast zich weg in ijle vlucht. De aangrenzende bewoners, die altijd in vrede met de Waldenzen hadden geleefd, dringen er bij de regering op aan om hun vroegere buren in het rustig bezit te laten van hetgeen zij met het zwaard hadden moeten herwinnen.

Eindelijk wordt hun dit toegestaan, en de Waldenzen wonen in rust en vrede in de erve van hun vaders. Wel waren er nog vervolgingen te wachten, maar hier hadden ze toch vooreerst een rustplaats, een Elim.

De vrede, in 1489 met de hertog van Savoye gesloten, deed de moed herleven en op betere tijden hopen. De bevolking van de valleien was zeer verminderd, gehele landstreken waren verwoest, ettelijke gemeenten hadden opgehouden te bestaan, meer dan 800.000 hervormden in verschillende landen waren gedood. Vrede was er nu, maar al spoedig bemerkte men dat er weinig verandering was gekomen in de feitelijke toestand. Wel hielden de openlijke kruistochten op, maar de heimelijke aanslagen waren voortaan niet minder gevaarlijk. De rechtbanken van de inquisitie breidden hun invloed meer en meer uit, en hun uitspraken maakten een einde aan alle tegenspraak.

De toestand van de Waldenzen was dus, in weerwil van de vrede, hoogst bedenkelijk, en nieuwe openbare vervolgingen stonden elk ogenblik te wachten. Daarbij kwam, dat velen de eenvoud des geloofs los lieten, en in allerlei politieke berekening heil zochten. Naar het uitwendige mocht dit winst bieden, maar de innerlijke kracht, het geloofsleven, verzwakte, de kiem van de ontbinding begon zich te ontwikkelen. Men zag er geen bezwaren meer in zich van getuigschriften van Roomse geestelijken te voorzien, waarin verklaard werd dat men als trouwe zonen van de kerk bekend stond. Om zodanig attest te verkrijgen ging men gedurig bij de Roomsens ter kerk, woonde de mis bij, ging ter biecht, en vroeg de doop van de priesters voor zijn kinderen. Wel ging men ook bij de barben ter preek, en las, als voor heen, Gods Woord; wel ging men niet uit overtuiging en van harte met Rome mede, en mompelde allerlei verwensingen wanneer men beeld en altaar in de kerken zag; maar toch - de vrede des harten week, de innerlijke kracht 'werd verbroken, de dubbelhartigheid droeg wrange vrucht.

De kerk van de Waldenzen, die, sterk in God en door Hem getroost, telkens weer het hoofd opgeheven had, al werd zij ook zevenmaal vertreden, - zij getuigde, helaas! niet meer krachtig tegen dergelijke misstanden, en wierp zo haar eer weg. Zal het heerlijk licht, dat zolang van haar kandelaar geschenen heeft, worden uitgeblust; zal zij, evenals de Klein-Aziatische gemeenten, geheel vervloeien, en het Evangelie loslaten? Zal Rome's heerschappij van nu voortaan geheel onbeperkt zijn? Zo vroegen zij, die in alle eenvoud van hart nog aan Gods Woord alléén vasthielden, wier ziel alleen leven kon bij de prediking van des zondaars rechtvaardiging voor God uit het geloof alleen,

zonder de werken. Maar vanwaar zal er hulp komen, vanwaar een opwaken des geloofs en een vragen naar de oude paden? Naar menselijke berekening scheen het meer dan ooit onmogelijk dat betere tijden zouden dagen. Maar ziet! *Hij die leeft, en dood is geweest, en leeft in alle eeuwigheid* (Op. 1: 18), Hij, die van het begin van de wereld tot aan het einde zich een gemeente, tot het eeuwige leven uitverkoren, door zijn Woord en Geest, vergadert, beschermt en onderhoudt, Hij waakte, Hij zorgde, Hij deed het licht opnieuw vrolijk opdagen.

"Houdt Christus zijn kerk in stand," (en dat doet Hij, Matth. 28: 20)

"Zo mag de hel vrij woeden."

De Hervorming brak door! Er kwam roering in de dorre doodsbeenderen: de Heilige Geest werkte krachtig; op veel plaatsen ontstond een vragen naar de éne grond, waarop een verloren mens in gerechtigheid tot God en Zijn heilige wet teruggebracht kan zijn.

De hervorming! Geen revolutie, geen zoeken naar betere toestanden door hetgeen men zelf ter hand meende te kunnen nemen, maar een vragen naar de waarheid, die in Christus is, en zóals ze in Hem is; een noodkreet van het verslagen en verbrijzeld hart, dat vrede zoekt, en dien in het "raak niet, en smaak niet, en roer niet aan" van de heersende kerk niet kon vinden.

De Hervorming! Heerlijke tijd, toen de vraag van de catechismus: *"Hoe zijt gij rechtvaardig voor God?"* door de verborgen werkingen van de Heilige Geest in veler hart was gelegd, en om dát antwoord vroeg, dat de aanklachten van duivel, wereld en eigen vlees doet verstommen, en de vrede van Boven doet neerdalen in het verontruste gemoed.

Reeds lang hadden velen, ook in de Roomse Kerk, gevoeld, dat er verandering moest komen in de bestaande toestand. Vorsten en overheden, mannen van wetenschap en kerkelijke ambtsdragers zagen in, dat het zóó niet langer ging; zelfs een vergadering van bisschoppen, tijdens het concilie van Constanz, wenste verbetering. Helaas! dat men die zocht in politieke berekeningen of losse argumenten, in plaats van te letten op de eis van Gods Woord! Al dergelijke pogingen droegen de kiem van de dood in zich, en waren zo met onvruchtbaarheid geslagen.

"Van Boven moet het alles vlieten,

Wat lager opwelt heeft geen kracht;

Wat hier bestendig op zal schieten,

Moet eerst van Boven zijn gebracht."

En van Boven kwam het. U verstaat het, als we slechts de naam noemen van Dr. Maarten Luther. In eigen bange zielsworsteling had hij doorleefd, wat het is voor een mens om zijn totale verlorenheid voor God en Zijn heilige wet te gevoelen; maar ook wat hemelvreugde de ziel doorstroomt, wanneer de Heilige Geest het reddingswoord in de ziel doet dalen, en de onuitsprekelijke troost daarvan toepast aan het verbrijzeld hart: "Wees welgemoed, uwe zonden zijn u vergeven!" Is het wonder, dat toen deze grondwaarheid van de heilsleer: "De rechtvaardige zal door zijn geloof leven" (Hab. 2: 4) in zijn binnenste levend werd, dat hij toen in blijdschap des Heiligen Geestes kon schrijven: "de hemel ging mij open, de hele Heilige Schrift werd mij een geopend boek".

Naast hem verwekte de Heere andere mannen. Het besluit had gebaard dat de zilveren trompetten des evangelies het overal zouden doen weerklinken: "Troost, troost Mijn volk, zal ulieden God zeggen. Spreekt naar het hart van Jeruzalem, en roept haar toe, dat haar strijd vervuld is, dat hare ongerechtigheid verzoend is, dat zij van de hand des

Heeren dubbel ontvangen heeft voor al hare zonden" (Jes. 40: 1, 2).

Snel ging het werk van de hervorming voort. De boekdrukkunst, die in het opkomen was, werd in dienst gesteld om de geschriften van de hervormers, hun bijbelverklaringen, maar bovenal hun vertaling van de Heilige Schrift alom te verspreiden. Duitsland en Zwitserland verheugen zich reeds in het opgegane licht, Frankrijk zal er spoedig mede beschenen worden.

Ook tot de valleien van de Waldenzen dringt de blijde tijding door van hetgeen God gewerkt heeft in Duitsland en Zwitserland. Dit te vernemen doet hun onuitsprekelijk goed; want al was het ook zo, dat die kerken in zeer afgezakte toestand zich bevonden, de Heere was er nog niet van geweken met zijn Woord en de werkingen des Heiligen Geestes. "Een goede tijding uit een ver land is als koud water op een vermoeide ziel" (Spreuk. 25: 25), zo werkte, verfrissend en versterkend, het gerucht van de hervorming op de Waldenzen.

Aanstands haastten zij zich om betrouwbare personen naar Zwitserland en Duitsland af te vaardigen om kennis van zaken te nemen, en om banden van vriendschap en kerkelijke gemeenschap met de nieuwe broeders aan te knopen. Gelijk het Paulus ging, die God dankte en moed greep, toen hij de broeders ontmoette Hand. 28: 15) zo ging het de afgevaardigden van de Waldenzen.

Verblijd in God, en gesterkt in het geloof, keerden zij naar hun valleien terug, en droegen een kostbaren schat met zich mede, n.l. onderscheiden gedrukte boeken, die door de hervormers waren uitgegeven. een voortdurende gemeenschap werd nu met de hervormers onderhouden, en samensprekingen met Bucer, Zwinglius en Oecolampadius droegen rijke vrucht.

Het vruchtbaarst was de zending van de twee barben George van Morel en Pierre Masson, afgevaardigd door de kerken van Provence en Dauphins om met de hervormers te spreken. Met zeldzame openhartigheid legden deze barben de toestand van hun kerken bloot, ook wat haar verachten in de genade aanging. Uit het verslag, dat zij bij de terugkomst aan hun kerken gaven, en dat bewaard gebleven is, leren we vrij nauwkeurig de toestand kennen. Er blijkt uit, dat de kennis van de Heilige Schrift op verre na niet meer zo algemeen en veelomvattend was als in vroegere jaren, toen zij om des geloofswil zo fel vervolgd werden. Dientengevolge was het geloofsleven minder innig, de wandel slordiger, en het op elkaar acht nemen, tot opscherping van de liefde en van de goede werken (Heb. 1.0: 24), niet meer zo getrouw als vroeger. Zelfs van zeer belangrijke punten van leer en tucht was er bij velen de welgefundeerde kennis van de vaders niet meer; het Bijbels onderricht verslaptte, en weinig werk werd er meer gemaakt van de historie van eigen volk.

Bij alle achteruitgang hield men toch nog een nauwlettend oog op hen, die als barbe of leraar zouden optreden. Vóór het 25ste jaar kon men zich niet als kandidaat aangeven. Dan had er een nauwkeurig onderzoek plaats naar het verleden van de kandidaat. Viel dit onderzoek gunstig uit, dan moest hij zich 3 of 4 jaar lang, gedurende de wintermaanden, op de kweekschool voor leraren oefenen. de overigen tijd des jaars moest hij in zijn gewoon dagelijks bedrijf werkzaam wezen. Gedurende de wintermaanden moest hij de evangeliën van Mattheüs en Johannes, de algemene zendbrieven en een groot gedeelte van Paulus brieven van buiten leren. Was dit naar eis volbracht, dan moest hij nog één of twee jaar zich geheel aan de studie wijden. Liep ook dit naar wens af, dan werd hij in de bediening bevestigd met oplegging van de handen en 't vieren van het Heilige Avondmaal. Gewoonlijk werden de aldus geordende nog enige tijd naar andere streken gezonden om het evangelie te verspreiden onder Roomse bevolking, eer men onder eigen volk als barbe optrad.

Over het geheel hield men in de belijdenis nog vast aan de leer, door de vaders hun overgeleverd.

Toch kon, bij ingeslopen bederf in de kerken, ook de zuivere belijdenis niet ongeschonden bewaard blijven. De hoogmoedige ketterij van Pelagius, die al lang om de hoek gegluurd had, trad binnen. In plaats van het heil van de mens af te leiden uit de soevereiniteit Gods en Zijn eeuwig, vrijmachtig welbehagen, zette men het op de immer wiegelende spil van 's mensen vrije wil. Wat Gode alléén toekomt, zij gingen het delen tussen God en mens: het verderfelijke synergisme doortrok de theologie.

"Wij geloven" - zo spraken hun theologen - "wij geloven, dat alle mensen oorspronkelijk enige deugd bezitten, die God hun geschonken heeft, de een in meerdere, de andere in mindere mate. Dat daarom de mensen wel iets vermogen uit kracht dezer van hun geschonken deugd; evenwel voornamelijk dan, wanneer God die deugd, dat goede, aanvuurt en opwekt."

Deze afwijkende gevoelens moesten invloed uitoefenen in de kerk en maatschappij, en de fundamenten loswoelen. Daarom hebben we het als een bijzondere leiding van de Voorzienigheid aan te merken, dat zij met de Hervormers in aanraking kwamen.

HOOFDSTUK III.

Morel raadpleegt de hervormers - Brief van Oecolampadius - De Zwitserse Confessie aangenomen - Inval in Angrogna - Girardet sterft op de brandstapel - Martin Gonin - De Bijbel in 't Frans vertaald - Kardinaal de Tournon spoort Koning Frans aan de Waldenzen in Provence te vervolgen - Baron d' Oppède - Cabrières ingenomen en uitgemoord - Vluchtelingen in bossen en spelonken achtervolgd - Te Angrogna een kerk gebouwd - Baronius, een priester, tracht de Waldenzen te verstrikken - Twee bloedgetuigen - Drie scherprechters weigeren hun dienst - Nieuwe nood in Piëmont - Politieke verwickelingen.

Leer en praktijk zijn nauw verbonden; afwijking van de een heeft afwijking van de andere als vrucht tengevolge. Onder hen was zelfs de oorbiecht ingeslopen, hoewel zij daaraan niet die kracht toekenden, die Rome er in zoekt. De afgevaardigde Morel moest hierover het gevoel van de Hervormers inwinnen. Hij moest ook vragen of het geoorloofd was om voor de doden te bidden, of het Oude Testament voor de Christenen van hetzelfde gezag is als het Nieuwe, of de Wet Gods nog dezelfde verbindende kracht heeft nu zij door Christus is vervuld.

Deze belangrijke leerstukken, die geheel de praktijk van Godzaligheid omvatten, waren bij hen aan twijfel onderhevig. Zij verwierpen wel het vagevuur, de feestdagen van de heiligen, het wijwater, het vasten op bepaalde dagen van de week; maar naar de grond, waarop zij dit deden, vroeg menig een niet ernstig, want dan ware het onmogelijk geweest dat men toch nog ter mis kon gaan en zijn kinderen door Rome's priesters kon laten dopen. 't Is waar, zij trachtten dit te verontschuldigen door te wijzen op de ongunst van de tijden, dat men midden tussen Rooms en inwoonde, dat men toch wat moest doen om voor vrouw en kind het dagelijks brood te verdienen, dat men zich toch uit de wereld niet geheel kon terugtrekken, enz.; maar wij stellen ons voor, dat indien hun dappere voorvaders het hoofd uit het graf hadden kunnen opbeuren en hun toespreken, zij waarschuwend en bestraffend zouden gezegd hebben: "kiest u heden, wien gij dienen zult, weest beslist! Wat gij nu doet is een vruchteloos pogen om Christus en Belial te doen samenstemmen."

De hervormers ontvingen de afgevaardigden van de Waldenzen met grote vreugde en innige liefde. Zij dankten God, dat het Hem genadig behaagd had om in de donkere eeuwen, die voorbijgegaan waren, zich een overblijfsel te bewaren in de Waldenzen, die zozeer de hitte des daags hadden moeten verdragen. Wel wisten de hervormers, dat er veel misbruiken waren ingeslopen en dat er veel verkeers bij de Waldenzen geduld werd, doch, vervuld met de liefde, die geen kwaad denkt, en alle dingen hoopt (1 Kor. 13), begonnen zij niet met datgene op de voorgrond te plaatsen, wat hen verdeelde, maar wel met hetgeen hen onderling samenbond: niet verbitteren, verbeteren was hun doel.

Dit blijkt uit de brief, dien Oecolampadius, 13 Oktober 1530 aan de afgevaardigden uit Provence meegaf

"Het is" - zo schreef hij - "het is met een levendig gevoel van blijdschap in Christus, dat wij van George Morel, die zulk een getrouwe zorg heeft voor het heil uwer zielen, vernomen hebben welke de gronden uws geloofs zijn, en hoedanig bij u de Godsdienstoefening is ingericht. Wij zeggen de goede Vader in de hemelen dank, dat

Hij u reeds tot zijn wonderbaar licht geroepen heeft in de eeuwen, gedurende welke de hele wereld bijna onder het juk van de antichrist gebogen was en in dikke duisternis bedolven lag. Wij hebben mogen zien, dat de Geest van Christus in ulieden woont, en daarom beminnen wij u als broeders, en wij bidden ook, dat het Gode moge behagen, dat wij u door daden onze hartelijke belangstelling zullen kunnen tonen."

Een toon van hartelijke liefde en grote waardering spreekt uit dit broederlijk schrijven. Maar de waarachtige liefde tot de naaste, vrucht van het werk des Heiligen Geestes, zoekt het behoud van de evenmens, en kan juist daarom ook niet nalaten om op een ernstige manier te wijzen op hetgeen in belijdenis of wandel niet is naar het Woord Gods. Door die Geest geleid, gaat Oecolampadius getrouw voort, en zegt:

"Hoewel wij veel goedkeuren van de stand van zaken onder u, is er toch ook een en ander, dat wij verbeterd zouden wensen. Zo hebben wij vernomen, dat vrees voor vervolging er u toe gebracht heeft om uw geloof voor de mensen te verloochenen of te verbergen. Maar gij behoort te bedenken, dat de belijdenis van de lippen met het geloof des harten moet overeenstemmen; en dat zij, die zich Christus voor het oog van de wereld zullen geschaamd hebben, ook door Hem niet zullen erkend worden voor het aangezicht van Zijn Vader. Dewijl onze God een God van waarheid is, wil Hij ook in waarheid gediend worden, en daar Hij een naijverig God is, wil Hij niet dat zijn dienaren zich onder het juk stellen van de antichrist: want er is geen overeenstemming tussen Christus en Belial. En toch - gij neemt het Avondmaal met de ongelovigen, gij woont hun missen bij, waarin het lijden en sterven van Christus verloochend wordt. Immers, daar zij voorgeven door hun offeranden voor de zonden van levenden en doden te kunnen voldoen, wat volgt daar anders uit dan dat openlijk betuigd wordt, dat Christus derhalve niet is wat door Zijn Naam Jezus wordt uitgedrukt, te weten de Zaligmaker, en dat het te vergeefs is, dat Hij voor ons stierf. Daarom, wanneer wij op hun gebeden "amen!" zeggen, verloochenen wij dan Christus niet telkenmale? En hoeveel doden zouden wij niet liever moeten sterven? Ik ken uw zwakheid; maar het betaamt dezulken, die weten dat zij door het bloed van Christus gekocht zijn geworden, grotere moed te betonen. Ik herhaal het: beter ware het ons te sterven, dan voor de bezoeking te bezwijken."

Zodra hun zending volbracht was, keerden zij goedsmoeds en vol blijde verwachtingen tot hun valleien terug, Helaas! slechts één er van mocht de broeders terugzien. De andere, Pierre Masson, werd door de vijanden te Dyon gevangen genomen en ter dood gebracht. Morel ontkwam, en mocht met de papieren en brieven, die onder zijn berusting waren, weerkeren in de kring van de zijnen. Grote vreugde heerste er onder de Waldenzen over zijn behouden overkomst en over het hoogst belangrijk verslag van zijn zending.

De brief van Oecolampadius maakte een diepe indruk; in alle kringen werd hij druk besproken. Men gevoelde wel, dat men in menig opzicht van de wijs was geraakt, en dat het nodig zou zijn om in een generale samenkomst van de kerken middelen tot herstel te zoeken. een synode werd belegd, waarop Parel en Saunier als afgevaardigden uit Zwitserland tegenwoordig waren, 1532. Het was een plechtige vergadering, waar gewichtige en afdoende besluiten werden genomen. Om eenheid en vastheid te verkrijgen in de belijdenis en om de broederhand met de andere broeders te versterken, nam men de Zwitserse confessie aan.

Aangaande het meedoen aan Roomse plechtigheden of kerkelijke samenkomsten werd eenparig besloten, dat dit geheel nagelaten moest worden. Men mocht - zo oordeelde

neen - uit vrees voor vervolging of benadeling in zijn brood, zijn geloof niet ontveinzen, en niet mededoen aan enige ceremonie van de Roomse kerk. Ook besloot men om zijn godsdienstige samenkomsten niet meer in het verborgen te houden, maar zo openbaar mogelijk.

Deze besluiten, in overeenstemming des geloofs genomen, hebben rijke vrucht gedragen. De Heilige Geest, die krachtig werkte in de landen van de hervorming, gaf ook aan de Waldenzen een opwaken uit de sluimering. Men keerde terug tot de oude paden, om in ijverig onderzoek van Gods Woord opbouwte te zoeken, en de overtuiging werd, weer algemeen dat de belijdenis zich in het leven moet openbaren. Barben en gemeenteleden, in de laatste jaren te veel van elkaar gescheiden, gevoelden weer dat zij, als broeders in Christus, één waren; het geloof aan de gemeenschap van de heiligen ontwaakte weer, ja geheel hun optreden bewees, dat de Heilige Geest louterend en reinigend was gekomen over de kerken van de Waldenzen.

Door de hervorming, in Duitsland begonnen, en door het opgewekt geestelijk leven van de Waldenzen, werden de Rooms en zeer geprikkeld. Dit dreef hen tot nieuwe vervolgingen, en weer moesten de Waldenzen, nu in Provence, het misgelden. Een edelman, Pantaldon Bersour; werd belast om onderzoekingen in te stellen naar de namen van de Waldenzen, en naar de locale gesteldheid van de plaatsen van hun inwoning. Weldra levert hij een lange lijst met namen in, en wordt nu door Karel III, hertog van Savoye, gemachtigd om gewapenderhand tegen hen op te treden. Een uitgelezen groep van 500 goed gewapende mannen overvalt de vallei van Angrogna.

De uitgezette wachten van de Waldenzen worden overrompeld, maar het landvolk raakt in beweging, verlaat de akker, spoedt zich huiswaarts, valt de vijand met slingers aan, en doet hem met groot verlies afdeinzen. De aanval op de bewoners van bergachtige streken was zo mislukt. Nu zal men het vlakke land aflopen. Bersour is andermaal de aanvoerder van de bende, en weldra is zijn kasteel, en zijn kerken en kloosters van de omtrek met zijn slachtoffers gevuld, over wie de inquisiteur in van de haast het vonnis velt. Een groot aantal gevangenen vindt op de brandstapel de marteldood.

Onder hen was ook Catelan Girardet, die, toen hij op de brandstapel stond, om de gunst verzocht, dat hem twee stenen zouden gebracht worden. De inquisiteur, niet begrijpende, wat Girardet met die stenen moest aanvangen, bewilligt zijn verzoek. Allen zien met gespannen aandacht toe, wat deze stenen toch moeten. De martelaar neemt ze, en wrijft ze, zo sterk hij kan, tegen elkaar. De verwondering van de toeschouwers klimt; men denkt, dat de vreze des doods zijn verstand beneveld heeft, en verlangt dat de executie voortgang hebbe. Opeens houdt Girardet met dat wrijven op, en spreekt luid tot de schare: "Gij denkt niet uw vervolgingen onze kerken uit te roeien; maar dat zal u evenzo onmogelijk zijn, als het mij zou mogen gelukken deze stenen met mijn handen te vergruizen." Enigszins vreemd moge deze handelwijze van Girardet zijn, maar er sprak geloof uit, geloof aan het woord van de Heiland: *de poorten van de hel zullen Mijn gemeente niet overweldigen* (Matth. 10: 1S).

De vervolging nam plotseling een einde. Staatkundige overwegingen en oorlogszuchtige plannen van Frans I, Koning van Frankrijk, waren oorzaak dat er verademing kwam voor de Waldenzen. Bersour werd teruggeroepen. De Waldenzen juichten, zij zagen hierin de beschermende hand van de Voorzienigheid, en des te meer aanbiddelijk werden hun de wegen des Heeren, toen zij mochten horen, dat de zoon van hun vervolger Bersour kwam tot bekering tot God en het geloof in de Heere Jezus Christus. Hij werd nu een beschermer van dezelfde mensen, die zijn vader zo

gruwelijk had vervolgd. Hij heeft in het geloof volhard en dat met een Godzalige wandel versierd, en de belijdenis van de waarheid Gods is in zijn geslachten bewaard gebleven.

Uit politieke berekening hadden de koning van Frankrijk en de hertog van Savoye, die oorlog met elkaar hadden, de vervolging tegen de Waldenzen gestaakt. Men kon zich nu overal vrij henen begeven, ook om de broeders in andere landen te bezoeken. Zo deed ook een van de uitnemendste leraren van de Waldenzen, Martin Gonin. In 1536 ging hij naar Genève om de broeders aldaar te bezoeken, om inlichtingen in te winnen over enige kerkelijke zwarigheden en een aankoop van boeken te doen. Helaas! deze reis werd hem noodlottig. Op de terugreis wordt hij door de Fransen aangehouden, die in hem een spion van de hertog van Savoye meenden te zien. Aangaande deze zaak kon hij zich volkomen rechtvaardigen, en hij was op het punt om ontslagen te worden, toen de cipier van de gevangenis ontvlekte, dat Gonin brieven bij zich had over godsdienstige onderwerpen. Dit was voldoende om hem als ketter een scherp verhoor te doen ondergaan; een verhoor, waarvan het einde was, dat hij veroordeeld werd om verdrinken te worden. Dit groot verlies ontmoedigde de Waldenzen niet. Zeer bedroefd waren ze over de dood van dezen hun jonge veelbelovende leraar; maar zij sterkten zich in de Heere hun God, en deden al wat hun hand vond te doen om de waarheid Gods te verbreiden. Een uitnemend middel hiertoe was de vertaling van de Bijbel in het Frans, die op kosten van de gemeenten werd gedrukt. Er was een zeer opgewekt gemeentelijk leven, de kerkgebouwen waren gewoonlijk overal met aandachtige, heilbegerige hoorders gevuld, en naar de preken, die in de open lucht werden gehouden, stroomden de bergbewoners in massa henen. De barben konden het herderlijk werk niet naar behoren af, en zij, die bovendien belast waren met de opleiding van de kandidaten, hadden een taak te vervullen, die op de duur boven hun krachten ging. Daarom besloot men de aanstaande leraars te Genève te laten studeren, en van daar jonge predikanten naar de valleien te beroepen. Zo werd de correspondentie met de hervormers levendig gehouden, en de aanstaande leraars ontvingen een grondige opleiding.

Mochten de Waldenzen van Piëmont, tengevolge van de staatkundige verwickelingen tussen Frankrijk en Savoye, zich in een betrekkelijke rust verheugen, - niet zo hun broeders in Provence. De inquisitie begon op nieuw te woelen en te woeden en koning Frans gaf eindelijk toe dat de ketters uitgeroeid en hun woonplaatsen verwoest moesten worden. Een zijner rijksgroten treedt evenwel als hun pleitbezorger bij de koning op. Hij heeft de moed om zijn vorst te zeggen, dat dit wrede vonnis een deel zijner beste onderdanen zal treffen; dat de aangeklaagden zich boven zijn andere onderdanen onderscheiden door matigheid, kuisheid, trouw aan hun vorst, ijver en werkzaamheid, herbergzaamheid en ware Godsvrucht. De koning laat dit onderzoeken, en komt nu tot het inzicht, dat men hem schandelijk heeft misleid aangaande die mensen.

Hij weigert dan ook beslist uitvoering te geven aan de eisen van de inquisitie, Maar de tegenpartij gaat listiglijk voort het gemoed des konings om te wenden. Men verzekert hem, dat de onderworpenheid en trouw van de Waldenzen slechts schijnbaar en gehuicheld is; dat zij zich in het geheim in de wapenhandel oefenen en een leger op de been brengen om Marseille in te nemen en hem van de troon te stoten.

Daarbij kwam dat kardinaal de Tournon op een sluwe wijze de koning ophitste, de meest lasterlijke en schandelijkste beschuldigingen tegen de Waldenzen met zijn

woord als geestelijke bevestigde, en zo ongemerkt de koning overhaalde tot een besluit, waarbij bevolen werd dat de Waldenzen in Provence te vuur en te zwaard vervolgd zouden worden. Het gerucht van de aanstaanden kruistocht verspreidt zich als een lopend vuur: bij de Rooms en wekt het jubel, bij al wat hervormd is droefenis en verslagenheid. De Zwitserse broeders komen samen en zenden een gezantschap naar de koning om het dreigend onheil af te keren. Tevergeefs. Koel worden zij ontvangen, en het enige antwoord is, dat zij niet moeten zijn als degenen, die zich met eens andermans doen bemoeien. Calvijn wil een voetval voor de koning doen om het leven van de bedreigde Waldenzen af te smeken; maar ziekte bindt hem aan de plaats zijner woning. De wakkere Farel wil gaan, maar zijn hoge jaren laten zulk een vermoeiende reis niet meer toe. Viret, de hervormer van het Waadland, gaat, en is voorzien van aanbevelingsbrieven uit alle oorden van de protestantse wereld, maar vruchteloos is zijn pogen, vruchteloos de aandrang van de evangelische vorsten.

De teerling was geworpen. De Waldenzen, die de koning waren afgeschilderd als opstandelingen, wèl georganiseerd en ruimschoots voorzien van alle oorlogstuig, zouden opnieuw ten bloede toe moeten tegenstaan. Listig was de aanslag beraamd, sluw trachtte men hem te volvoeren. Aanvoerder is baron d'Oppède, ruw van inborst, begerig om zich met de bezittingen van de Waldenzen te verrijken, en ten hoogste verstoord op een van hun beschermsters, de gravin De Ceudal, die zijn hand had afgewezen. Aan 't hoofd van een voldoende, welgeoefende krijgsmacht, trekt hij op, dood en verderf dreigende.

De historie meldt hiervan het volgende:

"Schelle alarmkreten, wilde en angstige tonen van de veldhoorns, en meer andere toen gebruikelijke tekens om voor de naderende vijand te waarschuwen, kondigden op het onverwachts de Waldenzen van de dorpen en gehuchten van de streek de komst aan van de gevreesde d' Oppède. Een ieder ontvluchtte in allerijl zijn woning, en liet er zijn hele kleine bezitting achter. Niemand dacht in dit bange ogenblik ergens anders aan dan om zijn ouden vader, zijn vrouw of kinderen te redden. Men ging zich in bergkloven, op moeilijk te genaken punten van de rotsen, en in diepe afgronden verschuilen, tevreden dat het leven gered was, en zich vleierende met de hoop, dat de vijanden zich zozeer met de te behalen buit zouden bezig houden, dat zij daardoor wellicht het vervolgen zouden staken.

Ondertussen maakte de bende Roomse huurlingen zich aan elke buitensporigheid schuldig. Zij staken de huizen en hutten in brand, stopten en bedierven de waterputten en bronnen, rukten de wijngaarden uit de grond, hakten de bomen om, lieten letterlijk geen steen op de anderen, en spaarden niets, waaraan zij maar enigszins hun woede koelen konden. De arme Waldenzen zetten intussen hun vlucht voort, terwijl zij bijna, stierven van honger, en gedurig op het punt waren, uitgeput door kommer en gebrek, neer te storten. Al spoedig ook waren de vrouwen, de kinderen en de oude lieden zodanig door vermoeienis verzwakt, dat zij niet verder voort konden. En de anderen zagen zich verplicht die geliefde betrekkingen achter te laten! Wanhoop vervulde de harten. Echter waren er toch nog genoeg, die niet geloven konden dat alle christelijk medelijden in het gemoed van de woestelingen zou uitgedoofd zijn, en die daarom vertrouwden, dat zij het niet wagen zouden weerloze vrouwen en kinderen en zwakke grijsaards te mishandelen.

Een Piëmonteesch soldaat, die op een afstand de ongelukkige mensen ontdekte in de kleine vlakte, waar zij zich verzameld hadden, deed boven van de berg, waar hij stond, stenen rollen om hen er opmerkzaam op te maken, dat de roversbende onder aanvoering van de baron De la Garde, reeds in de nabijheid was. Maar die

waarschuwing mocht niets uitwerken; want het beklagenswaardig overschot van de vervolgde Waldenzen was geheel buiten staat om tegenstand te bieden. Zij maakten geen beweging hoegenaamd, en bleven met de grootste onderwerping hun lot afwachten. De soldaten dan, die door monniken, trouwe dienaren van de inquisitie, werden geleid, wierpen zich met de uiterste woede op de arme slachtoffers, en voornamelijk moesten de vrouwen lijden, die zij wreed en ruw behandelden, en op onbeschofte wijze noodzaakten aan hun beestachtige lusten te voldoen, zodat de meesten verkozen op de plaats zelf haar leven te laten, liever dan gespaard te worden na zo vreselijk onteerd te zijn. De overigen werden naakt uitgeschud, en moesten eerlang omkomen van koude en gebrek.

De strooptocht was op de 14e April begonnen met de plundering van Cadenet. Op de 16de werden de dorpen Pepin, La Mothe en Saint Martin - toebehorende aan de gravin de Ceudal, (die, zoals wij weten, d' Oppède hare hand geweigerd had), in brand gestoken. Bij die gelegenheid werden de vreedzame landlieden doodgeslagen zonder dat zij enigen tegenstand boden; vrouwen en jonge dochters waren aan de moedwil van de soldaten ten prooi, en kinderen en zwangere vrouwen werden meedogenloos vermoord. De wreedheid ging zóver, dat men sommige moeders de borsten afsneed, terwijl de zuigelingen en nog jeugdige kinderen bij de mishandelde lijken van de moeders de hongerdood stierven. De baron toch had de straf van de strop er op gesteld, zo iemand het wagen mocht aan dit "hels gebroed" enig voedsel te brengen. De hele bevolking van die eens zo gelukkige streek werd te vuur en te zwaard uitgeroeid. Er werd niemand in het leven gelaten dan de zulken, die men voor de dienst van de galleien bestemde.

De 17de April trok d' Oppède aan het hoofd van een corps Piëmontezen, dat voor Franse rekening in dienst was genomen, op de dorpen Lormarin, Ville-Laure en Frèzemines aan, welke hij de volgende dag in de as deed leggen, terwijl de ellendelingen, die, van Arles gekomen waren om aan deze goddeloze kruistocht deel te nemen, aan ginds zijde van de Durance eveneens Genzon en Laroque aan de vlammen opofferden."

Het is te begrijpen, dat de mare dezer gruwelen zich snel in het rond verspreidde, en de Waldenzen overal met angst en vrees vervulde. Reeds het gerucht van de nadering van dezen geduchte vijand was in staat om het hart van menigeen in één te doen krimpen. En voorwaarts trekt hij! Verwoesting en vernieling vergezelschapten hem; waar hij zijn voetstap zet, daar veranderen welige landouwen in een woestenij, en de dood van de verschrikking maait talloze levens af.

Zal er nog geen perk gesteld worden 'aan het woeden van deze gewelddrijvende goddeloze'? "Nog een weinig tijds", zo lag het in het raadsbesluit Gods. Het geroep van Zijn ellendigen vindt altijd bij Hem gehoor; maar op Zijn tijd, en in Zijn weg. Daarop ziende herhaalt het geloof het wonderbare woord van Paulus: "Ik ben verzekerd (ja verzekerd!) dat niets ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in Christus Jezus, onzen Heere!" (Rom. 8: 38, 39.)

De vijand trekt verder door, dood en verderf rondom zich verspreidende. Hij trekt aan op het dorp Merindol. De bewoners waren gevlucht, behalve een onnozele jongeling, die meende dat hij zich voor het geld, dat hij bezat - 2 kronen, ongeveer 6 gulden - zou kunnen vrijkopen! Hij wordt gevangen genomen, en voor baron d' Oppède gebracht. De jongeling betaalt zijn losprijs, en meent nu vrij uit te gaan! De ongelukkige! Hoe weinig verstond hij in zijn eenvoud, dat men - naar de zedenleer van de Jezuïeten - aan een ketter zijn woord niet behoeft te houden! In plaats van vrijgelaten te worden,

bindt men hem aan een boom, en de soldaten maken hem tot mikschijf van hun geweren!

Het dorp Merindol werd nu in brand gestoken en tot een puinhoop gemaakt. De bende trekt verder en valt het stadje Cabrières aan. Grof geschut moet de poorten openen. De inwoners, het vruchteloze van tegenweer inziende, stellen voor om de stad bij verdrag over te geven, indien hun wordt toegestaan om onverlet daarheen te gaan, waar zij de Heere konden dienen naar Zijn Woord. Die voorslag wordt aangenomen en Cabrières opent de poorten. Men meent nu vrijelijk de stad te kunnen verlaten, maar zeer spoedig ondervindt men dit anders. De trouweloze d' Oppède neemt een deel van de mannelijke bevolking gevangen, en gelast de overigen inwoners om zich naar een nabijgelegen weide te begeven om daar zijn wil te vernemen. Daar staan zij, ongewapend, geheel weerloos, sidderende voor de dingen die zullen komen. Niet lang zal het duren of de verschrikkelijke werkelijkheid van hetgeen zij heimelijk vreesden treedt voor hen in. Welgewapend en in gesloten gelederen komen de krijgsdrommen aanrukken en zetten de weide geheel af, zodat geen ontkomen mogelijk is. En nu hebben er tonelen plaats, wier gruwelijkheid alle beschrijving te boven gaat. De soldaten vallen op de mannen aan en houwen ze letterlijk in stukken. Lid na lid wordt de ongelukkigen met het scherpe oorlogszwaard afgekapt, tot dat men het hoofd van het lichaam scheidt en de slachting voltooid is. De vrouwen worden in een schuur gedreven, het daarin opgetaste stro wordt in brand gestoken, het vuur knettert, het dak stort in, er is geen ontkomen aan deze vuurzee: allen komen om. Die zich in kelders of verborgene plaatsen verstoken hadden, werden opgespoord en naar de grote zaal van het kasteel gebracht, waar d' Oppède ze in ogenschouw neemt en bevel geeft ze voor zijn ogen af te maken. Met duivelachtig genot ziet hij dit aan. Het smeken om levensbehoud, het kermen van de beangstigden, het gillen van de dodelijk gewonden, het gidsen van stromen bloed, - dit alles laat dit onmens koud en onaandoenlijk. Geheel in zijn geest handelen de moordenaars daar buiten. Een talrijke schare is in de kerk gevlucht, deels om in dat gewijde gebouw veiligheid te zoeken, deels om daar tot God te roepen om hulp. Daar nadert het woest gepeupel, dat de krijgsbende gevolgd was, tuk op roof; het ontvangt last om deze mensen, tot de laatste toe, te vermoorden. En het geschiedde zo. De avond daalt, de nacht dekt met zijn zwarte sluier de aarde en verbergt daaronder 800 lijken van het op één dag uitgemoorde Cabrières.

Nogmaals trokken de moordenaars verder. La Coste, een klein stadje, lag nu aan de beurt. Op aanraden van de heer dier plaats, gaf men zich zonder verzet aan de vijand over. Men dacht op die wijze althans het leven te kunnen redden, maar do moordenaars van Cabrières dorstten ook naar hun bloed, en eenzelfde lot als haar zusterstad kon zij niet ontgaan.

Gedurende deze dagen van bloed en tranen, waren er veel Waldenzen in de naburige bossen gevlucht of hadden schuilplaats gezocht in spelonken. Daar waren zij vooreerst wel veilig voor 's vijands woeden; maar wat stond hun nog te wachten? Zij zagen de vlammen opwaarts gaan van hunne

56

vreedzame dorpen; zij hoorden het noodgeschrei van de overvallen slachtoffers en de woeste kreten van hun moordenaars; hoelang zullen zij nog veilig zijn in hun schuilplaatsen? Zij zochten sterkte in het gebed, ja, daar was een eenparig roepen tot God: nacht en dag stegen hun vurige gebeden ten hemel.

De vijand kennis gekregen hebbende van het aanwezig zijn van veel Waldenzen in bossen en verborgen plaatsen, besloot om ook die te overvallen en uit te roeien. Maar

God bewerkt het hart van een vijandelijk soldaat om hun kennis te geven van hetgeen hun te wachten stond. Dit bericht brengt grote ontsteltenis en nood over de Waldenzen. Wat moeten zij doen? Blijven waar zij zijn; zich verenigen tot één troep en de vijand afwachten? Zij zouden dit gaarne doen, want zij vrezen het oorlogsgevaar niet; maar wat moet er dan worden van hun vrouwen en kinderen, die zij met zoveel moeite en levensgevaar althans tijdelijk in veiligheid hadden gebracht? Onmogelijk is het om ze mee te voeren, wanneer de vijand opdringt, en ze onbeschermd achter te laten, ach! wat moet er dan van hen worden? Men zoekt gemeenschappelijk het aangezicht des Heeren, bidt om wijsheid in de keuze, die er gedaan moet worden, bidt om de leiding des Heiligen Geestes. En het besluit is dat de mannen zullen trachten te ontkomen om zich met de broeders uit andere oorden in verbinding te stellen en dan te redden, wat er nog te redden is. Het is een smartelijk afscheid als deze mannen zich voor de tocht gereed maken, 500 vrouwen en een groot aantal kleine kinderen achterlatende. Het schreien van de kinderen, het snikken van de vrouwen maakt hun het harte week bij de gedachte, dat ze elkaar hier op aarde wellicht nooit weer zouden zien; maar men kan niet anders, en het genomen besluit moet uitgevoerd worden. Nogmaals beveelt men elkaar in de almachtige hoede des Heeren aan, en het pijnlijk oogenblik van scheiden is daar. Spoedig komt de vijand aan, en de soldaten denken zich aan dezelfde brooddronkenheid jegens deze weerloze vrouwen over te geven als in de dorpen, die zij waren doorgetogen: maar de Heere stemde het hart van een van hun hoofden tot barmhartigheid. Hij gaf bevel om deze weerloze vrouwen geen overlast aan te doen. Alleen stond hij toe, dat men hare have meenam.

De mannen, die vertrokken waren, die in bossen en ontoegankelijke oorden zich schuil moesten houden, zonden een deputatie naar baron d' Oppède, met verzoek dat het hun, met afstaan van hun goederen, gegund mocht worden om hun huisgezinnen terug te krijgen en zich te Genève te vestigen. Het antwoord, dat gevreesd werd, kwam en luidde: "Ik zal zorgen dat gijlieden allen met vrouwen en kinderen naar de duivel gaat, zodat er geen spoor van uw verblijf hier overblijft."

Alle passen van de bergen, waar men vermoedde dat Waldenzen zouden doortrekken, werden door vijandelijke troepen bezet. veel Waldenzen werden dientengevolge gevangen genomen en gedood of naar de galeien gezonden. Evenwel het grootste gedeelte ontkwam, en begaf zich naar de valleien, van waar hun voorvaderen waren uitgegaan. Daar werden zij vriendelijk ontvangen, daar hadden zij rust, daar toefden zij, tot dat kalmere tijden het hun veroorloofden om naar hun haardsteden terug te keren.

Vreselijk had deze vervolging gewoed: 22 dorpen van de Waldenzen waren verwoest, ongeveer 5000 mensen had men op gruwelijke wijze om 't leven gebracht, 700 mannen en jongens waren naar de galeien gesleept, en de naam Waldenzen was tijdelijk in Provence uitgeroeid.

Tegen het zaad van de Joden vermag niemand iets, dit was reeds de overtuiging van Hamans wijzen (Esther 6: 13). Dit was naar waarheid gezegd, want in dat zaad werd de gemeente Gods, uitverkoren ten eeuwigen leven, bewaard, die gemeente, tegen welke de poorten van de hel niets vermogen. Worden de getuigen van Christus op de een plaats uitgeroeid, in een andere wordt hun ruimte gemaakt, en de wasdom van Boven doet ook een handvol ruisen als een milde oogst. Dat ondervonden de Waldenzen.

In Piëmont hadden zij rust. Daar groeiden zij snel, zodat in 1550 er geen stad van enige betekenis werd gevonden, waar niet een groot aantal Waldenzen woonde,

waaronder veel Heeren van aanzien. De toevloed van heilbegerige hoorders, ook van omliggende streken, was zo groot, dat de predikatiën niet meer ten huize van de barben konden gehouden worden, en de ongestadigheid van het weer niet altijd samenkomsten in de open lucht toeliet. Dientengevolge besloot men om kerken te bouwen. Wonderlijke leiding Gods! Diezelfde vallei van Angrogna, waar de vervolging hevig had gewoed, zag de eerste kerk van de Waldenzen verrijzen. "De Heere heeft ons ruimte gemaakt, en wij zijn gewassen in dit land" (Gen. 26: 22), zo was de toon van de aanbiddende verwondering van de Godvrezenden, die de vroegere dagen van strijd en nood beleefd hadden.

Het woord wies met kracht; overal in de omtrek ontwaakte er begeerte naar de zuivere prediking; onvermoeid waren de barben om heren daarheen te reizen en het evangelie te verkondigen; - maar hun getal was te klein om in de behoeften van zo veel plaatsen te voorzien. Daarom zocht men hulp bij de kerk van Genève, die volgaarne bereid was om wel onderlegde, godvrezende predikanten naar de Waldenzen te zenden. Deze mannen, aan de academie opgeleid, en wél gefundeerd in Gods Woord en in de geschriften van de reformatie, waren in elk opzicht een grote aanwinst voor de valleibewoners.

De vijand zag met wangunstig oog de voorspoedige loop. Zijn toeleg was om de predikanten in handen te krijgen. "Is de kudde van herders beroofd, dan zal zij spoedig verstrooid worden," zo dacht men. Het gelukt de Rooms en om drie predikanten, die op reis waren, in handen te krijgen. Zij werden in de kerker geworpen, veel verhoeren moesten zij ondergaan, martelingen verduren, maar niets is in staat om hen tot verloochening van hun geloof te brengen. Geen verlokken de aanbiedingen doen hen een ogenblik wankelen: zij blijven getrouw, getrouw tot in de marteldood.

De speurjacht wordt voortgezet. Men heeft nu het oog op twee predikers, die op reis geweest waren om de broeders in de verstrooiing te bezoeken. Op een avond in een herberg aankomende, vinden zij daar een officier met enige manschappen, door de justitie afgezonden. De hoofdman was meer dan vriendelijk, en stond er op, dat de ingekomen reizigers met hem aan tafel zouden zitten. De predikanten, om geen verder argwaan op te wekken, voldeden aan dit verzoek. Aan tafel deed de officier hun allerlei, schijnbaar onschuldige vragen, b.v. van waar zij kwamen, waar zij heengingen, wat hun stand was, enz. De leraars vermoedden onraad, en alvorens zich naar hun slaapkamers te begeven, besloten zij om zich nog diezelfde nacht, van daar te spoeden. De waard des huizes ontving een ruime beloning, en wees hun de weg ter ontkoming. Gelukkig kwamen zij behouden in de valleien aan, waar zij met rijke zegen het Woord Gods mochten verkondigen.

Een ander gevaar bedreigde de Waldenzen.

Dominicus Baronius, priester en welsprekend prediker, trad op en bracht veel beroeringen onder hen, die van de Gereformeerde religie waren. Immers het scheen, dat hij het met hen in de hoofdzaken eens was, en hij wist op een schone wijze aan zijn bazuin tonen te ontlokken, die hoopvol klonken voor de zaak van het Evangelie.

Aangaande de mis schrijft hij: "Weent, klaagt nu allen om de ontheiliging van een zo grote gedenkwaardige verborgenheid; ziet, ziet de goddeloosheid, de afgoderij, de kerkroof, de valse godsdienst, de koophandel, de gierigheid, de gruwel, dien de satan en zijn helpers daar ingevoerd hebben. Men predikt daar niet en hoort daar niet van het zaligmakende Woord des geloofs; daar eet één voor allen, daar leest men de Schrift in een vreemde taal, tegen het verbod van Paulus in. (1 Kor. 14.) Daar zoekt men Christus, God en Mens, onder de elementen van brood en wijn; men aanbidt Hem

aldaar, zonder dat Hij er is. Men doet door koophandel met de mis voor de doden." Klomk deze toon de Waldenzen hoopvol in het oor, de bedachtzame onder hen waren toch volstrekt niet gerust over hetgeen hij leraarde aangaande het optreden in het praktisch leven. Daar wilde hij toelaten, dat men alle vormen en ceremoniën van de Roomse kerk aan de hand hield, de mis ging horen, de doop van de priesters zocht en de pauselijke verordeningen hield. Zonder enig bezwaar - zo meende hij - kon men een getrouw zoon van de Roomse kerk blijven, als men in zijn hart de evangelische waarheid maar beleed en liefhad; Christus en Belial zouden zo kunnen samenstemmen, zonder dat de ziel en de vrede des harten gevaar liepen. De ouderen onder de Waldenzen, die uit de historie van eigen volksverleden wisten hoe schadelijk dergelijk hinken op twee gedachten is, verhieven met macht hun waarschuwend stem tegen de noodlottige invloed van Baronius streven. Zij werden hierin krachtig gesteund door de predikanten van Genève, die in menig hartelijke, broederlijke brief de wankelmoedigen onderwezen en waarschuwden. Hoog nodig was dit, want de verderfelijke leer van Baronius vond gereden ingang bij die gemoederen, die niet gaarne een groot offer voor hun overtuiging wilden brengen, en daarom, ten koste van de waarheid, de uitwendige vrede beminden.

Velen, die reeds afgevoerd waren door de verderfelijke leringen van Baronius, kwamen tot inkeer door het lot, dat twee getrouwe, standvastige belijders trof. Een van hen, een student, die zijn studiën voltooid had, en als predikant zou optreden, wordt op reis naar zijn vaderland, de vallei van Piëmont, gevangen genomen; alle pogingen worden aangewend om hem in de schoot van de Roomse kerk terug te voeren; al wat begeerlijk is voor vlees en bloed wordt hem voorgespiegeld, geen valstrik wordt zijner jeugd gespaard. Maar evenals Mozes, verkoos hij liever met het volk Gods kwalijk gehandeld te worden, dan voor een tijd de genieting van de zonde te hebben (Hebr. 11: 25). De Heilige Geest, die in de ure van gevaar en van de getuigenis leert, wat er gesproken moet worden, geeft hem mond en wijsheid om met zeldzame beslistheid en met onwrikbare geloofsmoed belijdenis te doen van de waarheid Gods. Met het zwaard des Geestes, Gods Woord, verslaat hij de inquisiteurs; maar van hun is de macht, het geweld, de vrijheid om de doodstraf toe te dienen. Hij voorziet zijn lot, maar in de Heere gesterkt, vreest hij de brandstapel niet, die hem tot as verteerde.

De tweede bloedgetuige was Geofroi Varaille. Wonderbaar waren de leidingen Gods met deze man. Uit Roomse ouders geboren en door zijn vader, die behoord had tot de aanvoerders van een krijgsbende tegen de Waldenzen, opgevoed in blinde ijver voor de heersende kerk, hadden de pausgezinden grote verwachting van hem toen hij als priester gewijd werd. Als ijveraar voor zijn godsdienst trekt hij als medearbeider van de generaal van de Capucijnen Italië door, het volk vermanende om in de schoot van de kerk terug te keren. Al predikende en nader bekend wordende met de toestand van de kerk, komt hij tot het inzicht, dat zij veel dwalingen als waarheid belijdt, dat de praktijk van Godzaligheid er schaars gevonden wordt. Hij wordt uit Italië teruggeroepen en naar Frankrijk gezonden, waar hij aan de pauselijke legaat werd toegevoegd. Als zodanig staan de hoogste kringen voor hem open, ja zelfs aan het koninklijk hof wordt hij met onderscheiding ontvangen.

Maar dit alles bevredigt hem niet; zijn ziel dorstte naar vrede met God; de Heilige Geest, die in zijn binnenste werkte, deed hem meer en meer het ijdele en vergankelijke van de dingen dezer wereld inzien, en tegelijkertijd van het vruchteloos pogen om in de leer zijner kerk antwoord te vinden op de vraag: "hoe ben ik rechtvaardig voor

God?" Hij legt zijn ambt neer, verlaat de legaat en begeeft zich naar Genève, om daar onder leiding van de reformateurs Gods Woord te onderzoeken. Met lust en grote ijver legt hij zich op de studie toe en maakt daarin zulke snelle vorderingen, dat hij binnen 2 jaar tot het heilig dienstwerk in de kerken van de reformatie wordt toegelaten. Hoe gelukkig is hij, nu hij de waarheid Gods naar de Schriften mag verkondigen; hoe brandt zijn hart om als getuige op te treden van het licht, dat ook hem had bestraald! Spoedig wordt hem de deur geopend om dit als predikant van een eigene gemeente te mogen doen. In de vallei van Lucerna, met hare gemengde bevolking, vraagt de gemeente van Sain Giovanni van de kerk te Genève een prediker, die de dienst in het Italiaans kan waarnemen. Varaille is hiervoor de aangewezen persoon. Hij komt in zijn gemeente, werkt en predikt er met groten ijver en mag veel vrucht aanschouwen op zijn werk. Zijn gerucht verspreidt zich wijd en zijd.

Ook te Busea, zijn geboorteplaats, verneemt men, wat God door hem werkte. Men nodigt hem uit om de plaats zijner geboorte te bezoeken, en ook daar het evangelie te verkondigen. Welgemoed gaat hij derwaarts, niet anders denkende dan dat hij met een paar dagen tot zijn geliefde gemeente terug zal keren. Helaas! het mocht niet zo zijn. Op zijn terugreis wordt hij gevangen genomen en tot de stadhouder gebracht om ondervraagd te worden. Met grote kracht en vrijmoedigheid deed hij belijdenis van zijn geloof en weerlegde de sofistereien van de monniken. Het schijnt dat men hem door vriendelijkheid wil winnen. Hij wordt niet in de gevangenis geworpen, maar ingekwartierd bij een aanzienlijk persoon, die hem een betrekkelijke vrijheid van beweging toeliet. Was het zijn toelag geweest, dan had hij gemakkelijk kunnen ontvluchten. Varaille wilde dit evenwel niet, en deed zelfs zijnen geloofsgenoten, die hem met geweld wilden komen bevrijden, weten, dat hij van dergelijke hulp niet gediend was, daar hij wilde afwachten wat God over hem zou beschikken. Toen alle pogingen om hem tot herroepen te brengen, vruchteloos bleken te zijn, werd hij verder opgezonden. Men bracht hem naar Turijn. Daar gebruikten de aartsbisschop en veel aanzienlijke personen, die hem te voren gekend hadden, alle denkbare middelen om hem in de schoot van de kerk terug te voeren. Vruchteloos waren al hun pogingen. Het geloof van Varaille nam toe onder de verdrukking, de vertroosting van de Heilige Geestes werden over hem vermenigvuldigd, zodat hij onbeweeglijk vaststond en met grote vrijmoedigheid de lof des Heeren verkondigde door van de waarheid getuigenis te geven. Met een vrolijk en opgeruimd gelaat stond hij voor zijn rechters, die verbaasd waren over zijn antwoorden en over de geloofsmoed, die zelfs de marteldood niet vreesde. Hij werd veroordeeld tot de brandstapel. Gewillig en in God getroost beklom hij de houtmijt, en hield een treffende toespraak tot de omstanders, totdat rook en vlam zijn stem verstikten. (29 Maart 1558).

Wonderlijk ging het met een ander leraar van de Waldenzen, die, van Genève komende, naar de vallei van Lucerna reisde. Hij wordt gevangen genomen en opgezonden naar Turijn, waar hij voor gecommitteerden van het Parlement en officieren van de aartsbisschop een treffende geloofsbelijdenis aflegt, en zijn gevoelens met Gods Woord staft. Maar hij wordt veroordeeld om verbrand te worden. De dag van de executie is aangebroken; alle dingen zijn gereed; het volk, altijd belust op akelige tonelen, verdringt zich op de marktplaats; de justitie is gezeten op de tribune, en de opperrechter staat gereed om het teken te geven, dat de toorts de houtmijt mag ontsteken. Maar waar blijft de scherprechter, de man van dat bloedig handwerk? Een bode meldt dat hij ongesteld is, en daarom niet kan komen. De tweede scherprechter wordt geroepen. Deze, hoewel hij reeds enkele doodvonnissen ten uitvoer gelegd had, weigert om dezen veroordeelde te executeren, en zoekt zijn heil in de vlucht. De derde

wordt geroepen, maar ook deze laat zich voor de uitvoering van dit vonnis niet vinden. De terechtstelling kan zo niet doorgaan. Later gelukte het de predikant te ontsnappen en in veiligheid tot zijn gemeente terug te keren.

Grote verdrukking stond opnieuw voor de deur: kerkelijke en wereldlijke overheid spannen samen om de ketterij van de Waldenzen uit te roeien. Afgevaardigden komen in de valleien, en geven de inwoners kennis, dat zij binnen drie dagen tot de Roomse Kerk moeten terugkeren. Grote verslagenheid maakte zich van de dalbewoners meester; men doorzag de hoogsternstige toestand en de onmogelijkheid om de machtige vijand te keren. Maar hoe de nood ook dreigde en het gevaar aangrimde, hierin waren zij het eens om de afgevaardigden te antwoorden, *dat zij volkomen bereid waren zich in alle aardse dingen te onderwerpen aan de wil des Konings, maar dat zij in de zaken des geloofs Gode meer hadden te gehoorzamen dan de mensen*. Dit antwoord voldeed niet, en daarom werd besloten strengere maatregelen te nemen.

Vooreerst werd aan alle leraars, schoolmeesters en aanzienlijken van de gemeenten gelast te Turijn te verschijnen om aldaar gehoord te worden. Naar Turijn te gaan, de bloedstad voor zovele getrouwe getuigen, dit stond gelijk met zich in de geopende muil van de leeuw te werpen. Men mocht dit niet doen, en zond een schriftelijke memorie van verontschuldiging in.

't Antwoord hierop was een verscherping van de bloedplakATEN, en nog strengere bevelen aan de vervolgers om niemand te sparen. Hoog was de nood gestegen in de valleien van Piëmont; men hoorde reeds aller doodsklok luiden; maar Hij, die hoger woont dan de hogen, Hij, die de loop van de geschiedenis bepaalt en regelt, Hij gaf uitkomst. De politieke toestand van Europa was zodanig geworden, dat de Koning van Frankrijk zijn gebied niet van troepen kon ontbloten, die de valleien zouden moeten binnentrekken.

De protestantse Kantons van Zwitserland traden bemiddelend, smekend en waarschuwend op bij het hof van Turijn en de Franse koning. Sommige vorsten van Duitsland lieten in diezelfde toon hun stem horen, zodat de koning van de vervolging van de Waldenzen, eerst althans, moest afzien. *"Wie weet niet uit alle dezen, dat de hand des Heeren dit doet? In wiens hand de ziel is van al wat leeft, en de geest van alle vlees des mensen"* (Job 12: 9, 10).

HOOFDSTUK IV.

INHOUD: De Waldenzen weer onder 't Huis van Savoye, 1559 - Plakkaten - Vervolging - Mathurin en zijn vrouw op dezelfde dag verbrand - Brieven aan de Hertog en de Hertogin - Vererende getuigenissen voor de Waldenzen - Vervolging in San Martino - De abdij van Pinerolo een voortdurend gevaar - Aanvallen op Saint-Germain - Openbaar twistgesprek - Pogingen om het dreigend gevaar af te wenden - Een vijandelijk leger van 4000 man trekt de valleien binnen.

Door verschillende staatkundige wisselingen kwam Piëmont, na 23 jaar door Frankrijk overheerd te zijn geweest, aan zijn vroegere heer, *de hertog van Savoye*, terug. Alleen Turijn en nog drie aangrenzende steden werden bij Frankrijk gevoegd. De valleien van de Waldenzen bevonden zich nu dan weer onder het huis van Savoye, volgens bepaling van de vrede van Chatteau Cambresis in 1559. Met blijdschap begroetten zij hun hertog, Emmanuël Filibert, een voortreffelijk vorst, die, vooral door de invloed zijner vrouw, niet ongunstig gestemd was jegens de hervormden. Gunstige tijden schenen dus op handen te zijn; maar de kronkelpaden van de politiek waren anders. Bij de vrede van 1559 was tussen de koningen van Spanje en Frankrijk en de hertog van Savoye overeengekomen om de ketterij uit te roeien. Wel was dit tegen de zin van Emanuël Filibert, maar tot geen anderen prijs kon hij zijn verloren gebied terug krijgen. De Roomse kerk houdt reformatie voor revolutie. De paus en zijn grootwaardigheidsbekleders trachtten de wereldlijke vorsten van dit denkbeeld te doordringen, dat het geroep om vrijheid van godsdienst noodwendig leiden moet tot het eisen van staatkundige vrijheden; dat toegeven in het kerkelijke de tronen van de vorsten zal doen wankelen. veel Heeren en grote grondbezitters vreesden eveneens voor het doorwerken van de reformatie, omdat zij meenden, dat hun onderhorigen straks minder gedwee zouden worden, en in verzet zouden komen, wanneer ze vaak als slaven behandeld en met de bodem, waarop zij woonden, verkocht werden. Vooral de geestelijken vreesden voor het verlies van hun inkomsten en invloed. Twee geheel verschillende levens- en wereldbeschouwingen stonden zo lijnrecht tegen elkaar over, zodat een botsing niet kon uitblijven.

Emanuël Filibert, door invloed van zijn vrouw en door politieke redenen geleid, was voor zachtheid, maar de tegenovergestelde stroom voerde hem mede. Persoonlijk kende hij de enige troost in leven en in sterven, dien het evangelie van de genade Gods predikt, niet. Zijn hart was niet bij de reformatie, en daarom gaf zijn koel berekenend verstand gehoor aan de stemmen, die hem het meest voordelig toeschenen.

Den 15de Februari 1560 vaardigde hij te Nice een plakkaat uit, waarbij het aan zijn onderdanen verboden werd om enig prediker van de hervormden te gaan horen. Overtreding van dit bevel werd gestraft met honderd gouden kronen boete, en bij herhaling met levenslange galeistraaf. Aan alle beambten van de hertog werd streng bevolen om, zonder aanzien des persoons, de hand te houden aan de uitvoering van het gegeven bevel. Tot aanmoediging werd de helft van de boete de aanbrengrers van een ketter toegezegd. De vijanden juichen en menen dat alle Waldenzen nu spoedig tot de Roomse kerk zullen terugkeren. Spoedig evenwel ervaren ze, dat de verwachte oogst traag binnen komt. Blijkbaar zit er in die ketters een kracht, die zij niet kennen,

maar die zij door geweld zullen onderdrukken.

Nieuwe en scherpere plakaten worden de hertog afgeperst. Boete wordt door brandstapel vervangen; de vervolging in haar scherpste vorm breekt los. Aanzienlijke heren worden aan het hoofd gesteld. Filips van Savoye, neef van de hertog, graaf George Coste, de inquisiteurgeneraal Thomas Jacomel, de raadsheer Corbis en de provoostgeneraal van de justitie, maken zich op om dit treurig werk ter hand te nemen. Zij gaan naar Carignan, een welvarende stad, in het midden van Piëmont schoon gelegen. 't Doel is vooreerst om de inwoners schrik aan te jagen. Daarom vat men geen inboorling dier plaats, maar een vreemdeling, een Fransman, Mathurin geheten. De commissarissen gelasten hem om binnen drie dagen zijn geloof af te zweren en ter mis te gaan, of verbrand te worden. Hij weigert en blijft zijner belijdenis getrouw. zijn vrouw, die met haar man één was in gebondenheid aan de waarheid Gods, voelt zich gedrongen om haar echtgenoot in de gevangenis te bezoeken. Zij vraagt verlof aan de commissarissen, zeggende, dat zij haar man tot zijn bestwil zal gaan vermanen. De commissarissen verstaan hierdoor, dat zij hem wil bewegen om tot de Roomse kerk terug te keren, en staan zo haar verzoek gaarne toe. Zij gaat naar de cel en de inquisiteurs volgen haar. Deze ontmoeting, onder zulke omstandigheden en op zulk een plaats, ontroert het gemoed van man en vrouw beide: maar zij - een heldin des geloofs - bedwingt hare aandoening, en bidt en vermaant haar echtgenoot om getrouw te zijn tot in de dood. "Wees niet versaagd" - zo riep zij hem toe - "wees niet versaagd, verloochen de waarheid Gods niet, volhard tot de einde, opdat ge de zaligheid uwer ziel moogt verkrijgen; vrees de marteldood niet, het lijden dezès tegenwoordigen tijds gaat welhaast voorbij; heb geen zwaarigheid meer over de dingen van dit tijdelijk leven; wees onbezorgd voor mij, die als weduwe zal achterblijven, spoedig zullen we elkaar in de heerlijkheid des hemels weerzien; want ik zal je spoedig volgen. Met een voornemen des harten heb ik besloten om bij de waarheid te blijven, en die belijdenis zal ook ik met mijn leven moeten boeten."

De commissarissen stonden versteld. Zulk een taal hadden zij allermint verwacht uit de mond van deze vrouw. Wat zij gesproken had, dat had zij gesproken tegen haar leven, en nochtans ten leven. Tegen haar leven, want haar vonnis is spoedig gevelde; ten leven, want zo sprak de Heiland: "Een iegelijk, die mij belijden zal voor de mensen, dien zal ik ook belijden voor mijnen Vader, die in de hemelen is" (Matth. 10 32). De commissarissen, haar rechters, stuiven op van boosheid, slingeren haar allerlei scheldwoorden naar het hoofd, gebieden haar te zwijgen en gelasten ze om haar geloof af te zweren en aanstonds naar de mis te gaan, of binnen drie dagen verbrand te worden. Zij wist, dat haar man de volgende dag de brandstapel zou beklimmen, en als laatste gunst verzocht zij de rechters om met hem te mogen sterven. Dit verzoek werd toegestaan, en zo is het geschied dat Mathurin en zijn vrouw Jeanne, op dezelfde dag op dezelfde brandstapel hun leven lieten voor de Naam en de zaak des Heeren.

De vijanden hadden aanvankelijk succes op hun pogen; er was schrik verspreid onder de Waldenzen te Carignan. Die vluchten kon spoedde zich naar die streken van Piëmont, die onder Franse heerschappij stonden, en waar men vooreerst minder van vervolging te vrezen had. Zwakkere broeders, bevreesd voor brandstapel en beroving van goederen, keerden voor de vorm tot de Roomse kerk terug, maar boetten daarmee de vrede van de consciëntie in.

De vervolging woedt voort en breidt zich al meer en meer uit: als een wervelwind zal zij straks alles verwoesten. Bij dit dreigend gevaar komen de leraars van de

voornaamste valleien samen om te beraadslagen wat hun te doen stond. Men verenigt zich in het gebed, en smeekt om de voorlichting des Heiligen Geestes, men bidt om moed en wijsheid om de zaak van de arme Waldenzen aan overheid en invloedrijke personen bloot te leggen. Er werd besloten om een schrijven te richten aan de hertog van Savoye, aan zijn zuster, die met de Fransen koning was gehuwd, en aan de raadslieden van de hertog. Ernstig en waardig is dat schrijven.

Zij vragen van de hertog het voorrecht, dat zij gehoord mochten worden vóór men hen veroordeelde, een voorrecht dat immers nooit aan een beschuldigde dient ontzegd te worden. Zij spreken hun hartelijke instemming uit met de leer van de Heilige Schrift en aloude conciliën; zij betuigen hun oprechte gehoorzaamheid aan hun wettige overheden, en hun begeerte om met allen in vrede te leven; zij tonen zich bereid om voor een wettige kerkvergadering hun geloof met de Heilige Schrift te verdedigen, of het te herroepen, indien hun op grond van Gods Woord kon aangewezen worden, dat zij dwaalden.

Aandoenlijk is het slot van hun smeekschrift.

"Joden, Turken, Saracenen en andere natiën wordt toegelaten om in vrijheid te leven naar hun godsdienst, en wij, die met een oprecht geloof de Almachtige God dienen en de Heere Jezus Christus belijden, wij zouden niet worden geduld? Wij bidden uw hoogheid in de Naam van onze Heere Jezus Christus, dat het ons toegelaten worde naar het heilig evangelie te leven, en dat men ons niet dwinge tot dingen die tegen onze consciëntie strijden. Van ganser harte zullen wij onzen goeden en almachtige God bidden, dat het Hem behagen moge Uwe Hoogheid in voorspoed en welstand te bewaren."

In de brief aan de hertogin doen zij een beroep op haar hart en haar consciëntie. Zij konden dit des te gerader doen omdat de hertogin met de leer van de hervormden bekend en de Waldenzen niet ongenegen was.

"Onder de schone gaven en voorrechten" - zo herinnerden zij van de hertogin - "die de goede God u geschonken heeft, gaf Hij u de groten schat zijner heilige waarheid, niet om die te verbergen, maar om ze te handhaven en te beschermen. Hij heeft de lamp des levens in u ontstoken, niet om gezet te worden onder de koornmaat, maar op de kandelaar. Het heeft Hem behaagd om u te geven grote autoriteit en macht om zijn arm volk ter hulp te komen, en daartoe roept Hij u. Daarom, Mevrouw! vergeet niet de plicht, dien gij de Heere Uwen God en Zijnen kinderen schuldig zijt. U zijn niet onbekend de schone voorbeelden van de goede en uitnemende vrouwen Debora, Esther en Judith, die, om God en Zijn volk te dienen, haar leven niet gespaard hebben, en de Heere heeft grote dingen door haar gedaan tot verlossing van Zijn arm volk, en heeft haar zo tot de hoogste graad van ere gebracht tot in van de eeuwigheid, zowel in de hemel als op aarde.

Welnu, Mevrouw! de goede God heeft u geroepen om gesteld te zijn op het register en in de rij dezer goede vrouwen, indien gij getrouw zijt. Stel u voor, dat de Heere Jezus jammerlijk uit uwe landen en provinciën gejaagd en gebannen zij, en dat het groot en machtig land, waar gij leeft, bezoedeld zij met Zijn bloed, en dat voor uwe ogen! Uwe Hoogheid weet, dat al het goede en het kwade, hetwelk aan de minsten Zijner kleinen geschiedt, Hem aangedaan wordt, en dat hetgeen Hem aangedaan wordt, gedaan wordt aan God Zijnen Vader. Indien gij dan, Mevrouw! deze goede begeerte en genegenheid hebt om een zo uitnemend werk te doen voor de Heere Jezus, de grote Koning der Koningen, en voor God, Uw Vader, en aan Gode een offerande te doen, wier goede reuk opklimt ten hemel, begeef u dan om te beschermen Zijn heilige waarheid en de zaak Zijner kinderen, welke Zijn zaak is."

In de brief aan 's hertogs raadslieden, herinneren zij hoe de christelijke overheid geroepen is om te waken tegen het vergieten van onschuldig bloed, en dat ook de aardse machten in de dag des oordeels rekenschap zullen moeten geven aan de Oppersten Rechter. Zij wijzen er op, dat, indien het bloed van Abel tot de hemel riep, hoe machtig de stemmen des bloeds dan van zovele duizenden zou zijn als nu weer met de dood bedreigd werden.

Bij deze brief voegden zij een wederlegging van hetgeen hun door de vijanden ten laste gelegd werd; zij verdedigden hun geloof met een beroep op de Heilige Schrift en toonden aan, dat orde en goede zeden door hun optreden volstrekt niet geschonden werden.

Met biddend overleg had men deze brieven opgesteld. Zullen zij het gevreesde onheil afkeren?

De Waldenzen zouden het ondervinden, dat de God Israëls de Heiland is, hoewel Hij Zich soms verborgen houdt.

Geen rust mochten de Waldenzen genieten; ze schenen ten schouwspel gesteld te moeten worden voor engelen en mensen. Allerlei beschuldigingen werden hun naar het hoofd geslingerd en van allerlei gruwelen maakten de vijanden hen verdacht. Evenwel: God zorgde, dat ook hierin van de waarheid getuigenis werd gegeven. Roomse geschiedschrijvers moesten dit bevestigen.

- Een van hun schrijft: "de Waldenzen onderhouden de bevelen van de Goddelijke wet, waarin het voorschrift van een heilig en godvruchtig leven gegeven wordt. Zij roeien, uit zichzelf en hun vergaderingen, uit allerlei goddeloosheid, meineden, vervloeking, smaadheden; twisten, oproerigheden, zwelgerij, dronkenschap, hoererij, waarzeggerij, heiligschending, toverij, dieverij, woeker, huichelarij en soortgelijke, van welke zij een afkeer hebben, en die zij met hun gehele hart verfoeien".
- Een ander zegt: "geschillen en pleitgedingen zijn onder hen onbekend geweest. Zij onderwerpen zich aan de uitspraak van hun oudsten, of laten de kerkenraad beslissen".
- Een koning van Frankrijk, die twee hooggeplaatste personen uitzond om het gedrag en de toestand van de Waldenzen te onderzoeken, werd zodanig door de ingewonnen berichten getroffen, dat hij uitriep: "zij zijn beter dan ik en al mijn volk".
- Een ander getuigt: "Mij heugt voorheen ergens gelezen te hebben, dat de Waldenzen, wegens vroomheid van leven en heiligheid van zeden, in zulk een hoge achting gestaan hebben bij de geschikteste Roomsers, dat stervende ouders hun achterblijvende kinderen hun ter opvoeding toevertrouwden".

Toch werden ze voortdurend vervolgd. De vijanden stieten zich aan het Woord van de waarheid en konden daarom hen niet dragen, die naar het Woord Gods begeerden te leven.

Het jaar 1560 bracht opnieuw schrik van rondom in de valleien. In de vallei van San Martino waren het vooral twee broeders, die als heren in hun gebied wedijverden in het beroven, kwellen en doden van de Waldenzen. Godsdiensthaat en hebzucht dreef dit broederpaar aan. Zij verzamelden een bende van honderd welgewapende mannen om daarmee strooptochten te ondernemen tegen de eenvoudige dalbewoners van hun eigen heerlijkheid Rioclar.

Vroeg in de morgen, terwijl de zon nauwelijks boven de kim rijst, overvallen zij de dorpen en gehuchten van hun onderhorigen. Het landvolk, bij 't kriecken van de dageraad uitgetogen naar zijn akkerwerk, ziet gewapende mannen, en vermoedt al heel spoedig, wat dit betekent. Zij haasten zich huiswaarts om ten minste nog het leven van de hunnen te kunnen redden. In allerijl verlaat men de woningen, en de vluchtelingen, waarvan velen slechts half gekleed zijn, trachten zich te redden op de bergen, hoewel die met een dikke sneeuwlaag bedekt zijn. Voortdurend worden zij door de musketkogels van de vijanden gevolgd, die menigeen neervellen. En als zij straks op de bijna ontoegankelijke hoogten zijn gekomen, waar de vijand ze niet durft volgen, dan hebben ze te kampen met koude en honger, terwijl de vijand hun woningen binnenstormt en daar plundert en rooft en brandt naar hartelust. Vier dagen moesten ze in dat onherbergzaam oord, aan koude en honger ten prooi, doorbrengen. Toen daagde er redding: hun geroep tot God werd verhoord. In hun toestand ondervonden zij wat we van Israël lezen: "En God hoorde hun gekerm; Hij zag de kinderen Israëls aan en kende hen" (Exod. 2: 24, 25). Vier honderd geloofsgenoten uit een naburige vallei hadden het zwaard aangegord, toen zij vernamen hoe hun broeders in San Martino door de vijand waren besprongen. Zij gevoelen de band van de gemeenschap van de heiligen en trekken op. Hun predikant gaat mede, en van mijl tot mijl knielen allen neder om des Heeren bijstand in te roepen. De vijand is van hun aankomst verwittigd, en heeft zich ter verdediging opgesteld. De strijd is fel, maar eindigt met de nederlaag van de vijand, die in een verwarde vlucht heil zoekt.

Een voortdurend gevaar voor de Waldenzen leverde de abdij van Pinerolo in de vallei Perosa op. Deze abdij, in 606 door een Godvruchtige weduwe gesticht en met rijke goederen en inkomsten begiftigd, herbergde een groot aantal monniken, die zeer verbitterd waren tegen de evangelische Christenen. De inkomsten van hun abdij waren groot genoeg om een bende gewapenden te onderhouden en actief tegen de Waldenzen op te treden.

Het dorp Saint Germain, dicht bij de abdij gelegen, heeft de eerste aanvallen te weerstaan. Het geldt een kamp om godsdienst en vrijheid, om goed en bloed. De wakkere Waldenzen weten menige storm af te keren. Nu neemt de vijand een nieuwe list te baat. Een man, die persoonlijk goed met de predikant van het dorp bekend is, leent zich tot verradersdienst. Zeer vroeg in de morgen begeeft hij zich naar diens huis, klopt aan, en verzoekt de predikant om buiten te komen, wijl hij hem iets te zeggen heeft. De predikant, een bekende stem horende, denkt geen kwaad, en haast zich om aan de begeerte van de vrager te voldoen. Maar spoedig bemerkt hij de strik, dien men hem gespannen heeft: hij ziet zich eensklaps door de huurlingen van de monniken omringt, die hem gevangen nemen. Hij verheft zijn stem en roept om hulp, in de hoop, dat de dorpsgenoten wakker zullen worden, en hulpe bieden, maar te vergeefs. Een enkele, die nog kwam toegeschoten, wordt mede gevangen genomen, en voort gaat het naar de abdij. De predikant wordt veroordeeld tot de brandstapel, en de inborst van de monniken, die zich eerwaarde vaders lieten noemen, moge hieruit blijken, dat zij gevangen vrouwen dwongen om takkenbossen aan te halen en het vuur te onderhouden, waarover hun herder en leraar langzaam werd geroosterd.

Zwaar drukte de hand dezer monniken op de vallei van Perosa. De bewoners, wier getal door de voortdurende vervolging zeer geslonken was, verarmden en begonnen broodgebrek te lijden. Omdat men geen ogenblik veilig was voor de toerenden vijand, durfde men zelfs de rijpenden oogst niet verzorgen en binnenhalen; alle handel, alle affaires stonden stil. Mensen, die vroeger in goeden doen waren en milddadigheid

oefenden aan hun arme medebroeders, waren nu genoodzaakt door bedelen in hun onderhoud te voorzien. Het scheen of de Waldenzen in de vallei van Perosa geheel zouden worden uitgeroeid. Maar ook hier werd des Heeren Woord vervuld: "Roept in de nood tot Mij, uw God en Heer, Dan help Ik u, en gij geeft Gode de eer" (Ps. 50: 6).

De hervormden van de vallei Lucerna, gehoord hebbende van de deerniswaardige toestand van hun medebroeders in de vallei van Perosa, beraadslaagden over hetgeen zij ten hun bate zouden kunnen doen. Men kwam tot de conclusie, dat het in dit geval alleszins geoorloofd was geweld met geweld te keren. een sterke afdeling gewapende mannen, rijkelijk van alle nooddrift voor de dalbewoners van Perosa voorzien, trekt derwaarts. De vijand is bevreesd zich met hen te meten, en trekt terug. Ter bescherming blijft de toegesnelde hulp in de vallei van Perosa, en geeft daardoor de bewoners gelegenheid veld en akker te verzorgen, hun affaires uit te oefenen en handelsbetrekkingen aan te knopen. Alles begon weer zijn geregelde gang te gaan; het maatschappelijk leven kon zich weer uiten in al zijn vertakkingen, en welvaart keerde terug in het verarmde dal. Maar de broeders uit Lucerna konden op de duur die vriendenwacht daar niet laten. De tijden waren er niet naar om eigen dal nog langer van een aantal strijdbare mannen ontbloot te laten. Dies werden zij terug geroepen. Nauwelijks waren zij evenwel vertrokken of de strooptochten in de vallei van Persoa beginnen op nieuw. Al stouter wordt de vijand.

Het is in de maand Juli, dat een talrijke bende zich opmaakt om het dorp Saint Germain nogmaals te overvallen. Waldenzen, die bezig zijn met de oogst, horen talrijke geweerschoten en zien gewapende mannen naar het weerloze dorp optrekken. Zij beseffen het gevaar van hun medebroeders, en verzamelen ijlings een groot getal geloofsgenoten om ter hulp te snellen. Langs twee wegen trekken zij op. De een afdeling, 50 man, werpt zich op een troep rovers van 120 personen, velt er 21 van en drijft de overigen op de vlucht. De andere afdeling wacht de vluchtelingen bij de rivier Clusone af en verspert ze de weg. De strijd, die hier ontstaat, is hevig, en de vijand wordt geheel verslagen. Velen trachten zich te redden door de rivier over te zwemmen, maar de welgemikte kogels van de Waldenzen deden ook hier uitwerking, zodat het water van de rivier rood werd van bloed. Men overlegt nu om op de abdij zelf aan te trekken en de gevangen geloofsgenoten te verlossen; maar voorzichtigheid maant om niet te veel te wagen. Had men geweten, dat de monniken en hun handlangers de abdij hadden verlaten en naar de stad gevlucht waren, dan zou men dit broeinest van ongerechtigheid in één's hebben uitgeroeid.

Bedachtzame landheren beginnen in te zien, dat de voortdurende vervolgingen het volk verarmden en het land verwoestten. Uit politiek overleg en welbegrepen eigenbelang drong men daarom op matiging aan. Zo ging het de Heer van Angrogna, die voor de vallei van Lucerna opschorting verkreeg van de strenge maatregelen tegen de Waldenzen. Maar Corbis, commissaris van de inquisitie, kon dit slechts korten tijd verdragen. Spoedig vaardigde hij een nieuw bevel uit, dat alle bewoners van Lucerna naar de mis moesten gaan en zich onderwerpen aan al de ordonnantiën van de Roomse kerk. Die nalatig bleef verbeurde leven en goed. De Waldenzen antwoordden, dat zij zich naar hun beste weten hielden aan Gods Woord, maar zeer bereid waren om hun overtuiging te laten varen, indien men hen uit Gods Woord kon aantonen, dat zij dwaalden; dat zij zelfs de leer aangaande de mis zouden willen aannemen, indien er goede gronden uit de Heilige Schrift voor konden worden aangevoerd, maar indien men dit niet kon, dan verzocht men met rust gelaten te worden.

De hertog van Savoye, die het smeekschrift van de Waldenzen had ontvangen, geloofde dat hun verzet uit onkunde voortkwam. Daarom stelde hij aan de paus voor om geleerde doctoren van de kerk af te vaardigen, die in openbare gesprekken de dwalenden beter moesten onderrichten. De opperpriester keurde dit voornemen beslist af. Hij zal wel begrepen hebben, dat de Waldenzen hun wapenen uit het tuighuis van Gods Woord ontleenden, en dat zijn theologen daar niet bijzonder mee bekend waren. De raad van dan hertog oordeelde evenals de paus. De hertog evenwel wilde zijn denkbeeld niet laten varen, en zo werd dan Atoine Poussevin voor deze taak aangewezen. Groot was de roep zijner geleerdheid, en uit de wijze, waarop hij zijn tegenstanders zocht te overtuigen, blijkt, dat hij een handig man was. Evenwel zijn argumenten waren niet bestand tegen de gronden uit Gods Woord, door de Waldenzen aangevoerd. Hierdoor tot in zijn nieren geprikkeld, viel hij uit zijn rol, en gaf aan zijn bitterheid in een vloed van scheldwoorden en bedreigingen lucht. Dat Poussevin van nu voortaan een bitter en onverzoenlijk vijand voor de Waldenzen zou zijn, zagen zij zeer goed in. Daarom schreven zij opnieuw aan de hertog om de rechtvaardigheid van hun zaak nogmaals te bepleiten. Uit alles evenwel bleek, dat de vijanden in tal en aanzien wonnen, en dat nieuwe stormen van vervolging over de dalbewoners zouden losbreken.

De Waldenzen stelden alle pogingen in het werk om het dreigend gevaar te voorkomen. Zij wendden zich tot hun vorst en andere invloedrijke personen met de bede om rustig in het bezit gelaten te worden van huis en hof, en om de Heere te mogen dienen overeenkomstig Zijn Woord. Maar gezantschap noch smeekschrift mocht baten. Het kwaad was ten volle besloten: "nu of nooit", dat was de leuze van hun wederpartijders.

Het begon tegen de herfst te loopen. De oogst begon te rijpen, maar voor wie zou zijn wat de goede hand Gods hun hierin had geschonken? Geruchten van krijgsvolk, dat aangeworven was om de valleien te bespringen, namen meer en meer vasten vorm aan. Spoedig werd het bekend, dat losgelaten gevangenen en allerlei bandieten, tegen hoog handgeld en met de toezegging van volkomen aflat, door de vijand werden bijeengezameld, voor een deel onderhouden door het goud uit de pauselijke schatkist. De vijand liet verluiden, dat de slag, die nu geslagen zou worden, afdoende moest wezen, en terugkeer in de schoot van de Roomse Kerk, of uitroeiing van al wat ketter was, het doel, dat men zich voorstelde. Die buiten de valleien woonden en met de dalbewoners door banden van bloedverwantschap of vriendschap verbonden waren, vermaanden hen om zich in het onvermijdelijke te schikken, en - al ware het dan ook slechts voor de vorm - zich met Rome te verzoenen, of te vluchten en zo te redden, wat nog te redden viel. In dien geest adviseerde met grote klem graaf Karel van Lucerna, die de Waldenzen niet ongenegen was. Om het uiterste te beproeven zenden zij een deputatie om hem te bidden, dat hij de voorrechten mocht handhaven, hun door zijn vader toegestaan. Vele, en daaronder van de voornaamste van de Waldenzen, vonden het oorbaar om op de voorstellen van de graaf in te gaan. Zij verbonden zich om hun predikanten weg te zenden, en andere, door Roomse partijgangsters te zenden, aan te nemen, en de dienst van de mis in hun gemeenten toe te laten.

Deze overeenkomst, uit politieke berekening gesloten, mishaaide aan het eenvoudige volk. Dat gevoelde, wat hier op het spel stond; dat herinnerde zich het bloed en het lijden zijner vaderen; dat gedacht aan het woord van de Heiland, om te volharden ten einde toe, en greep de moed des geloofs om het met zijn God te wagen, en de gesloten overeenkomst voor nietig te verklaren. Nieuwe pogingen van de zijde des graven

aangewend leden schipbreuk. Men gaf hem het moedig bescheid, dat men zijn heil niet wenste te verwachten van enig mens, hoe machtig ook en hoog geplaatst, maar dat men zich alleen gebonden rekende aan het Woord Gods en niets mocht doen of toelaten, wat daartegen streed.

De getrouwe getuigen hadden vrede en blijdschap des Heiligen Geestes, en - even als Barnabas het de Christenen deed te Antiochië (Hand. 11: 23) - zo vermaanden zij elkaar om met een voornemen des harten bij de Heere te blijven. Vreemd zagen zij dan ook op toen het gerucht de rondte deed, dat zij zich naar de wens des graven gevoegd hadden. Wat was het gevalt Wijd en zijd waren er brieven verspreid, waarin, met een beroep op het officiële stuk van de griffier van hun landsheer, geconstateerd werd, dat zij het hoofd in de schoot hadden gelegd. Dit bracht grote ontroering. Het volk liep te hoop en eiste inzage van het officiële stuk, en nu bleek, dat de griffier dat had vervalst. Op last van de graaf werd er nu een andere verklaring opgesteld, waarin duidelijk en naar waarheid beschreven was, wat de Waldenzen hadden geantwoord op zijn voorstellen.

Nog eenmaal deed de graaf een poging om de zaak, zonder bloedstorting, tot een bevredigende oplossing te brengen. De Waldenzen zouden hun leraars niet meer in het openbaar laten optreden, maar zich tevreden stellen met predikers, die hun toegezonden zouden worden, en een zekere som geld betalen als teken van onderwerping. Ook op dit voorstel kon men evenwel niet ingaan. Men kon en men wilde de zuivere prediking van Gods Woord niet prijs geven. Het "Gode meer gehoorzaam te zijn dan de mensen" verbood hun dit ten stelligste. Men bedankte de graaf zeer beleefd voor de goede gezindheid, die hij hun toedroeg; voor het geduld, dat hij hun had betoond door telkens weer pogingen aan te wenden om het dreigend gevaar af te wenden; maar om van de consciëntie wil bleef men op zijn stuk staan.

Bij deze stand van zaken stond het ergste te vrezen. Van weerszijden begreep men, dat een geweldige botsing niet kon uitblijven. De leraars en regeerders van de kerken kwamen gedurig samen om te overleggen, wat er gedaan moest worden. Hierin waren voorgangers en volk het eens, dat men niets mocht doen of toelaten tegen het Woord Gods. Het volk werd vermaand, om zijn toevlucht te nemen tot Hem, die alle dingen in zijn almachtige en genadige hand heeft; om zich voor Hem te verootmoedigen en zich in zijn bescherming aan te bevelen. Intussen zouden de nodige voorzorgsmaatregelen niet verzuimd worden. Men zou zorgen om de oogst binnen te halen, om een groten voorraad van levensmiddelen voor ieder huisgezin bijeen te brengen, om huisraad en gereedschappen naar de hoogste en minst toegankelijke bergen te vervoeren, en zich daar zo goed mogelijk te huisvesten. Er is een bijzondere eenstemmigheid onder het volk. Gemeenschappelijke nood bindt allen nauw tezamen, en de wakkere hand doet al wat zij vindt te doen.

Het einde van wijnmaand nadert: de voorbereidselen voor de treurige tocht zijn ten einde gebracht. De vijand nadert, zijn voorposten hebben binnen weinige dagen de valleien bereikt. Nu is het ogenblik gekomen, dat men de erve zijner vaderen moet verlaten; dat men een onzekere toekomst tegen gaat, en de vijand opdringt. Maar voor men de reisstaf opneemt, wordt er eerst nog een vastendag gehouden, en de volgende zondag het heilig Avondmaal gebruikt. Allen waren onder de indruk van de ernst van het ogenblik; aandoenlijk was de laatste "breking des broods"; maar de Heilige Geest, de Trooster, werkte op een krachtdadige wijze in de harten dezer vluchtelingen, straks martelaren voor de Naam en de zaak des Heeren. Er is, bij alles wat drukt en dreigt,

toch blijdschap, blijdschap des geloofs, blijdschap in de Heere. Zo trekt men op, de een ondersteunt de ander, en hun gewapenden dekken de achterhoede.

"Ondertussen" - zo zegt een geschiedschrijver - "ondertussen sagh men dat het volck sich gereedt maeckte, met een ongelovelycke resolutie en veymoedigheyt, om van de handt Gods aen te nemen, alle hetgeen dat hem sonde believen haer toe te senden, en toe te laten dat sij soudē lijden, voor de saecke van sijne heilige waerheyt. Men hoorde haer singen, met yver en Godtsaligheyt, psalmende Heere, in haere heysen, en voyagiën na de bergen, sy gaven malkanderen goeden moet, om wel te doen met grote stichtinge."

De vijand is genaderd, en trekt de valleien binnen. Nu ontstond er oenig verschil tussen de Waldenzen, of men aanstonds geweld met geweld zou keren en in de valleien de vijand weerstand bieden, dan of men dit alleen in het uiterste geval zou doen, wanneer men zich op de hoogten van de bergen had teruggetrokken. Het eerste gevoelen kreeg de overhand, en, met een sterk vertrouwen op de hulpe Gods en op het rechtvaardige van hun zaak, maakte men zich voor de strijd gereed.

De late November 1560 trok een Piëmonteesch leger van ruim 4000 man de landpalen van de Waldenzen binnen. De aanvoerder was De la Trinité, die om de wrede vervolgingen, waarvan hij het werktuig was, welhaast de naam kreeg van Graaf De la Tyrannité. De krijgsmacht van de Waldenzen bedroeg toen niet meer dan 1200 man, die over drie valleien verdeeld waren, en dus niet op één punt konden samenwerken. Daarbij bedenke men, dat het leger van de vijand bestond uit welgeoefende, geharde en voldoende gewapende krijgers, terwijl dat van de Waldenzen bestond uit mannen, die, gebrekkig gewapend, aan geen krijgstucht gewend en voor de oorlog ongeoeffend waren. Naar het uitwendige hadden zij dus alles tegen, en het verwondert ons niet, dat de Graaf De la Trinité het spel achtte om deze bergbewoners te onderwerpen. Maar gelijk David optrad in de naam des Heeren en Goliath velde, zo was er ook bij de Waldenzen een verborgene kracht, die de vijand niet kende. Zij waren sterk in hun God, op Hem betrouwden ze, met Hem hadden zij - evenals Prins Willem 1 - een verbond gemaakt; vandaar hun tegenstaan ten bloede toe, vandaar hun onverdoofbare moed, hun geloofskracht, die het hoofd weer oprichtte, schoon zevenmaal vertreden. Zij vochten voor hun geloof, voor huis en hof, vrouw en kind, en dat op een terrein hun van kindsbeen af bekend. Had de vijand zijn hele legermacht kunnen ontplooiën, en zich in ééns op de Waldenzen kunnen werpen, dan zou de schok hun te machtig zijn geweest. Maar bergpas en kloof, steile rotsen en smalle wegen lieten slechts een klein getal vijanden toe om actief op te treden. Dit was geheel in het voordeel van de Waldenzen, die in persoonlijker moed verre uitmunten boven de huurlingen van Rome. Verscheidene kleine ontmoetingen hadden er reeds plaats gehad tussen het leger van De la Trinité en de Waldenzen, en de Graaf begreep zeer goed, dat hij op deze wijze niet vorderde. Daarom besloot hij door list zijn doel te bereiken. Hij wist dat de Waldenzen eenvoudige mensen waren, die eerlijk en oprecht met elkaar omgingen, en onderling op het gegeven woord zich konden verlaten. Dit spiegelde zich ook in hun volkskarakter af. Welnu hiervan zal de Graaf gebruik maken. Hoe hij dit deed zal het vervolg van de geschiedenis leren.

HOOFDSTUK V.

INHOUD: Graaf De la Trinité - Verraderlijke aanvallen - 20.000 gouden kronen gevraagd - Eis om de predikanten te doen vertrekken - Alle leeftocht afgesneden verraderlijke handelwijze - De afgevaardigden terug hoe zij te Vercelli ontvangen waren Frans 11 bedreigt de hervormden de vliegende Compagnie - De la Trinité trekt de vallei van Lucerna binnen - mislukte aanvallen op Rora - nieuwe aanval op Pradi-Torre.

De Graaf De la Trinité gebruikte voor zijn pogingen om de Waldenzen met list te verstrikken twee mannen, die zich voor dit treurig werk gewillig lieten gebruiken. De eerste was Jacomel, pauselijk inquisiteur, de tweede zijn geheimschrijver Gastaud. Deze afgezanten spraken met de voornaamste van de Waldenzen, en wisten hun te bewegen een deputatie naar de Graaf te zenden. Deze gaf hoog op van de gunst en toegenegenheid van hun hertog, en wist de eenvoudige lieden diets te maken, dat alles weer in orde zon komen, indien zij zich in enige kleinigheden wilden schikken. Rooms behoefde men niet te worden; men zou alleen voor de vorm toelaten, dat de mis in hun gemeenten gelezen werd. Ten bewijze, dat zij geen gewelddadig verzet tegen hun wettige overheid in het schild voerden, zouden zij in het huis van een van hun voornaamste een deel van hun wapenen in bewaring geven. Dit geschiedde, en ziet! het huis van de bewaarder van de wapenen werd door een drom vijandelijke soldaten omgeven, zo het heette om bewaarder en wapenen volkomen in veiligheid te stellen; in werkelijkheid echter om teruggave van deze middelen van verweer af te snijden. De Graaf De la Trinité sprak voortdurend van de heerlijkheid des vredes, en van de schone vruchten van onderlinge verbroedering. Hij gaf zich en voegde zich op allerlei manier naar de wensen en inzichten van de Waldenzen. Hij begeerde hun steden te bezoeken. Nog vermoedden zij geen kwaad, en zo werd hem toegestaan ook naar Pradi-Torre te trekken. Dit was een natuurlijke sterkte, en ten tijde van de zware vervolgingen de laatste en belangrijkste wijkplaats van de Waldenzen. Nog was de Graaf niet voldaan. Hij wist te bewerken, dat de voornaamste en invloedrijkste personen van de Waldenzen zich tot een gezantschap naar de Hertog verenigden. Zo werden de valleien van hare voornaamste raadgevers en leidslieden beroofd, en de Graaf kreeg meer en meer de handen vrij om te doen, waartoe hij zich verbonden had.

Nauwelijks waren de afgevaardigden afgereisd, of de ware aard van De la Trinité kwam weer boven. Zijn eerste aanval was gericht tegen Taillaret, een schoon dorp en kruispunt van verscheidene wegen naar de valleien van de Waldenzen. Uit een strategisch oogpunt was het bezit van dit dorp van groot gewicht met het oog op de operaties die zijn leger zou ondernemen.

Voorwendsel voor dit verraderlijk bedrijf was de ongegronde beschuldiging, dat de inwoners hun plicht niet hadden gedaan om het aangeboden akkoord te accepteren, dat zij in achting en eerbied jegens hem te kort waren geschoten, en dat zij zijn benden min welwillend bejegend hadden. Hun verontschuldigen nam hij niet aan; hun uiteenzetting van hetgeen hem aanstoot gegeven had, wilde hij niet aanhoren. Streng beval hij hen om hun wapenen uit te leveren en hem op de knieën om vergiffenis te bidden. Velen, geen uitkomst ziende, onderwierpen zich aan hem, maar zijn overmoed

wies met het gemakkelijk behaald succes. Ja hij ging in zijn onbeschaamdheid zover, dat hij de Waldenzen deed weten met hen te zullen handelen als in de fabel de wolf met het lam deed. Het plunderen van hun woningen nam een aanvang; niemand was veilig voor de woeste krijgsbende, die al verder hare strooptochten uitbreidde.

De la Trinité gelastte de Waldenzen om op een openbare plaats samen te komen en hem antwoord te geven op hetgeen hij van hen zou eiste. Zij vergaderden in de Bonnets, een bergachtige streek bij Villare. Wat door samenspraken tot overeenstemming tussen de partijen geformuleerd zou worden, kon niet worden voltooid; de hand van een verrader was in het spel. Eensklaps dringt het gerucht tot de samenvergaderden door, dat een vijandelijke bende van de overzijde van de bergen aanrukt, alles rovende en verwoestende. In van de haast maken de misleide dalbewoners zich op om te redden, wat nog te redden was, maar velen sneuvelden, anderen worden in het leger voor De la Trinité gebracht, en een groot deel van de overvallen is van alles beroofd.

Dezelfde dag, op de laten avond, gebiedt De la Trinité de gespaarde Waldenzen om nog in diezelfde nacht vergadering te houden, en te antwoorden op zijn voorstellen. Weer komt men samen in de Bonnets, in de gedachte, dat men in dit bijna ontoegankelijk bergoord veilig was. Maar het verraad, dat nooit slaapt, was ook weer deze nacht waakzaam geweest. Bij het krieken van de morgen zien zij de bereden vijand, die hen zo aanstonds zal bespringen. Zij zoeken heil in de vlucht, en ziet! zij ontkomen allen, hoewel sommigen zwaar gekwetst.

Op een wonderlijke wijze werd een Waldenzer, een man van hoge jaren, in het leven gespaard. Een soldaat haalt hem in, en dreigt hem met zijn zwaard neer te houwen. De grijsaard werpt zich voor zijn vervolger op de knieën, en schijnt om pardon te zullen vragen. Hij vat evenwel de krijgsman bij de benen, doet hem vallen en sleept hem naar de laagte. Deze hoort in de nabijheid volk naderen, en menende, dat het soldaten van zijn leger waren, roept hij luidkeels om hulp. Zij naderen. Het zijn Waldenzen! De oude man is gered, en ziet in deze verlossing de hand van de Voorzienigheid.

De Gereformeerden van het dal La Torre, aldus zeer onderdrukt, durfden zich niet met geweld verzetten, omdat zij nog altijd op gunstiger tijden hoopten door bemiddeling van hun afgevaardigden, die De la Trinité op zo listige wijze naar de Hertog had weten te zenden. Zij besloten de wijle te nemen. Die relaties hadden met andere plaatsen trokken derwaarts, maar de meesten zochten een schuilplaats op de top des Bergs, die hun dal begrenste. Zwaar viel hun deze tocht, te meer daar het winter was, en men zich in spelonken en rotskloven voor het korte jaargetij en de ruwheid van de soldaten moest trachten te beveiligen. De aanvoerders van de vijandelijke bende lieten het toe dat hun onderhorigen met de Waldenier en hun have en goed deden al wat zij wilden. Zo vonden zij in een spelonk een moeder met haar volwassen dochter. Zij werden aangerand, en stierven een gruwelijke dood. In een andere spelonk vonden zij een man van 103 jaar, die door zijn kleindochter werd verzorgd. De oude man sloegen zij op de plaats dood, en de maagd, om erger te voorkomen, wierp zich van de rots om in de afgrond verpletterd te worden.

Van het een dorp trok de woeste bende naar het andere, overal op dezelfde wijze woedende. Er wordt een deputatie afgevaardigd naar De la Trinité om hem mededeling te doen van de gepleegde gruwelen, en van het stout overtreden van het akkoord, dat hij met hen gemaakt had. De Graaf veinst zich zeer verontwaardigd te zijn over hetgeen de soldaten hadden durven bestaan. Met eigen hand tuchtigt hij sommigen, laat enkele gevangen vrouwen, zonder dat haar verder leed geschiedt, los,

en, geeft een deel van het geroofde terug.

Voor al het op gevangennemen van de predikanten stelde de vijand groten prijs, en het was De la Trinité zeer welkom, dat een zijner volgelingen zich aanbood om hem de predikant van La Torre in handen te spelen. Werkelijk gelukt het deze man de predikant te overvallen; maar op het punt zijnde hem gevankelijk weg te voeren, komt het volk in beweging en redt zijn voorganger van een wisse dood.

Andermaal riep de Graaf de voornaamste van de Waldenzen tot een vergadering op. Hij verhaalde hun breedvoerig welke schatten het voortdurend op de been honden van meer dan 4000 man de Hertog kostte; dat zij door hun onverzettelijkheid hiervan de oorzaak waren, weshalve hij ze vermaande om een laatste poging te beproeven, opdat de vrede mocht terugkeren. Zij zouden, ten teken van inschikkelijkheid, de Hertog een som van 20.000 kronen aanbieden, waarop het leger zich uit hun valleien terug zou trekken. Gaarne zouden de Waldenzen deze voorslag aangenomen hebben, maar vanwaar moest die grote som komen? Veel van hun dorpen waren verwoest, de oogst vertreden, de koophandel vernietigd, en de schrikkelijk gerezen prijzen van de eerste levensbehoeften hadden menige beurs uitgeput. De Graaf laat 4000 kronen vallen, zo men wil op voorwaarde, dat hij 100 kronen voor deze concessie in de zak zou steken. 't Akkoord werd nu gesloten op 16000 kronen, waarvan de Hertog de grootmoedige willende spelen de helft kwijtschold. Om de 8000 kronen bijeen te brengen was men genoodzaakt zijn vee te verkopen. Zo zou men er kunnen komen. Maar de baatzuchtige Graaf komt tussenbeide. De vrije handel werd beperkt. Men, mocht niet anders verkopen dan aan personen, door hem aangesteld. Dezen bepalen de prijs, en het gerucht liep, dat de Graaf en de kooplui de winst deelden. De som werd betaald, maar het leger vertrok niet. De listigheid van De la Trinité had andermaal de argeloosheid van de dalbewoners bedrogen.

De Waldenzen durfden zich niet openlijk te weer stellen om hun afgevaardigden bij de Hertog niet in gevaar te brengen, en ook omdat zij nog altijd hoopten op een gunstige beschikking op hun verzoek aan hun vorst. De Graaf werd hierdoor al onbeschaamder in zijn eisen. Nu dwong hij de gereformeerden om hun wapenen in te leveren en de 8000 kronen te betalen, die de Hertog hun had kwijtgescholden. Ook vorderde hij, dat zij hun predikanten zouden doen vertrekken, en anderen aannemen, die de Hertog zou zenden. Deed men het niet, dan zou hij hen allen door geweld van wapenen dwingen om te verhuizen.

Er werd nu besloten om de predikanten te doen vertrekken naar Pragella, op Frans grondgebied. Daar zouden zij blijven, totdat De la Trinité met zijn leger was afgetrokken. Hoe goed van vertrouwen de Waldenzen ook waren, zo hadden zij toch gezorgd om de vertrekkende herders een goed geleide mee te geven. Gelukkig dat dit geschiedde, want de vijand wilde hen overvallen op hun reis. Het was winter; hoog lag de sneeuw opgestapeld en versperde bijna alle wegen en bergpassen. De enkele uitgangen, die nog te passeren waren, werden door de vijand bewaakt. De trouwe Waldenzen ruimden nu de sneeuw op langs andere, minder gebruikte wegen, en smaakten het genoeg, dat hun predikanten veilig bij hun geloofsbroeders te Pragella aankwamen.

Aan één predikant, Etienne Noël, werd toegestaan in zijn gemeente te blijven. 't Scheen dat de Graaf hem hoogachting toedroeg; hij zond hem meermalen zijn groeten, en won zijn raad in. Zelfs verzocht hij hem om een vertrouwelijk gesprek, en handelde daarin met hem over het primaatschap van de paus, over de mis en de transsubstantiatie. 't Scheen, dat de Graaf toegenegenheid had opgevat voor de leer

van de waarheid. Helaas, het was slechts schijn; want weinige dagen na dit gesprek tracht hij de predikant in de vroege morgen te overvallen. 't Verraad werd tijdig ontdekt, en Etienne Noël vlucht met enkele van zijn trouwe gemeenteleden op een steile rots, waar zijn vijanden hem niet durven volgen. Zijn huis wordt geplunderd, en alle boeken en brieven naar de Graaf gebracht, die ze deed verbranden. 's Nachts doorzoeken zij andermaal het huis van de predikant, maar hem vinden zij niet: hij is door zijn getrouwen weggevoerd, buiten het bereik des vijands. Wel doet de Graaf het volk aanzeggen, dat zij binnen 24 uur Etienne in zijn handen hadden over te leveren, of dat anders de gehele plaats verbrand en alle inwoners gedood zouden worden, maar deze bedreiging kwam te laat: de predikant was voor goed aan zijn valstrik ontkomen.

Om de Waldenzen tot radeloosheid en zo tot onvoorwaardelijke onderwerping te brengen, trachtte de Graaf De la Trinité elk middel van bestaan te vernietigen. de gehelen oogst van wijn en veldvruchten deed hij vernielen, de molens werden afgebroken, het graan en meel weggevoerd, meubels, kleren en kostbaarheden voor goeden prijs verklaard., Daarop betrok zijn leger de winterkwartieren in de naburige vlakke, waar vier forten in de valleien werden voorzien van grote garnizoenen, die door het desolate volk van de Waldenzen moesten onderhouden worden. Niet alleen dat dit het verarmde volk geheel uitmergelde, het had bovendien onbeschrijfelijk veel te lijden van de ruwe bezettingen, die met alle krijgstucht konden spotten, waar het de belijders van het evangelie betrof. Dat ondervonden de mannen van Angrogna, die heengingen om de afgeperste levensmiddelen en geldsom te brengen aan het garnizoen van La Torre. Binnen de vesting gekomen, werden zij gedwongen om de mis aan te horen, en te knielen voor de gewijde hostie. Toen zij weigerden neer te vallen voor een ouwel en die godsdienstige eer te bewijzen, werden zij hiertoe met stokslagen gedwongen, zodat zij het dachten te besterven. Daarna wordt er één van hun losgelaten met bevel om nog dezelfde bijdrage in geld te halen. De overigen ontkwamen eindelijk met groot levensgevaar door van de vesting muren te springen, vervolgd door de soldaten tot aan de grens van hun gebied.

Weinige dagen daarna gaat een groot gedeelte van het garnizoen naar Angrogna. Men veinst, dat men voor goed het fort verlaten heeft, en een verre reis moet ondernemen om elders ingekwartierd te worden. Zij verzoeken daarom vooraf een goeden maaltijd te mogen ontvangen. De inwoners voldoen hieraan naar hun wens. De maaltijd wordt aangericht in een omsloten hof, en de soldaten doen de rijk voorziene tafels alle eer aan. Na het eten vragen zij of de vrouwen willen vertrekken en de mannen blijven, die zij iets mee te delen hebben. De vrouwen gaan, en de veertien mannen, die hen aan tafel bediend hebben, worden gevangen genomen, twee aan twee aan elkaar geboeid en weggeleid naar het fort. De misleide bevolking ziet dit, en, vrouwen en kinderen van de weggevoerden vooraan, trekken zij op om ze te bevrijden. Een aanval met steenworpen heeft gevolg: de soldaten vluchten en laten tien mannen achter. Vier nemen zij mede, waarvan er twee in de gevangenis worden geworpen; twee worden er aan handen en voeten opgehangen, totdat zij bijna bezweken zijn. Daarna worden zij losgelaten om een groot losgeld te gaan halen voor de twee gekerkerden. De mishandeling door het ophangen aan handen en voeten was van die aard, dat de een de volgende nacht stierf, en de andere voor altijd het gebruik van zijn handen moest missen: de vingers rotten af.

In het begin van Januari 1561 kwamen de afgevaardigden terug van Vertelli, waar zij bij de Hertog een eervolle vrede gehoopt hadden te zullen bedingen. Met blijdschap

vernam de verdrukke bevolking hun aankomst. Maar spoedig werd vreugde door droefheid vervangen. Immers het doel van de zending was niet bereikt: alles was slechts een list geweest van De la Trinité om de valleien van verstandige raadgevers en kloeke mannen te ontbloten, en om de Waldenzen uit vrees voor het leven van hun afgevaardigden te weerhouden naar de wapens te grijpen. Welk een ontvangst had hen gewacht te Vertelli! Gastaud, geheimschrijver van de inquisiteur Jacomel, een karakterloos man, had hen het verzoekschrift, door de Waldenzen medegegeven, uit de hand gerukt, en een ander, door hemzelf opgesteld, er voor in de plaats gegeven. Dat moesten zij de Hertog overhandigen. Daarin vroegen zij hem pardon, en beloofden het ook aan de pauselijke legaat te zullen doen. Gedurende hun oponthoud van zes weken te Vercellie waren zij dagelijks door monniken lastig gevallen, die hen op alle manier tot Rome's kerk wilde bekeren, en hen noodzaakten om ter mis te gaan. Men dreigde met nog strengere maatregelen, indien de afgevaardigden niet én voor zichzelf én voor hun volk alles inwilligden. Zij verhaalden verder, dat reeds een groot aantal monniken en priesters gereed stond om de valleien te overstromen, een schare zo groot, dat zij genoegzaam ware om de oorlog aan te doen. Men had deze schare behoorlijk te ontvangen, goede plaats te bereiden en van alles te voorzien. Vrij en onverlet zouden zij de Roomse godsdienst moeten kunnen uitrichten en bepaaldelijk de mis. Verzet tegen deze bepalingen zou de ondergang van de Waldenzen ten gevolge hebben.

Het volk stond verplet bij het horen dezer onbeschaamde eisen, en over de listige en verraderlijke wijze, waarop men de afgevaardigden had misleid. Wat zou men doen? Toegeven? Veel scheen er voor te pleiten, maar dan zou men de vrede van de consciëntie inboeten. Zich verzetten? Het scheen een hopeloos pogen te zijn. Men zocht steun in het gebed; men herdacht de dagen vanouds, hoe de Heere gered had; de Heilige Geest deed hen vat hebben aan de getrouwheid Desgenen, die nooit laat varen de werken Zijner handen; het geloof leefde weer op, en met volkomen beslistheid besloot men zich in de hand des Heeren over te geven, en liever alles te verlaten en te verliezen dan tegen Gods Woord te handelen.

Aanstonds werden er weder openbare godsdienstoefeningen gehouden; de verdreven predikanten werden teruggeroepen, en alle middelen van verweer in gereedheid gebracht. Rome's zuurdesem, op enkele plaatsen reeds zichtbaar doorgedrongen, werd plechtig uitgezuiverd; beelden, die men op sommige plaatsen in de kerken had toegelaten, werden er uit verwijderd, en in geheel zijn optreden vroeg men weer naar de ordonnantiën Gods, volgens het voerbeeld van de vaderen.

Ook in andere streken nam men maatregelen om de Waldenzen uit te roeien. Frans II, koning van Frankrijk, door de hertog De Guise opgestoot, bedreigde de bewoners van het dal Clusine of Pragela. De Gereformeerden van aangrenzende landstreken, onverschillig tot welk staatkundig verband zij ook behoorden, zwoeren elkaar houw en trouw, en verbonden zich om door alle geoorloofde middelen de ondergang van hun geloofsgenoten te voorkomen.

De gevolmachtigden van alle afzonderlijke gemeenten van de Waldenzen, samengekomen zijnde, keurden de gesloten Unie goed. Deze onderlinge band gaf vastheid; het gemeenschapsgevoel werd er door versterkt, en tegen de gemeenschappelijke vijand kon men met grote macht optrekken. Er kwam gang en vastheid in de loop van de dingen. Orde en wet werden door gemeenschappelijke bepalingen gehandhaafd, een reglement voor de oorlog te velde werd samengesteld, en een vaste compagnie van 100 uit gelezen musketiers werd opgericht om op de meest bedreigde

punten hulp te bieden. Dit begin van een slaand leger, uit soldij trekkende manschappen opgericht, heeft van de goede zaak veel en gewichtige diensten bewezen. Omdat deze compagnie geen vaste standplaats was aangewezen noemde men haar "de vliegende compagnie." Twee predikanten werden aangewezen om, elk op zijn beurt, de compagnie te vergezellen, te wallen tegen alle buitensporigheden, en bij de godsdienstoefeningen voor te gaan.

De Graaf De la Trinitá besloot aanvallender wijze op te treden nu het tegen het voorjaar ging. De winterkwartieren worden opgebroken, en zijn leger trekt de vallei van Lucerna binnen, Februari 1561. Hij heeft het op Pradi-Torre, de veiligste wijkplaats van de Waldenzen, gemunt. Van drie zijden geschiedt de aanval. Op eens komt boven van de bergen, langs bijna onbegaanbare paden, een massa vijanden naar beneden. De Waldenzen, die niet gedacht hadden, dat de vijand dien weg zou durven nemen, hadden hun weerbare manschappen naar andere punten, die zij meer bedreigd achtten, gezonden, zodat de plaats, waar de vijand nu neerdaalde, van gewapenden bijna geheel ontbloot was. De zo goed als weerloze dalbewoners, verrasten ontmoedigd, werpen zich op de knieën en roepen de Naam des Heeren aan. Men zendt in ijle haast boden naar de broeders, die op andere punten waren samengetrokken, en waar zij de vijanden, die aldaar in een klein getal verschenen, gemakkelijk hadden verdreven.

Intussen waren 25 dappere mannen naar boven geklommen om de vijand zoveel mogelijk tegen te houden, totdat er hulp mocht opdagen. De vijand is overmoedig, en denkt hier gemakkelijk een goede slag te slaan. Zeven man van de vijand, die op enige afstand van het leger naar beneden geklommen waren, en daar geen tegenweer ontmoetten, riepen de anderen toe: "daalt haastig af, heden is de ganse vallei de onze!" Maar de volgenden, ziende de Waldenzen van andere plaatsen aankomen, en gereed om de bergen te beklimmen, riepen de achterhoede toe: "klimt onverwijld weer naar boven, of wij worden allen gedood."

Zij hadden goed gezien. In de verte nadert het gros van het Waldenzer leger, dat op andere punten de vijand had verdreven, en nu oprukt naar het laatste en zwaarst bedreigde punt. Vol moed en met slaande trom spoeden zij zich om hun geloofsgenoten ter hulpe te komen. Zij beklimmen de bergen, en vallen met onstuimige moed de vijand aan, die vermoeid is van de tocht over de kruin van de bergen. Daar nadert ook de vliegende compagnie, wier musketkogels alle treffers zijn. Groot is het verlies van de vijand, en veel groter nog zou het geweest zijn, indien de predikant van de vliegende compagnie niet al zijn invloed had aangewend om de vluchtende vijand niet ten einde toe te vervolgen. Bij 't begin van 't gevecht waren de Waldenzen op de knieën gevallen om Gods bijstand af te smeken; nu konden zij vreugdepsalmen aanheffen, en met David betuigen: "Heere! Gij hebt mijn weeklage veranderd in een rei." (Ps. 30: 12). Grote buit van het verslagen leger viel de overwinnaars in handen. Welkom waren vooral de vermeesterde wapenen en krijgshoeften, waarmee de Waldenzen zich konden voorzien, en die zij spoedig weer nodig zouden hebben. Het geleden verlies was voor de vijand bovenal smartelijk door het sneuvelen van twee zijner bekwaamste bevelhebbers, Charles Truchet en Louis de Monteil. Trucnet, die een van de voornaamste aanstokers van dezen oorlog was, werd door een slingersteen getroffen, die hem wondde en ter aarde wierp. Zijn volk, dat op de vlucht geslagen was, liet hem liggen. Zo vond hem een Waldenzer, die het vier vinger brede zwaard van de bevelhebber trok, en hem daarmee het hoofd afhieuw. De Monteil, die op zijn vlucht in de diepe sneeuw was blijven steken, werd ingehaald

door een jongen van 18 jaar. De Monteil poogde hem door aanbidding van een grote som geld over te halen om zijn leven te sparen. Te vergeefs. De jongen wil hier niets van weten, en doodt de bittere vijand van zijn volk.

De Roomse partij had van deze dag grote dingen verwacht voor de herstel van de priesterheerschappij. Hoe geheel anders viel dit uit! Hij, die alle dingen bestuurt, en die het geroep van de ellendigen, die op zijn Naam betrouwen, hoort. Hij had het gebed gehoord van het geplaagde volk, dat dag en nacht tot Hem had geroepen.

De graaf De la Trinité was wel teleurgesteld, maar niet ontmoedigd. Wat hem te Pradi-Torre was mislukt, zou op een andere plaats beter succes hebben. Opwaarts dan naar Rora, een klein dorpje in een afgezonderd dal, door 82 huisgezinnen, allen Waldenzen, bewoond. Een gedeelte van zijn leger zal genoeg zijn om dit enkele dorp te overmeesteren. De aanval geschiedt met grote couragie; maar spoedig bemerken de bespringers, dat zij op weerstand stuiten van dappere mannen, die voor hun haardsteden strijden, en uitstekend gebruik weten te maken van de nauwe toegangen tot hun dal, om die met weinige manschappen tegen de opdringenden vijand te verdedigen. De aanval van de eerste dag mislukt; die van de volgende morgen heeft geen beter succes: 't is alsof er leeuwenmoed in de Waldenzen is gevaren, en alsof Hogerhand hen beveiligd. De la Trinité sluit hiervoor zijn ogen, en beveelt dat zijn gehele legermacht de derden dag zal optrekken om Dora te vermeesteren.

De Waldenzen zien bij 't krieken van de morgen de vijand nogmaals opdagen. Weer worden de nauwe toegangen tot het dal uitnemend verdedigd, hoe onstuimig de vijand ook opdringt; weer behouden kalmte, vastberadenheid en het vertrouwen op de hulp des Heeren de overhand, en het heeft al de schijn, dat de aanvallers ten derden male zullen moeten afdeinzen.

Maar vanwaar dat plotseling aangeheven noodgeschrei van vrouwen en kinderen; vanwaar dat angstig blikken naar de bergen, van al wat niet in verweer stond tegen de vijand? Een deel van des Graven troepen heeft langs ongebaande wegen de bergen beklommen, en daalt nu, als een wervelwind, naar beneden om de victorie van deze derde dag te voltooien. Er schijnt voor de vervolgte dalbewoners geen uitkomst te zijn; het angstgeschrei van vrouwen en kinderen klimt ten hemel, mannenmoed zinkt, koenheid versaagt, dapperheid verbleekt van schrik. Maar hoor, hoor! Boven het kermen van de Waldenzen en het krijgsgeschrei van de vijanden klinkt hoorngeschal! Het komt nader en nader, en welhaast ziet men op de kruin van de omliggende bergen de uniform van de vliegende compagnie! De Waldenzen vatten moed; de vijanden sidderen. Nog houdt de vijandelijke macht stand, maar de vliegende compagnie werpt zich op haar, en verslagen en verstrooid zoekt zich te redden, wat niet viel onder het scherpe zwaard, of door de zelden missende kogels van de Waldenzen.

Verrassend waren de dalbewoners gered, en het

*"Looft Gods macht, die onbeperkt,
Gadeloze wond'ren werkt,"*

werd met een blij hart en uit ruime borst aangeheven.

Gedurende de strijd hadden zij, wier hulp tegen de vijand niet nodig geacht werd, zich belast om vrouwen en kinderen, huisraad en bezit, over de bergen in veiligheid te

98

brenghen. Men was de weg ingeslagen naar Villaro, waar veel geloofsgenoten woonden. Rora was op dit ogenblik wel gezuiverd van vijanden, maar het plaatsje was te klein om zich op nieuw aan het geweld van de vijanden bloot te geven. Daarom besloot men nog diezelfde, dag steun te zoeken bij de Villars. Langs steile en gevaarlijke bergpaden, wadende door de hoog gevallen sneeuw, trekt men op. De

nacht overvalt hen in een dicht woud, hevig is de koude, snerpnd de wind, onzeker de toekomst en toch daar wordt in dien winter nacht, in dien toestand, Gode lof gezongen, psalmtonen ruisen door het dorre hout. De morgen breekt aan, en voert hun boden tegemoet van de gemeente te Villaro, die allerlei, verkwikkingen medebrengen en hen veilig geleiden tot de wachtende broeders, die hen met de gulste gastvrijheid ontvangen.

Het leger van De la Trinité had in de laatste tijd veel verliezen geleden; 't was afgemat en ontmoedigd. De Graaf achtte daarom rust en versterking noodzakelijk. Wervers werden uitgezonden om vrijwilligers bijeen te brengen. Een maand lang bracht elke dag nieuwe strijders aan. Door bemiddeling van de Hertog van Savoye zond de Koning van Frankrijk zes compagnieën voetvolk, en andere keurtroepen. Ook een afdeling Spanjaarden kwant deelnemen aan de kruistocht tegen de ketters. Zo groeide de macht, die onder de bevelen van genoemden Graaf stond, tot over de 7000 man aan. Hiermede rukte hij andermaal op tegen Pradi-Torre. Hij had hier, weliswaar al eens het hoofd gestoten, maar groter krijgsmacht zou nu gelukkig volbrengen, wat geringer aantal vroeger ondoenlijk was.

De Waldenzen, die vernomen hadden wat hun te wachten stond, sterkten zich in de Heere hun God, en kwamen dagelijks in hun bedehuizen samen om Gods Woord te horen en 's Heeren aangezicht te zoeken. 't Is op Maandag, 17 maart, na afloop van de godsdienstoefening, dat de uitgezette wachtposten kennis geven van het opklimmen van een grote menigte vijanden. Alles snelt te wapen, en in weinig tijds zijn alle passen, waardoor men gewoonlijk de vallei binnenging, bezet met weerbare mannen. Omdat de wegen smal waren, en de vijand slechts één voor één kon opklimmen, strekte zich de rij, die als een slang kwam aanschuifelen, in bijna onafzienbare lengte uit. De onmogelijkheid om hun aantal te ramen, en het schitteren van hun wapenen in de glans van de morgenzon, deed een lichte huivering door de gelederen van de Waldenzen gaan. Spoedig evenwel herstellen zij zich: zij denken aan hetgeen hun zo pas uit het Woord Gods is voorgehouden, en hoe zij gezamenlijk geroepen hebben tot Hem, in wiens almachtige hand alles staat, en die een Redder is voor allen, die op Hem betrouwen. Dat herdenken doet hun goed, de Heilige Geest verwakkert in hen het gebed, en zo spoedt ieder zich tot zijn plicht.

Het gevaar kwam mi onverwacht van een andere zijde. Er was, om in Pradi-Torre te komen, een lager gelegen weg, een voetpad, alleen door de geoefende voet van de jager te betreden. Dat pad was steenachtig, rond, en liep tussen scherpe rotspunten door. de gewonen weg hadden de Waldenzen met slagbomen en verschansingen versperd, maar dit eenzame pad niet, en ziet! daarlangs dringt nu de vijand de vallei binnen! Aanstonds werd nu de strijd daarhenen verplaatst, en het gelukt om de vijand ook hier te keren.

Een van de voornaamste aanvoerders des vijands in dezen aanval was Sebastiaan van Virgile, een ruw en onmeedogend krijgsman. Toen hij des morgens van de slag zijn herberg verliet, pochte hij op de heldendaden, die hij verrichten zou in het vergieten van ketterbloed. zijn waardin evenwel zeide tot hem: "Mijnheer! indien onze religie beter is dan de hunne, zult gij de victorie behalen; maar is de hunne beter dan de onze, dan overwint ge niet". Hij werd in de strijd gewond: een geweerkogel doorboorde zijn dijen, en door veel bloedverlies was hij bijna aan zijn uiterste gekomen, toen hij bij de waardin werd binnengedragen, die hem aan haar gezegde herinnerde.

De aanval werd totaal afgeslagen, en de Graaf, zijn keurbenden en beste officieren voor zijn ogen hebbende zien vallen, stortte tranen van deernis over de verliezen, en

besloot om in de eerste dagen niet tot een nieuwe tocht over te gaan.

Velen van De la Trinité's troepen waren gesneuveld; maar veel groter zou dit aantal zijn geworden, indien men de vluchtende vijand had nagezet. Het gros van de Waldenzische soldaten, opgewonden door strijd en victorie, wilde dit; maar hun predikanten en hoofden lieten het niet toe, wijl men onderling overeengekomen was zich wel met alle middelen, die de Voorzienigheid hun had gegeven, te verweren, maar om nooit aanvallend op te treden, en zo ook geen vluchtende vijand te vervolgen. In plaats van dit te doen verzamelden de officieren de manschappen, en onder leiding van de predikanten werd er een dankstond gehouden, en psalmen van bevrijding weerklonken over het slagveld.

"Het is" zo schrijft een Waldens "het is een wonderlicke weck gliiweest, en waerdigh van eeuwighe ghedachtenisse, dat in desen gantschen strijdt niet en zijn ghedoodt geworden, dan twee van de Verweerders, en twee andere ghequetst, die welhaest genezen wierden."

De Waldenzen vatten weer moed; hun hoop werd verlevendigd, en in de Heere gesterkt, gaven zij de toekomst vertrouwend aan Gijn bestel over. "God is op hun hand!" Zo sprak de vijand half spottend, half ernstig. "God is op hun hand" de Waldenzen verstonden de rijke troost daarvan met toepassing op zichzelf; het gaf uitdrukking aan hetgeen hun ziel vervulde, en het: "God is met ons!" werd als geloofsleuze herhaald van vallei tot vallei, en in dat vertrouwen des harten weerklonk het

"De Heer, de God van de legerscharen,

Is met ons, hoedt ons in gevaren;

De Heer, de God van Jakobs zaad,

Is ons een burg, een toeverlaat."

(Ps. 46: 4).

De vijanden waren beschaamd; er was beslag op hun harten gelegd. Openlijk riepen de soldaten het uit: "God strijdt voor dit volk, en wij doen hun geweld en onrecht aan". Een hoofdofficier legde zijn commando neer, en verliet de dienst des Graven. Een ander verklaarde openlijk, dat bij in veel veldslagen gevochten, aan menige bestorming deel had genomen, maar dat hij nog nooit een zo onverklaarbare versaagdheid bij zijn soldaten had waargenomen als die hen overviel, wanneer ze tegen de Waldenzen moesten optrekken. Anderen beleden het van zichzelf, dat alle moed en kalmte hun begaf, zodra zij tegen dat volk de strijd aanbonden, en wisten er geen andere verklaring voor te vinden dan de ernstige gebeden van de predikanten, die met God worstelden in het gebed, wanneer de vijand aankwam.

De goede hand Gods beschikte de vervolgde Waldenzen enige verademing, een rustplaats op hun moeilijke reis naar het hemels Jeruzalem. Die rust moest hen verkwikken, maar nieuwe gevaren kwamen weer opdagen.

Nog was er het einde van hun lijden niet, hoewel de mate daarvan in de raad des Heeren was bepaald; nog hadden ze te staan, en te weerstaan in de bozen dag; nog zwaarder moesten ze worden beproefd, opdat de ere van de uitredding niet eens mensen, maar des Heeren zou zijn.

HOOFDSTUK VI

INHOUD; Nogmaals Pradi-Torre aangevallen - vrede, 1561 - de hervorming in Zuid-Italië - Jean Louis Pascal, in 't bijzin van de paus, te Rome verbrand - Italië moet weer Rooms worden - de onderkoning van Napels trekt tegen de Waldenzen op - gruwelijke martelingen - hoe een beul zijn werk deed - treurige toestand der vluchtelingen.

Het scheen dat De la Trinité, door de loop der zaken geleerd, naar vrede verlangde. Hij zond twee edellieden naar de Waldenzen om over dit gewichtig punt te spreken.

Vrede! Wie zou er geen prijs op stellen; welk volk verlangt er niet naar Vrede! Dit woord vond weerklank bij de Waldenzen, die zolang vervolgd waren als veldhoenders op de bergen.

"Vrede! o zeker, antwoordden zij - vrede ! - wij dorsten er naar. Gaarne willen wij een eerlijke vrede, een vrede waarbij ons gewaarborgd wordt, dat wij de Heere mogen dienen naar Zijn Woord."

De Graaf bood vrede aan; doch konden zij hem vertrouwen? Meermalen had hij zijn gegeven woord verbroken, en hen alzo misleid. Zint hij soms op nieuwe listen om hen in slaap te wiegen; wil hij ze weerloos maken om ze des te beter te kunnen overvallen?

Meer geloof hechtten zij aan het woord van den Graaf De Raconis, die weliswaar als Opper-Commissaris bij het leger van den Graaf dienst deed, doch deze gehelen oorlog scheen af te keuren. Zijn afgezant werd door de Waldenzen vriendelijk ontvangen, en het gesprek, dat hij met hen had, beloofde iets goeds voor de toekomst. Helaas ! Hoe spoedig kwam er ontstemming in de gemoederen! De afgezant - Gilles van Briqueras – werd op zijn terugtocht vermoord. Dit werd de Waldenzen ten laste gelegd, en hoewel zij niets verzuimden om hun onschuld te bewijzen, was toch een verwijdering tussen de partijen er het gevolg van.

Opnieuw besloot De la Trinité om in de wijkplaats van Pradi-Torre door te dringen, en de Waldenzen voor goed ten onder te brengen. Maar eerst een list te baat genomen! Hij laat enkele dalbewoners voor zich komen, en belooft, dat de Waldenzen alle voorrechten en alle vrijheden, die zij begeerden, zullen verkrijgen, indien ze de wapenen neerleggen. Men gelooft de sluwe Graaf; stemt hem alles toe, en belooft wat hij vroeg. Nu zal het volk voor dit denkbeeld van vrede en verzoening gewonnen worden; doch de leraar der vliegende compagnie ziet beter en verder. Hij vermoedt een nieuwe streek van de valse Graaf, waarschuwt zijn medebroeders, overtuigt de vliegende compagnie van het naderend gevaar en weet te bewerken, dat onverwijd de wachtposten op de gevaarvolste plaatsen betrokken worden. Hoe goed had hij gezien!

Reeds bij het kriecken van den volgende dag zien de uitgezette wachten het leger van den Graaf naderen. Aanstonds zet de vliegende compagnie zich in beweging, en bestijgt de bergen om uit hoger gelegen stelling den opklimmende vijand te bestoken. Deze nadert verscheidene afdelingen langs verschillende wegen, en heeft het succes de gehuchten van het kwartier Taillaret te bezetten. Doch de andere strijdmacht van de Waldenzen komt in het geweer, en hoe dapper de aanvallers ook mogen zijn, opnieuw dragen de Waldenzen de zege weg, en de vijand moet ijlings terugtrekken.

Ontmoedigd door den loop der krijgskzaken, en door zware ziekte overvallen, kreeg de Graaf De la Trinité oor voor vredesvoorstellen. De Waldenzen knoopten de betrekking met Filips van Savoye, die hun altijd welwillend geweest was, weer aan, en de geruchten aangaande de vrede namen vorm en gestalte aan. Reeds na verloop van een maand werd er een overeenkomst gesloten, en het "vrede! vrede!" klonk door de dalen van Piëmont, 5 Juni 1561.

Was er voor de Waldenzen in het Noorden van Italië verademing gekomen, niet zo in het Zuiden, in het koninkrijk Napels. Daar was sinds drie eeuwen door Waldenzische barben, bij het bezoek van hun broeders, het evangelie verkondigd; daar had de Heilige Geest door het Noord krachtig gewerkt; daar was een geslacht geboren, dat de vreeze Gods liefhad en zijn geboden ter harte nam, Stil en ingetogen leefde dit volk, en ondervond de waarheid van het woord, *dat de Godzaligheid de belofte heeft ook des tegenwoordigen levens* (1 Tim. 4: 8). Er heerste welvaart in hun provinciën, ja, geen andere landstreek van het Koninkrijk Napels was in zulk een bloeiende toestand.

Ingetogenheid, matigheid en kuisheid waren de schone vruchten, die uit hun acht nemen op de geboden Gods voortvloeiden. De landheren, wie de bodem in eigendom toekwam, prezen hun vlijt, en hadden gaarne met hen te doen; want het land, dat de Waldenzen in gebruik hadden, verbeterde door een voortreffelijke behandeling; en altijd kwamen de pachten geregeld binnen. Maar zoals een oud geschiedschrijver zegt: "de pastoors en de priesters klaagden, dat deze lieden, wat de godsdienst betrof, zich niet gedroegen zoals de andere bevolking; dat zij nooit hun kinderen tot priesters lieten opleiden of voor de kloosterstand bestemden; dat zij zich onverschillig betoonden omtrent kerkmuziek, waskaarsen, het luiden van de klokken, ja, zelfs omtrent de zielmissen voor de afgestorvenen; dat zij zich, weliswaar, bedehuizen gebouwd hadden, maar die met generlei beelden hadden willen versieren; dat zij nooit ter bedevaart gingen; dat zij hun kinderen lieten onderwijzen door vreemde en onbekende schoolmeesters, aan welke zij echter veel meer eerbewijzen dan aan hen, priesters; terwijl zij anders ook niets opbrachten dan de tienden, waartoe zij zich bij hun landheren hadden verbonden. Zij, de priesters, twijfelden er dus bijna niet aan, of deze mensen moesten een geheel bijzonder geloof hebben, hetwelk hen belette nauwe omgang met de andere inwoners des lands te onderhouden; en in ieder geval moesten zij slechte Rooms-Katholieken zijn."

De stemming van de priesters was dus niet gunstig voor de Waldenzen; maar de landheren, zeer gevoelig voor het trouwe betalen van de pacht, en de voortreffelijke behandeling van de landerijen, waren hun zeer welwillend, en ook de tienden, die in de zak van de geestelijken vloeiden, hadden de eigenaardige uitwerking, dat men vooreerst de ketters met rust liet.

Was alles gebleven, zoals het nu eenmaal was en marcheerden, Calabrië en Apulië zouden de toorts van ketterjacht en kettermoord niet in hun beemden hebben zien ontsteken. Maar er had iets plaats, dat de geestelijkheid niet kon verdragen, en dat door het lieve geld niet goed gemaakt kon worden. De "nieuwe leer" dat schrikbeeld voor Rome's trouwe zonen de "nieuwe leer" drong meer en meer door naar Zuid-Italië. De Heilige Geest, de Geest van de vrijmoedigheid, (Ps. 51: 14), kwam over de Waldenzen, en waar zij tot nog toe, door de ongunst van de tijden, gezwegen hadden, daar liet men de zilveren trompetten des evangelies nu wijd en zijd weerklinken. Het "gij zult mijne getuigen zijn" (Hand. 1: 8) vervulde hun harten, en uit dien overvloed verkondigde men het luide: "Christus Jezus alléén is de enige Zaligmaker", en in het: "alleenlijk door het geloof, zonder werken, als werken van de wet", ligt het volkomen

en eeuwig behoud voor een verloren mens. Dit vrijmoedig, dit openlijk en beslist optreden schokte en ontroerde Rome. Daarbij kwam een stroom, die niet te keergin was: de boekdrukkunst, die grote betekenis begon te krijgen, vulde de tas van ijverige bijbelcolporteurs, die Gods Woord alom verspreidden, vooral ook in Zuid-Italië.

De "gemeenschap van de heiligen" die meer "geloofd" moet worden, dan dat men ze, helaas! "gevoelt" de gemeenschap van de heiligen werkte krachtig tussen zonen van hetzelfde vaderland: Italië's Noorden reikt de hand aan het Zuiden; barben en afgevaardigden gaan naar Calabrië en Apulië om de gemeenten met raad en daad te steunen, en persoonlijk te vernemen, wat grote dingen God onder hen gedaan had.

Men besloot nu om, evenals het op de Spaode van Angrogna bepaald was, openbare godsdienstoefeningen te houden, en wettige, geordende predikanten aan te stellen. De barbe Etiénne Négrin, uit Piëmont beroepen, treedt als geordend voorganger op. Hij werkt met grootgin zegen, maar het arbeidsveld is voor hem te groot.

Hun oog wordt gevestigd op **Jean Louis Pascal**, een jongen man, die pas zijn studie volbracht heeft. Door het Evangelie tot Christus gebracht, had hij het pausdom verlaten. Voor de krijgsdienst opgeleid, stak hij het wereldlijk zwaard in de schede, om voortaan met het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods Woord, (Ef. 6: 17), op te trekken onder de banier des kruises.

Groot was de uitwerking zijner machtige prediking. zijn aangrijpende en bezielende taal, voortkomende uit een teder en gevoelvol gemoed, schudde wakker, overtuigde, vertroostte of bemoedigde op een bijzondere wijze. Dit was Rome een doorn in het oog. Pascal werd als een gevaarlijk mens afgeschilderd bij de markies van Spinello, de grootste van de leenheren van de Waldenzen in Calabrië. Hij liet de voornaamste van hen met hun leraar voor zich komen. Pascal was door vriendentrouw gewaarschuwd niet naar het kasteel van de markies te gaan; maar hij vertrouwde op het woord van de edelman, dat hij alleen gehoord zou worden over zijn optreden onder het volk. Nauwelijks had zich evenwel de poort van het kasteel geopend, of hij was gevangen man. Maanden lang was hij opgesloten in de gevangenis te Foscalda. Niets werd gespaard om hem tot verloochening van zijn geloof te brengen. Vleierij en bedreigingen van monniken en priesters, allerlei ontbering in een vochtig kerkenhol, waar zelfs een hand vol stro ontbrak voor ligplaats; het aanbod van grote geldsommen; de smartelijke herinnering aan zijn bruid, aan wie hij op zo wrede wijze afgescheurd was, niets vermocht deze trouwe belijder te doen wankelen. Hij ontving genade om te volharden ten einde toe.

Er werd tot zijn dood besloten. De paus, wie men volkomen op de hoogte gehouden had van Pascals arbeid, leven en leer, wilde zich het genoeg niet ontfeggen om persoonlijk tegenwoordig te zijn bij de marteldood van dezen hardnekkige ketter. Het is te Rome, waar het vonnis zal worden voltrokken, waaraan alle ruchtbaarheid is gegeven.

Op het plein van het pauselijk kasteel Sint-Angelo is op Maandag 9 Sept. 160 een grote volksmenigte samengevloeid. Ditmaal is men niet gekomen om de pauselijke zegen te ontvangen, maar om te aanschouwen, wat de pauselijke wraak vermag jegens een getrouw belijder van het Evangelie van de zaligheid. Het opgewonden volk verdringt zich rondom het schavot en de brandstapel, op die gewijde grond opgericht. Maar niet alleen deze dingen treffen het oog, daar is nog iets anders, dat aller aandacht boeit. Daar is op kleine afstand een tribune opgericht met talrijke zetels. Waarvoor moet deze dienen? Ziet! daar nadert de paus, daar komen de kardinalen, daar volgen de inquisiteurs, daar sluit een groot aantal priesters en monniken de stoet. Allen nemen plaats, ieder naar rangorde, en het middelpunt van alles is de man, die zich

stedehouder van Jezus Christus op aarde noemt.

Maar wie wordt daar van de tegenovergestelde zijde binnengeleid? Wie mag bij zijn, nog zo jong en toch een grijsaard gelijk in de houding van zijn lichaam, dat, vervallen en vermagerd, zich nauwelijks staande kan houden? Wie mag hij zijn, die wel dodelijk verzwakt is door maandenlange kerkerstraf, maar toch met zijn helder oog en vriendelijk gelaat rondblijkt en niet ontroerd wordt, wanneer zijn blik op schavot en brandstapel rust? Het is Jean Louis Pascal, die zwaar geketend wordt binnengeleid om de martelaarskroon te ontvangen. Aller oog is op hem gericht, of er ook ontroering is te lezen op zijn gelaat; aller oor spitst zich om te vernemen of er een woord zij het ook maar een enkel woord van herroeping over zijn lippen zal komen. Maar neen, hij blijft onveranderlijk een hardnekkig ketter, zo men meent. Wat zijn enige troost is in leven en in sterven, wat zijn ziel vervult en hem in de Heere gerust doet zijn, neen! Zijn geestelijke rechters kennen dat niet, maar zijn getuigenis zullen ze nog horen. Juist toen hij het schavot betreden had, ontstond er een ogenblik van algemene stilte onder het volk. Aanstonds grijpt hij deze gelegenheid aan om met blijdschap te betuigen:

"Ik sta hier om ter dood gebracht te worden, niet wegens enige misdaad, maar omdat ik met vrijmoedigheid de zuivere leer van Jezus Christus, mijn Goddelijke Meester en Zaligmaker, heb verkondigd." "Dezulken" zo ging hij voort "dezulken, die in de paus niemand anders zien dan de vertegenwoordiger Gods op aarde en de stedehouder van Jezus Christus, zijn in een jammerlijke dwaling; immers in alles en overal betoont hij zich de doodsvijand te zijn van de leer van Christus, en de tegenstrever van Zijn reine dienst, terwijl zijn handelingen hem volstrekt tot de antichrist maken".

Men stond versteld over zo vrijmoedige taal, in tegenwoordigheid van de paus uitgesproken. Zo spoedig mogelijk moet daar een einde aan worden gemaakt. De beul ontvangt een teken, en de keel van de vrijmoedige belijder wordt met de strop dicht genepen. Zijn lijf wordt vervolgens op de brandstapel geworpen, en het ontstoken vuur verteert het tot as. "Hij sterf " zo meldt een historieschrijver "hij sterf gantsch volstandigh en saligh. Seyde de paus, wat hem en synen Reedt te leggen was: waarover de paus en de cardinalen de tanden te samen beten, en hadden mogen wenssen dat hy stom geweest ware; soo dapper spreek hy van seyn Geloof, en soo ernstigh riep hy Godt een, dat meest alle eenschouwers het herte brande".

Pascals trouwe getuigenis tot in de dood; het leven des geloofs, dat door de werking van Gods Woord en Geest, krachtig onder de Waldenzen van Calabrië was opgewaakt, had de paus en zijn aanhang wel een ogenblik tot nadenken gestemd; maar er kwam geen inkeren tot zichzelf, geen vragen naar de verborgene kracht, die de evangeliebelijders staande hield. De geestelijkheid was zo weinig geestelijk, dat alles in politieke berekening en handhaving van eigen positie en stelsel opging. 't Gevolg kon dan ook niet anders zijn dan dat men opnieuw zou beproeven de ketterij met geweld te onderdrukken, en het licht des evangelies te doven: Zuid-Italië moet zich weer buigen onder de kromstaf van Rome's opperpriester. Een geschikt werktuig hiervoor is spoedig gevonden. De inquisiteurgeneraal, kardinaal Alexandrin, zal met geweld Calabrië van ketterij zuiveren.

In de lente van 1560 trekt hij naar San Sesto waar een bloeiende gemeente van de Gereformeerden is. Men probeert door vleierij zijn doel te bereiken; maar het woord had in het hart van de eenvoudige landlieden te diepe wortelen geschoten, dan dat ze zich konden laten verleiden om de preek voor de mis te verwisselen. Dan liever huis en hof verlaten, en op de bergen schuilplaats gezocht: De vervolgers stonden verbaasd

over zoveel kordaatheid, en ziende, dat hun pogingen hier mislukt waren, trokken zij naar het Waldensische stadje Guardia. Hier moeten leugen en vleierij de poorten openen. Men zegt, dat de inwoners van San Sesto in de schoot van de Roomse kerk zijn teruggekeerd; hun landsheer, de markies de Spinello, vermaant hen tot onderwerping en belooft vrijheid en allerlei voorrechten. Het woord van hun landsheer gelovende, en op zijn beloften vertrouwende, is de meerderheid voor inwilliging van de gedane voorslag, en men besluit zich te onderwerpen.

Maar: "al is de leugen nog zo snel, de waarheid achterhaalt ze wel". Spoedig komt hun het gerucht ter ore, dat de broeders te San Sesto zich niet hadden onderworpen; dat zij daarentegen standvastig waren gebleven, en liever op de bergen een schuilplaats hadden gezocht dan hun geloof te verloochenen. Dit bericht sterkt het hart van velen te Guardia; hun geloof vat weer moed, en liever willen ook zij vervolging en versmaadheid om Christus wil dragen dan van een vrede genieten, die hun gemoed bezwaarde. Velen bedienen zich van do eerste gunstige gelegenheid, verlaten hun stad, en voegen zich bij de vluchtelingen uit San Sesto.

De vijand is hierdoor zeer verbitterd, en aanstonds worden er enige compagnieën soldaten afgezonden om de vluchtelingen te achterhalen, en ze neer te schieten, indien ze niet goedwillig terug willen keren en zich onderwerpen. Tevergeefs trachten zij hun vervolgers te vermurwen door hun bede om lijfsbehoud; tevergeefs trachten zij te bewijzen, dat zij nooit ongehoorzaam zijn geweest aan hun wettige overheid; tevergeefs bieden zij al hun bezittingen als losprijs aan, de eis blijft onveranderd: zich onderwerpen of sterven. Tot het uiterste gebracht grijpen zij naar de wapenen de aanval geschiedt met de moed van de vertwijfeling; de vijand wordt overhoop geworpen; de aanvoerder en een groot getal zijner manschappen vallen, en het overschot redt zich door een overhaaste vlucht.

Zij hadden nu enige dagen rust, die besteed werden om zich zoveel mogelijk in staat van tegenweer te stellen. Men begreep zeer goed, dat een nieuwe aanval niet uit kon blijven. Spoediger dan zij verwacht hadden stak de storm opnieuw en heftiger op.

De onderkoning van Napels, aangepord door de inquisiteurs, zal in persoon de nieuwe operaties tegen de Waldenzen leiden. Hij verzamelt een aanzienlijke krijgsmacht en schaamt zich niet om allerlei bandieten en gevangenen, met toezegging van algehele vergiffenis, in de koninklijke uniform te steken, indien zij bereid zijn om de arme vluchtelingen op de bergen op te sporen en neer te schieten.

De vijandelijke macht nadert; de Waldenzen bieden dapper tegenstand, maar de aanval is te machtig. Op lijfsbehoud bedacht, vlucht men in spelonken en op ongenaakbare bergspitsen, of verschuilt zich in het dichte loof van de hagendoorn. Maar ook daar waren zij niet veilig. Waar geen vijandelijke voet hen durfde volgen, waar geen vijandelijk oog kan kon bespieden, daar worden bloedhonden te hulp geroepen, die op zodanige jacht opzettelijk afgericht waren. Deze dieren, door hun instinct geleid, sporen de slachtoffers op, die welhaast door het vijandelijk lood getroffen worden, of door honger en dorst genoodzaakt zijn zich over te geven. De onderkoning, bij dezen afschuwelijke mensenjacht tegenwoordig, hitste zijn troepen tot alle wreedheid aan.

De inquisiteurs, om de inwoners, die nog te Guardia waren gebleven, in hun netten te behouden, en daarin nog zoveel mogelijk degenen in te trekken, die aan de slachting waren ontkomen, veinsden medelijden met hen te hebben, en hielden zich, alsof zij de wreedheden van de onderkoning verfoeiden. Maar toen zij de tijd gunstig achtten, wierpen ze het masker af, en vertoonden zich in hun ware gedaante.

De terechtstellingen begonnen; de misleiden waren nu als weerloze schapen

overgeleverd in de macht van de inquisiteurs en van hun trawanten, "onder de welcke" zegt een geschiedschrijver "onder de welcke sy niet en vonden in van de daedt, noch selve enige waerschynelyckheyt van medelyden, noch van menselyckheyt, sy en waren niet anders dan een helsen gloet, pynigende, ontledigende, en gebruyckende de aldergrouwelyckste wreedtheden. Men tarmenteerde ten alderuytersten een groot ghetal, om haer te doen bekennen dat se by nacht vergaderden, om hoererye te bedryven, ten eynde datse enigen schyn mochten hebben, van hare helse wreedtheden: maer niemant van dele arme ghemartiliseerde, en kende daertoe ghebracht werden, om te bevestigen een soo valsche en duyvelsche logen".

Aandoenlijk is het te lezen, hoe de getrouwe getuigen, te midden van de grootste martelingen, standvastig bleven; 'hoe zij het lijden dezès tijds niet aanmerkten, om de toekomstige heerlijkheid deelachtig te worden'. De Heilige Geest, de Trooster, werkte krachtig in die bloedgetuigen, en gaf ze genade om juichende de dood tegemoet te gaan. Geen martelingen werden hun gespaard. Hoeren we, wat een nazaat van de Waldenzen hiervan heeft opgetekend.

"Estienne Charlin wiert soo wredelyk ghepynight, dat syn inghewandt hem van het lichaem uitgingh, en sterf.

Eenen, genaemt Marcon, wiert gheslagen met ketekens van yser, daarna wiert hy ghedoodt met slaghen van brandthout, en syne twee sonen, de eenen wierf het vel afgehvilt als een schaep, de ander wiert van een hooghte tot beneden toe afgestoten.

Bernardin Comte wiert ghebrandt, te voren met harst ghesmeerst zynde, om hem te doen langer de pyne ghevoelen. Pierre Giaccio, Jean Morglie, Jaques Tournier en Antoine Colomb, alle principale van Gnardia, wierden opghehangen, op de plaetse van Moran.

Eenen, genaemt Samson, een sterck en fris jonghman, wiert gekregen na enighe defencie die hy hadde ghedaen, daarna hem hebbende gheweyghert te biechten aan de priester, segghende, dat hy hem aen Gode gebieght hadde, viert oock afgeworpen van eenen hogen toorn, tot beneden op de vloer, alwaer hij gheheel ghequetst, noch 24 uren levendigh bleef, en quynende, altoos aenroepende de barmhertigheydt Godts, in teghenwoordigheyt van de Viceroy, dewelcke sonder medelyden was, trapte hem met de voet op hooft, segghende: "Geef hem de Varckens te eten".

't Sestigh vrouwen van S. Site (San Seto), ghevangen zynde, in sulcker manieren ghepynight, dat de koorden in haer vlees gegaan zynde, sonder dat met enigh medelyden met haer hadde, noch haer enighe remedie toe te voegen, in sulcker manieren, dat binnen de wonden groeyden menighte van wormen, die haer jammerlyck pynighden, tot ter tydt toe dat met ongebluschte kalck, die yemandt haer heymelyck dede brengen, haer de geseyde wormen deden uytvallen: en eenighe van de selvige sterven in de ghevanckenisse, in 't midden van de tormenten, andere wierden verstrooyt, in sulcker voegen, dat men niet en heeft kunnen weten, waer dat de selve gebleven zyn, of wat haer wedervaren is".

Voorwaker, het vuur van de verwoesting blaakt aan alle zijden. In deze vervolging werden er ook nog 88 mannen uit Guardia op last van de inquisiteur Panza gruwelyk vermoord. Een Roomse, die hiervan getuige was, zegt er van in een brief, die bewaard gebleven is:

"Inderdaad ik kan deze terechtstelling niet beter vergelijken dan bij een werkelijke slachting. De beul toch deed telkens een van de ongelukkigen naderen, en na hem het hoofd met een stak doek bedekt te hebben, bracht hij hem op een plaats nevens het gebouw, deed het slachtoffer daar knielen, en sneed dan met een mes het hoofd af.

Alsdan nam hij het bebloede doek op, ging een andere gevangene halen, en deed dien hetzelfde lot ondergaan. En op die manier zijn acht en tachtig mensen als varkens geslacht geworden. Ik laat het aan uw eigene verbeelding over, om u al het verschrikkelijke van dit schouwspel voor te stellen Op dit ogenblik zelfs, nu ik er aan terugdenk, heb ik moeite mijne tranen te bedwingen Men kan er met geen mogelijkheid een denkbeeld van hebben met welk een geduld en met wat onderwerping de arme ketters zich aldus ter dood lieten brengen . . . Enige weinigen hebben in het beslissende ogenblik de verklaring afgelegd, dat zij het Roomse geloof omhelzen wilden, maar de overigen zijn tot in de dood bij hun ketterse dwalingen blijven volharden. 12 de bejaarden zijn met een verwonderlijke kalmte gestorven; onder de jongelieden alleen waren er enkelen, die enige vrees lieten blijken. Ik sidder nog lieden over al mijn leden, wanneer ik denk aan de beul, hoe hij, met het bebloede mes tussen de tanden, en met het afzichtelijk doek in de hand, telkens het gebouw binnenging, de arm insgelijks geheel bebloed, en dan de gevangenen één voor één naar buiten sleurde, even als een slachter doet met de schapen, die hij kelen moet". De lijken werden, na gevierendeeld te zijn, op palen tentoongesteld langs de openbare weg, over een lengte van zes en dertig mijlen. Dit geschiedde "tot schrik van de ketters, en tot troost en voldoening voor de Roomsers!"

De weinigen, die ontkomen waren, vluchtten naar meer veilige streken. Die vlucht zelf ging met duizend gevaren gepaard. Door geheel Italië waren er strenge bevelen gegeven aan militaire wachten, politiebeambten, schuitenvoerders en veerlieden. om niemand door te laten of te vervoeren; geen logement mocht een vreemdeling herbergen, indien hij niet voorzien was van een reispas, afgegeven door de pastoor zijner woonplaats, en voor "gezien" getekend door de geestelijke van elke plaats, die hij doorgetrokken was. 't Was dus bijna onmogelijk voor de Waldenzen om te ontsnappen. Toch ontkwamen er nog. Voorzichtigheidshalve kleedden de vrouwen zich in manskwaad; alleen des nachts durfde men optrekken, en men moest leven van hetgeen men op het veld en in de bossen. vond, of van hetgeen menslievendheid hen in alle stilte als een aalmoes schonk.

Ten bloede toe moesten zij tegenstaan, maar de Heere gaf genade om getroost het kruis op te nemen, zichtelven te verloochenen, en zich onvoorwaardelijk en van ganser hart vast te houden aan het Woord des Heeren, dat blijft in eeuwigheid. Ja, het geloof, dat de Heilige Geest werkt door het Woord, ziet van het zichtbare af, en houdt zich aan de Onzienlijke en zijn beloften; het leeft in de eeuwige dingen in, en schat die boven al het vergankelijke. Zó trekt het op, de waren Jozua achterna, en in voor- en tegenspoed, bij vertroosting en bij gemis, is het oog geslagen naar Sion, vanwaar de hulp komt, telkens komt, totdat het einde van de pelgrimsreis is bereikt, de poorten van de Godstad opengaan, *en de kroon der rechtvaardigheid zal worden ontvangen, welke de Heere, de rechtvaardige Rechter hun zal geven, die Zijn verschijning hebben liefgehad.* (2 Tim. 4: 8).

HOOFDSTUK VII

INHOUD: Hoopvolle tijden - men zoekt ondersteuning bij geloofsgenoten - Rome rust niet Castrocaro, werktuig van de Jezuïeten - brief van Frederik, Keurvorst van de Palts - het Hof van Turijn wordt gematigder - Rome's kuiperijen, - de hervormden het land ontzegd - de Hertog van Savoye is milder gezind - Bartholomeüsnacht - een nieuwe Hertog - onze gezant aan het Turkse hof - koopman Coupin - de inquisitie waakt weer op - de kindervriend Bonaventura.

De vrede, die in 161 tussen Filips van Savoye en de afgevaardigden uit de valleien gesloten was, beloofde schone dagen voor de hard geplaagde bevolking en zwaar geteisterde landstreken. Het oorlogszwaard was in de schede gestoken; hoe kon het anders, of de Waldenzen verheugden zich over de gelukkige wending daarvan. Nu met vernieuwde moed, en het oog op God, gedaan, wat de hand vond te doen om hetgeen door de oorlog verwoest was te herstellen. Maar een ingesteld onderzoek bracht aan het licht, dat dit ver boven de krachten van de verarmde valleibewoners ging. Immers de strijd, die zeven maanden geduurd had, had gehele dopen, gehuchten en buurten in vlammen doen opgaan; vanwaar de grote sommen geld verkregen om dit alles weer op te bouwen? Daarbij kwam, dat de tijd om koren te zaaien voorbij was. De voorraad levensmiddelen was spoedig verteerd, ook door de stroom vluchtelingen uit Calabrië, die veiligheid gezocht hadden bij hun broeders in het geloof in de valleien. In deze omstandigheden besloot men om onderstand te zoeken bij geloofsgenoten in andere landen. Calvijn beval hun zaak hartelijk aan, en wekte de hervormden in Zwitserland en Duitsland op om hen krachtig te ondersteunen. Overal werden de afgevaardigden met broederlijke liefde ontvangen, en binnenkort was er zoveel ingezameld, dat de grootste nood gelenigd, en men zonder grote zorg de winter tegemoet kon gaan. Het geloofsartikel: "Ik geloof de gemeenschap der heiligen", dat vaak meer geloofd dan gevoeld wordt, openbaarde hier zijn heerlijke werking.

Doch, de gesloten vrede vrijwaarde de Waldenzen wel voor openlijke invallen van vijandelijke benden, maar niet voor het in het verborgen woelen en wroeten van priesters en monniken. De regering, onder invloed van de geestelijkheid, en door deze verkeerd ingelicht, nam allerlei maatregelen, die de Waldenzen in hun vrije beweging moesten belemmeren, en die zeer bepaald streden tegen de voorrechten, hen bij het vredesverdrag toegekend. Commissaris van de regering was Castrocaro, die als kolonel bij het voetvolk, onder de Graaf De la Trinité had gediend, en deel genomen had aan de laatste kruistocht tegen de Waldenzen. In de strijd gevangen genomen, was hij door de Waldenzen met alle achting behandeld, en vrijgelaten omdat hij voorgaf kamerheer van de Hertogin te zijn. Castrocaro was een man met een trots gemoed, en kon het maar niet verkroppen, dat hij het in zijn handwerk, de strijd tegen die eenvoudige bergbewoners had moeten afleggen; dat hij hun gevangene geweest was, en uit hun hand de gunst van de loslating had moeten ontvangen. Bovendien was hij een dubbelhartig man: bij de Hertogin, die de Waldenzen gunstig was, deed hij zich voor als iemand, die wel iets voor de leer van de hervorming gevoelde; bij de aartsbisschop van Turijn ontpopte hij zich als een zeer getrouw zoon van de Roomse Kerk. Kon er geschikter werktuig voor de Jezuïeten gevonden worden om hun heimelijke en altijd listige plannen tegen de aanhangers van de reformatie ten uitvoer

te brengen? Afgezonden als Commissaris van de regering, kreeg hij spoedig als gouverneur het bewind in handen over al de valleien, die met ketterij besmet waren. Hardvochtig, sluw, verraderlijk en rusteloos arbeidende, riep zijn schrikbewind een toestand in het leven, die voor de Waldenzen erger was dan openbare oorlog. Zij zagen zich dan ook weldra genoodzaakt om hulp te zoeken bij Protestantse vorsten. De Keurvorst van de Palts en die van Saksen, grootmoedige en edeldenkende verdedigers van het evangelisch geloof, zenden een gezant naar het hof van Savoye om het recht van de onderdrukten te bepleiten.

De bekwame Johannes Junius, raadsheer van de Keurvorst van de Palts, komt in Februari 1566 te Turijn aan, en ondervindt al spoedig, dat Rome's hand niet terugdeinst om de eerste beginselen van het volkenrecht te schenden, wanneer de Kerk er voordeel van denkt te kunnen trekken. Onder het gevolg van Junius bevond zich ook de predikant Chaillet. Nauwelijks wordt dit te Turijn bekend, of hij ontvangt laat om geen voet buiten het hotel van de gezant te zetten. Junius beklagt zich over dit onbeschaamd. bevel en de belediging hem als gezant, en zijn regering in de persoon van Chaillet aangedaan. Men begrijpt te ver te zijn gegaan, en ontslaat Chaillet van het hem opgelegde arrest.

De Protestantse vorsten zien uit deze ganse handeling hoe het eigenlijk gesteld was met de toestand van de Waldenzen en hoe weinig er door de vijanden naar recht en goede vormen gevraagd werd, wanneer het de hervormden betrof. Dringende verzoeken hunnerzijds hebben het gevolg, dat de bepalingen van het vredetraktaat nauwgezet worden nageleefd en veel gevangen Waldenzen de vrijheid herkrijgen. Het gezantschap schijnt dus succes te hebben gehad en trekt naar zijn haardstede terug.

Maar nauwelijks is het de grens weer over of Castrocaro begint opnieuw, en heviger dan te voren, zijn kwellingen en onderdrukking. De regering te Turijn zendt hem wel bevel om gematigd te wezen en de bepalingen van het vredetraktaat in het oog te houden, maar boven het bevel zijner wereldlijke overheid gaat hem het verlangen van de aartsbisschop. Allerlei beperkende bepalingen en nieuwe onderdrukking leveren de Waldenzen andermaal het bewijs, dat, volgens Rome's leer, de Staat ondergeschikt is aan de Kerk, en uit te voeren heeft wat deze voorschrijft.

Opnieuw wenden de Waldenzen zich tot Frederik, Keurvorst van de Palts, en leggen hem hun zaken open. En de edele vorst, zich door banden des geloofs verbonden gevoelende aan de verdrukten, schrijft aan de Hertog van Savoye een brief, die merkwaardig is door de beslistheid, het juiste inzicht in de zaak, uit een politiek en godsdienstig oogpunt beschouwd, en door de toon van de christelijke ontferming voor hen, die niets anders begeerden dan naar het Woord Gods hun leven in te richten. Een uittreksel uit deze merkwaardige brief moge hier volgen.

"Indien zij de gedane voorstellen hadden willen aannemen" (de Keurvorst bedoelt de voorstellen, aan de Waldenzen gedaan, om tot de Roomse kerk. terug te keren) "indien zij de gedane voorstellen hadden willen aannemen, sedert lang zou men ze op vrije voeten gesteld hebben; maar zij hebben dat, behoudens een goed geweten, niet kunnen doen. Dit toch zou zoveel zijn, alsof Uwe Doorluchtigheid ze verlossen zou, onder voorwaarde dat zij de gewoonten en bijgelovigheden van de Roomse kerk zouden navolgen, hetwelk voor hen en voor alle andere gelovigen zo zwaar zou vallen, alsof men hen wilde dwingen Jezus Christus te verloochenen; en hieruit kan ik lichtelijk opmaken hoedanig het met de anderen gelegen zij, die Uwe Doorluchtigheid, op het inblazen van de paus en zijn raadslieden, van oproer beschuldigt. Ik begrijp, dat ik in

dezer voege van hen moet oordelen. De paus toch en de zijnen worden door haat en drift tegen onze godsdienst zover vervoerd, dat zij alle dingen, die zij kunnen, hetzij recht of onrecht, tegen deze arme verdrukten verzinnen, die, niettegenstaande dit doen, niet anders begeren dan alle gehoorzaamheid en trouw (mits dat men hen, in zake van de godsdienst, niet dwinge, noch hen iets tegen het geweten oplegge) te bewijzen.

Wil dan Uwe Doorluchtigheid de zaken wèl inzien, zij zal vinden, dat het niet anders zijn dan onbeschaamde lasteringen, verzonnen door hun partijen, en ik zie lichtelijk, waar alle raadsragen van de raadsheren en van de magistraten Uwer Doorluchtigheds Staten zich henen strekken. Zij sleepen deze arme lieden naar de gevangenissen, en trachten hen door pijnigingen te dwingen om te erkennen, dat zij enig verraad in de zin gehad hebben, om, onder die glimp, deze lieden als oproermakers te verdelgen, alle kerken van de valleien uit te roeien, en alle anderen, als verstoorders van de algemene rust, te veroordelen. Dan, Uwe Doorluchtigheid weet, dat er een God in de hemel is, die niet alleen alle daden aanschouwt, maar die ook de harten en nieren van de mensen onderzoekt, en voor Wie niets verborgen is.

Dat Uwe Doorluchtigheid toezie den oorlog niet met opzet aan God te verklaren, noch Christus te vervolgen in Zijn leden; want hoewel Hij dit voor een tijd mocht verdragen, om de lijdzaamheid van de Zijnen te oefenen, zal Hij nochtans eindelijk de vervolgers met ijselijke straffen kastijden. Dat Uwe Doorluchtigheid zich niet late vervoeren door de bedriegerijen van de Roomsens, die U het Koninkrijk van de hemelen en het eeuwige leven vaardig beloven zullen onder voorwaarde, dat zij, op de een of andere wijze, deze Hugenoten (gelijk zij thans de ware christenen noemen) in ballingschap verjagen, of in de gevangenis sleepen en eindelijk uitroeien mogen. Voorzeker, men komt niet in het Koninkrijk van de hemelen door wreedheden, onmenselijkheden en lasteringen, maar door en langs een geheel andere weg.

Uwe Doorluchtigheid kan zien, hoe ver men gevorderd is met de vervolgingen van de laatste veertig jaren, waarin zij, die zich Katholieken noemen, zich, zo in Duitsland als in Engeland, Frankrijk en Schotland, van brandstapels, zwaarden, galgen, gevangenissen, pijnbanken en verbanningen bediend hebben. Men heeft hier geen macht, hoog gezag noch menselijke gestrengheid nodig, gelijk de geschiedenis van de Joden en die van de eerste christenkerk betuigt; want zo verre is het er vandaan, dat zij, die de christenen verdrukt, gepijnigd, in ballingschap gejaagd, ter straf overgegeven en ter dood gebracht hebben, iets daarbij gewonnen zouden hebben; dat zij integendeel hun getal vergroot hebben, waaruit dit spreekwoord onder de christenen ontstaan is: "de as van de martelaren is de zaaiplaats voor de Christelijke Kerk." De Berk toch is de palmboom gelijk, die zich honger verheft, wanneer hij onderdrukt wordt. Gelieft Uwe Doorluchtigheid de ogen te openen, zo zal zij deze dingen heden ten dage zien, en ik bid U, dat zij verstaan en overdenken moge, dat de christelijke godsdienst door overtuiging aangenomen, en niet met geweld opgedrongen kan worden. En voorwaar, gelijk de godsdienst niets anders is, dan een vast en verzekerd geloof aan God en Zijn wil, geopenbaard in Zijn Woord, en door de Heiligen Geest in het hart van de mensen ingedrukt, zo is het ook onmogelijk dat zij, eens ingeworteld zijnde, door pijnigingen zou kunnen uitgetrokken worden. De mensen zullen veel liever alles lijden, dan enige zaak, door hen strijdig geoordeeld met de Godzaligheid, aan te nemen."

Treffend is dit schrijven van de edele Keurvorst. De liefde Gods spreekt er uit, en daarom ook de liefde tot de broederen, die hetzelfde dierbare geloof met hem gemeen hadden. Zo'n brief dient gelezen en herlezen te worden.

Nadat de Keurvorst gezegd heeft, dat zij, die door Gods Woord en Geest gegrepen zijn, en bij wie de belijdenis van de waarheid zo hartezaak is geworden, daarvan niet kunnen afgaan, ook niet door verdrukking of vervolging, schrijft bij verder:

"Het zou daarom best en voegzaam zijn, dat ieder naar zijn vermogen de godsdienst, dien men *oud* noemt (hoewel hij *nieuw* is in vergelijking van hetgeen Christus en Zijn apostelen geleerd hebben) trachtte te zuiveren van zovele afgoderijen, dwalingen en bijgelovigheden door de hoogmoed, gierigheid en achteloosheid van de bisschoppen en van de Roomse geestelijken ter kerk ingevoerd, en dat men zich benaastigde hem te herstellen in zijn eerste staat en oorspronkelijke luister, liever dan hen, die zich met zulke afgoderijen en valse godsdienst niet besmetten willen, te vervolgen. Beter ware het hun de vrijheid toe te staan om God zuiver, naar Zijn Woord te dienen en Hem in waarheid aan te roepen, dan te dwingen om inzetten en verdichtsels van stervelingen, welke men in plaats van Gods Woord in het hoofd van mensen zoekt in te prenten, te onderhouden. Door de genade Gods is de waarheid van het Evangelie heden ten dage in zulk een helderheid en luister hersteld, dat de dwalingen en bedriegerijen van de paus van Rome en de gehele geestelijkheid bijna aan allen bekend zijn. De paus denke niet, dat hij de mensen bedriegen zal, gelijk hij tevoren gedaan heeft.

Daarom bid ik Uwer Doorluchtigheid, welke, naar ik hoor van een goedertieren en zachtmoedige inborst is, dat zij deze dingen in aanmerking neme, en niet voortga deze arme lieden om huns geloofswil te kwellen, en vrije uitoefening van de godsdienst te weigeren; maar dat zij hun veel liever toelate in het openbaar te vergaderen om God te dienen. Want dit doende zal zij de valsheid van de beschuldigingen van hun vijanden zien, en de grote getrouwheid en gehoorzaamheid van de anderen ondervinden. Dit zal het rechte middel en de weg zijn ter vaststelling van rust er vrede in de Staten Uwer Doorluchtigheid.

Geen geweld is van duur: men moet de wolf niet vervolgen tot in het bos. Het staat te duchten, dat de lijdzaamheid, overlast aangedaan, en menigmaal getergd, in uitzinnigheid verandert, en het onheil tot algemene schade uitbarsten zal. Armoede en honger is een scherp zwaard. Zijn ellendig leven zo langen tijd in ballingschap door te brengen, en van al zijn goederen ontbloot te wezen, is een harde zaak. Gedwongen te zijn zich te onderwerpen aan het juk van de geweldenarij van de bisschop van Rome, en God niet te mogen dienen, is verdrietig en onrechtvaardig. Het is onverdraaglijk, dat goede en getrouwe onderdanen beschuldigd worden van ongehoorzaamheid en oproerigheid.

Uwe Doorluchtigheid zal mogelijk zeggen, dat men geen twee godsdiensten onder één prins in hetzelfde land mag dulden, en mij het spreekwoord herinneren: "Eén Wet, één Geloof, één Koning". Dit ware inderdaad wel wenselijk; maar de ware godsdienst en het geloof een gave Gods zijnde, ingestort en ingedrukt in de harten van de mensen, zo kan daarover niemand heersen dan God. Het zijn onbedachtzame lieden, die menen, dat degenen, die uit één land afkomstig zijn, van één godsdienst moeten zijn; zover is het er ook vandaan, dat de ganse christenwereld door geweld van wapenen en vervolgingen zou kunnen gedwongen worden. Dit kon geschieden indien de godsdienst gegrond ware op de macht en het welbehagen van de mensen, maar dat zou dan geen godsdienst, maar veeleer huichelarij zijn; de waarachtige godsdienst heeft toch God alléén tot Insteller.

De gestrengheid, waarmede de hervormden worden behandeld, mishaaft God en mensen. Dit is de weg niet om de mensen te leiden tot de ware kennis Gods. Dit moet door overreding en door bewijzen van de Heilige Schrift, en niet door vervolgingen

geschieden.

Uwe Doorluchtigheid leze en onderzoekte de Heilige Schrift, spore de waarheid naarstig op, en zij zal ze wel vinden.

Denk dat Uwe Doorluchtigheid eenmaal voor de rechterstoel van Christus moet verschijnen, om rekenschap te geven van het welzijn en de zaligheid Uwer onderdanen, en waar het zeggen: "ik meende het zo", en "ik dacht het zo" geen plaats zal hebben; want God heeft Zijnen wil in Zijn Woord geopenbaard, en beveelt ons dien te volgen, zonder ter rechter- of ter linkerhand daarvan af te wijken.

Uwe Doorluchtigheid schatte dan hoger de genade Gods, en de welmenende goedwilligheid van de prinsen, dan de beloften van de paus en zijn aanhang. Word niet het werktuig ter voldoening van zijn onverzadelijke lust om christenbloed te vergieten. Verenig u niet met hun onmenselijke wreedheid tegen lieden, die geen ongelovigen, maar christenen zijn, en geen zaak vuriger begeren dan zuiver en rein onder de gehoorzaamheid Uwer Doorluchtigheid God te dienen, U alle onderdanigheid trouw te bewijzen en voor U in tijd van nood hun goed, lijf en, leven op te offeren. Het believe U mededogen met hen te hebben, en Gij zult hen altoos getrouw en gehoorzaam vinden, deze ellendige lieden voor altoos aan U verbinden, en ons ten allen tijde, vaardig vinden om U niet al wat wij hebben in alle aangelegenheden aangename diensten te bewijzen."

Welk een schoon getuigenis van het Evangelisch geloof legt Keurvorst Frederik in deze brief af! Welke juiste politieke grondlijnen trekt hij hier, en welke schone theologische beschouwingen geeft hij hierin ter overweging aan de Hertog van Savoye.

Heeft deze brief, die ongetwijfeld indruk gemaakt heeft, gunstig gewerkt voor de Waldenzen? Historisch is dit niet te bewijzen; maar zeer trekt het de aandacht, dat het hof van Turijn een gematigd stelsel van beheer in de valleien invoerde, en zich door Frankrijk niet liet meeslepen, dat in de Bartholomeüsnacht het bloed van zijn protestantse inwoners bij stromen deed vloeien.

Hij, in wiens hand het hart des Konings is als waterbeken en dat neigt tot al wat Hij wil (Spr. 21: 1), die ook wel een haak weet te leggen in de neus van de vijand (2 Kon. 19: 28), Hij heeft ook dit schrijven van de Godvrezende Keurvorst gebruikt tot hetgeen Hem behaagde.

De regering liet de hervormden, die zich stille, nijvere en getrouwe onderdanen betoonden te zijn, met rust, en het licht des evangelies begon meer en meer zijn stralen te verspreiden. Dit was een doorn in het oog van de Roomse geestelijken. Kan er geen geweld worden aangewend, dan moet list te baat worden genomen. Bij de onrust dier tijden en de verdeeldheid van de volken speculeren zij bij het hof van Turijn op de vaderlandsliefde. Deze kan door vreemdelingen niet aangekweekt worden, en daarom zo beweerden zij was het nodig om uit de valleien alle personen, die daar niet geboren waren, te verwijderen. Hun toeleg gelukt.

De 19 Oktober 1567 wordt er een edict uitgevaardigd, waarin gelast werd dat ieder, die tot de Hervormde belijdenis behoorde en in het land woonde, zonder geboren onderdaan des konings te zijn, binnen drie dagen met zijn gezin het land had te verlaten. Dit gebod betrof die hervormden, die in Opper-Italië woonden in streken, die sedert veel jaren aan Frankrijk waren onderworpen.

Deze maatregel was genomen hoofdzakelijk met het oog op de predikanten, die uit andere landen gekomen waren om de gemeenten in de valleien te dienen. Sommigen; door de nood gedrongen, verlieten hun aangenomen vaderland, maar de meesten

bleven, en behartigden in het geheim de belangen van de hun toevertrouwde kudde.

Het leven van de Waldenzen was dus nogal dragelijk; en bepaaldelijk in die streken, waarover de Hertog van Savoye gebod, mocht men zich in een betrekkelijke rust verheugen. Ook scheen er schoner toekomst te dagen. Immers het gerucht liep, dat er een huwelijk gesloten zou worden tussen de zuster van de Franse Koning en de Koning van Xavarre, die het hoofd was van de protestantse partij in Frankrijk. 't Gevolg daarvan zou zijn een grote toenadering tussen Rooms en Protestanten, en een welverzekerde rust de rijpe vrucht, die men dacht te plukken.

Helaas, dat die schone verwachting spoedig verdween als een ijle morgenwolk. De eerste dagen van September 1572 brachten de droeve mare van hetgeen in de Bartholomeüsnacht en de volgende dagen in Frankrijk was geschied; hoe meer dan 100.000 protestanten daar waren vermoord; hoe zijn leven zocht te redden, al wie vluchten kon, en dat angst tot radeloosheid gestegen was bij hen, die tot de Roomse kerk niet behoorden. Bijna even snel als het gerucht aangaande het bloedbad, kwam een renbode de last van de Fransen koning overbrengen om de hervormden ook in die streken van zijn gebied uit te roeien. Gelukkig was de gouverneur van die provinciën een bezadigd man, die niet aanstonds doldriftig de hand sloeg aan deze sombere taak.

En het doet ons genoeg doen dit te kunnen constateren de historie meldt ons hier van een geestelijke, die in zijn hart toch nog voor iets anders plaats had dan voor bittere haat jegens andersdenkenden. Het was de archi-diaken van Saluzzo, die de gouverneur aanmaande om vooreerst met de uitvoering van 's konings wreed bevel tot nader order te toeven.

't Is te begrijpen hoe de schrik de Waldenzen om het hart sloeg, en zij zich op nieuwe vervolgingen voorbereidden.

Weinige dagen later komt er andermaal een renbode van de Koning. Deze had niet anders verwacht dan een verscherpt bevel om de gegeven orders zonder aanzien des persoons uit te voeren. Maar ziet! het nieuwe bevel bestendigt weer de vroegere toestand van vrede en vrijheid. Gods hand had heil beschikt, de strik brak en er was ontkoming.

De mare van de Bartholomeüsnacht bracht, hoe kon het anders, grote ontsteltenis ook in de valleien van Piëmont. "Zoals het in Frankrijk ging, zo zal het ook hier gaan", juichten de Rooms, die op Castrocara, de gouverneur, wachtten, die het sein tot de aanval zou geven. Voorzichtigheid maande de Waldenzen tot het nemen van voorzorgsmaatregelen: de oude lieden, vrouwen en kinderen werden met het tilbare van hun kostelijkste bezittingen naar de veiligste schuilhoeken van het gebergte overgebracht. Vol angst en spanning zag men de naaste toekomst tegemoet, en sterkte zich in het verborgen, en in de samenkomsten van de broederen, in het gebed.

Er kwam uitkomst. De Hertog van Savoye, onder wiens gebied zij behoorden, keurde hetgeen in de laatste dagen in Frankrijk geschied was af, en gaf de Waldenzen de verzekering, dat deze storm de valleien van Piëmont niet zou beroeren.

Op het woord van hun vorst vertrouwende, keerden de vluchtelingen naar hun woningen terug, en de maatschappij hernam haar gewone loop.

Plagerijen, listige pogingen van de Jezuïeten om de evangeliebelijders van hun geloof afvallig te maken, vervolgingen in het klein, waren nu en dan nog wel. het deel van de Waldenzen, maar over het geheel scheen er een betere tijd voor hen te zijn aangebroken.

Er kwam een nieuwe Hertog aan het bewind. Emmanuël Filibert overleed in 1580, en werd door zijn zoon Karel Emmanuël opgevolgd. De nieuwe landsheer begon zijn regering met een daad van rechtvaardigheid, door Castrocaro, de vervolger van de Waldenzen, uit zijn ambt te zetten. Aan een deputatie van de hervormden betuigde hij; "ik zal uw vrijheden handhaven, en u bijstand bieden, wanneer iemand u overlast mocht aandoen."

Zulk een mild bestuur was niet naar de zin van de Jezuïeten, die in het geheim alle pogingen aanwendden om Karel Emmanuël tegen de Waldenzen op te zetten. En waarlijk hun pogingen hadden enig succes; maar de evangelische Duitse vorsten overreedden de Hertog om zijn gegeven woord gestand te doen, wat hij ook gedaan heeft tot aan zijn dood, 1601.

Na zijn verscheiden zagen de Jezuïeten opnieuw de kans schoon om het op de vrijheid van de hervormden toe te leggen. Er ontstonden onlusten, waarin veel Waldenzen hun geloof met de marteldood bezegelden.

Als een bewijs, dat hun worstelstrijd de aandacht van geheel Europa trok, en dat zij in hoge achting stonden bij allen, die Rome's kerk hadden verlaten, moge dienen, dat onze gezant bij de Sultan van Turkije, de heer Hage, in 1628 aan de kerk van Genève verzocht hem een leraar te zenden om aan de Hollandse, Franse, Duitse en Italiaanse protestanten te Constantinopel het evangelie te prediken, en betrekkingen aan te knopen met de Oosters Kerk.

Gelijk alles vrucht draagt naar zijn aard, zo werd het ook nu weer bij de Jezuïeten gezien. Naar geen openlijk, gewelddadig optreden tegen de evangelische mogelijk was, daar kupte men in het geheim, of, viel hun een Waldenzer in de handen, zij wisten hem tegen wet en recht wel onschadelijk te maken.

Dit ondervond in 1601 een geacht koopman Coupin. Hij had de jaarmarkt te Asti bezocht. 's Avonds komt in de herberg, waar hij overnachten zou, het gesprek op godsdienstige onderwerpen. Coupin komt er voor uit, dat de Waldenzen de zuivere leer des evangelies belijden, en daardoor hun vervolgers in veel opzichten beschamen. Zijn gesprek trekt de aandacht van de gasten. Men vraagt hem hoe hij denkt over de leer aangaande de mis. Coupin beroept zich op Gods Woord om de lichamelijke tegenwoordigheid des Heilands in de ouwel te bestrijden. Zoals altijd was de mis het kruidje-roer-me-niet. Men neemt hem gevangen, en welke pogingen, zelfs door zeer aanzienlijke personen, aangewend werden om hem te bevrijden, twee jaar zuchtte hij in de kerker, totdat de dood hem er uit verlost. Gedurende zijn gevangenschap werden er onophoudelijk pogingen aangewend om hem zijn geloof te doen verloochenen; maar de Heere bekrachtigde hem om de goede belijdenis ten einde toe vast te houden, en in de troost des eeuwigen levens de dood tegemoet te gaan. Op een bijzondere wijze mocht hij vaak de gemeenschap des Heeren aan zijn ziel ondervinden; de verborgene toesprekingen des Heiligen Geestes verkwikten en bemoedigden hem, om niet aan te merken het lijden des tegenwoordigen tijds, maar om in geloof te herhalen, wat Paulus met vaste hand, in het gezicht van de marteldood, aan Timotheüs kon schrijven: *"Ik word nu tot een drankoffer geofferd, en de tijd mijner ontbinding is aanstaande. Ik heb den loop geëindigd, ik heb het geloof behouden; voorts is mij weggelegd de kroon van de rechtvaardigheid, welke mij de Heere, de rechtvaardige Rechter, in dien dag geven zal, en niet alleen mij, maar ook allen, die zijn verschijning liefgehad hebben."* (2 Tim. d: 6 8).

De opvolgers van Karel Emmanuël waren de Waldenzen minder gunstig gezind. De inquisitie waakte weer op, en waar zij haar schreden wendt, daar volgen dood en

verderf voor andersdenkenden, vooral voor hen, die in alle eenvoud met een voornemen des harten bij de Heere en het woord Zijner genade wensen te blijven.

Wie zal het getal tellen van hen, die, op de weg overvallen, uit hun woningen opgelicht, in duistere kerkerholen werden opgesloten om nooit weer het daglicht te aanschouwen? Wie kent de namen van zovele geringen naar de wereld, die het geloof huns harten, door de genade Gods hebben vastgehouden totdat het zwaard van de vervolging hun mond voor altoos sloot? Hun gedachtenis is op aarde vergaan, hun graven zijn onbekend, maar hun namen zijn geschreven in het boek des levens des Lams, en over hun stof waakt het oog des Heeren, totdat ze de morgen van de zalige verrijzenis zien gloren.

Op allerlei wijzen trachtte men de hervormden in Rome's schoot terug te voeren. Bij de volwassenen mislukte dit veeltijds; zou men niet eens beproeven of de oogst groter werd, wanneer men de kinderen in zijn macht kreeg? "Die de kinderen bij de hand heeft, heeft de ouders bij 't hart", sprak Luther. Van die gedachte ging ook de monnik Bonaventura uit. Hij deed zich voor als een groot kindervriend. Hij was zeer vriendelijk tegen hen, deelde in hun spelen, en wetende, dat een kinderhand spoedig gevuld is deelde hij uit ruime beurs kleine geschenken en snoeperijen uit. Spoedig waren de kinderen het er over eens, dat er geen beter man was dan de monnik Bonaventura. Bij voorkeur trad hij als kindervriend op in plaatsen met een gemengde bevolking. De Waldenzen mochten immers volstrekt niet denken, dat hij alleen van Roomse kinderen hield? Zo won hij het vertrouwen.

"Maar hoe komt het toch, dat onze kinderen vandaag zo laat thuis komen? Zou de monnik ze zo lang aangenaam bezig houden en trakteren?" zo vroegen op zekeren dag Waldenzische moeders elkaar af. Niemand weet antwoord te geven. "Men begint ongerust te worden, en die onrust klimt nu men bemerkt, dat de Roomse kinderen alweer thuis zijn. Men begint iets te vermoeden van een strik, hun gespannen; maar neen! dat kan toch niet zo zijn, want de monnik maakt nooit onderscheid en was even vriendelijk en welwillend voor de Waldenzische als voor de Roomse kinderen. Intussen, neemt de bezorgdheid toe. Men gaat heen om de kinderen af te halen. Helaas, hoe worden de ouders teleurgesteld! Zij ontvangen ten antwoord, dat vader Bonaventura de kinderen onder zijn hoede heeft genomen, en dat zij nu in de leer van de moederkerk zullen worden opgevoed! Klacht op klacht wordt er ingediend bij de burgerlijke overheid; men smeekt om de teruggave zijner kinderen, maar ijdel is al dat pogen.

De overheid antwoordt, dat deze ganse zaak voor de bijzondere verantwoordelijkheid van de monnik moet blijven, en dat, in elk geval, het burgerlijk bestuur er zich niet mee kan bemoeien.

Bonaventura ging toen reeds eigenlijk van hetzelfde denkbeeld uit, door de paus in onze dagen uitgesproken, dat ieder, die de Christelijke doop ontvangen heeft, behoort tot de kudde van Rome's opperpriester, die beweert de plaatsbekleder van Christus op aarde te zijn.

Er zijn er, die op historische gronden beweren, dat er in dien tijd een bepaling bestond, waarbij het ieder Roomse geoorloofd was om kinderen van de Waldenzen te ontvoeren en in een klooster op te sluiten. Ontdekten de beroofde ouders de plaats, waar hun kroost was opgesloten, en stonden zij er op aan om hun kinderen weer te zien, dan was dit geoorloofd mits zij vooraf hun geloof afzwoeren en Rooms werden.

We staan verbaasd over de macht, die de geestelijkheid in die dagen had, en, in meer dan één opzicht, ergeren we ons over de wijze, waarop zij van die macht gebruik

maakten. En indien wij soms mochten menen zoals sommigen, uit politieke berekening, ons willen wijs maken dat Rome sedert die dagen veranderd en verbeterd is, en derhalve van zodanige schandelijke middelen geen gebruik meer zou maken, die herinnere zich de geschiedenis van het Joodse knaapje te Rome, dat, weinige jaren geleden, van zijn ouders ontroofd en in een klooster is gebracht; die herinnere zich een zelfde geval, dat met de dochter van onze gezant te Turijn heeft plaats gehad.

Diezelfde monnik, Bonaventura, openbaarde al spoedig zijn ware aard van geslepen Jezuïet, en onverzoenlijk vijand van de Waldenzen. Met behulp van de wereldlijke macht wist hij te verkrijgen, dat hem in de landstreken van de hervormden het recht werd toegekend om overal monniken te plaatsen. Werd er voor die broeders niet goedgegunstig een woning ter beschikking gesteld, dan had hij geen bezwaar om er zelf een te bouwen. Geld hebben de Jezuïeten in overvloed, en zij weten dat met bijzondere listigheid te gebruiken om de protestanten tegen te werken.

Evenwel: de monnik was niet op alle plaatsen even gelukkig. Te Rora b.v. konden zij de voet niet in de stijgbeugel krijgen. Toch gaven ze het niet op en wachtten op betere tijden. Dit was evenwel niet nar de zin van Rora's inwoners. De vrouwen vooral wellicht bevreesd voor have kinderen drongen op verwijdering van de monniken aan. Toen dit niet spoedig genoeg ging, pakten zij de eerwaarde vaders aan, zetten ze op bare schouders, en droegen ze zóó buiten de plaats.

Zó werd Rora van de monniken verlost. Terecht zegt de dichter: "Eén vrouw is duizend mannen te erg."

HOOFDSTUK VIII.

Pest in de valleien - Victor Amadeüs I - Gilles stelt een verweerschrift op - het congres met zijne vertakkingen - nieuwe aanvallen - de vijand treedt met onbeschaamde eisen op - verschrikkelijke uittocht van 2000 personen in den barre winter - moordtonelen.

In het jaar 1630 brak er in de valleien van de Waldenzen een verschrikkelijke pestziekte uit, die zich in zware koortsen en dodelijke buikloop openbaarde. De predikanten met de aanzienlijkste van het land kwamen samen om te overleggen, wat er in deze bange tijd behoorde gedaan te worden. Men wilde een openbare vast- en bededag uitschrijven, maar de onrustige tijden en vreemd krijgsvolk, dat de valleien doortrok of bezette, deed dit niet raadzaam oordelen. Evenwel beijverde ieder predikant zich om zijn kudde in het bedehuis samen te roepen en des Heeren aangezicht te zoeken. Zoveel mogelijk werd er gedaan om de besmetting niet te doen voortwoekeren. Overtuigd, dat hogere Hand deze bezoeking over hen bracht, wilden zij van geen voorbehoedmiddelen weten, maar wel van voorzorgsmaatregelen. Deze werden overal en in uitgebreide zin genomen: op reinheid van huis en lichaam werd aangedrongen, de armen werden van voldoende gezond voedsel voorzien en voor geneeskundige hulp zooveel mogelijk gezorgd.

Zorgwekkend was de snelle voortgang van de dodelijke ziekte. Niet alleen hele huisgezinnen stierven uit, maar ganse dorpen. Er begon gebrek aan levensmiddelen te komen; er was geen werkvolk meer voor de landbouw. En kooplieden van vreemde plaatsen hoedden er zich voor om op enige wijze met de besmette streken in contact te komen. De zomerhitte deed de pest snel toenemen; vooral in Juli en Augustus klom het aantal sterfgevallen tot een angstverwekkende hoogte. Twaalf predikanten waren reeds gevallen, nog slechts drie bleven er voor drie valleien over. Zeldzaam was hun toewijding; zij trokken van dorp tot dorp om in de open lucht Gods Woord te verkondigen aan de talrijke hoorders; zij bezochten honderden zieken om ze de troost van het Evangelie te brengen; zij stonden gedurig aan sterfbedden om hulp in meer dan één zin te bieden; zij waakten soms ganse nachten aan de bedden van door de pestziekte aangetasten. En, in hun woonplaats teruggekeerd, vonden ze soms de kring van hun gezin ingekrompen door dezelfde dodelijke ziekte. Eén predikant onder andere, verloor op deze wijze vier zoons, van wie hoopvolle verwachtingen voor de kerk gekoesterd mochten worden.

De naderende winter bracht grote verbetering in de algemene gezondheidstoestand; doch de lente en aanbreekende zomer deden weer het ergste vreezen. Doch Hij, in wiens hand ook gezondheid en ziekte zijn, Hij gaf ongedachte uitkomst. Vreesde men, dat evenals het vorig jaar de toenemende hitte de pest des te sneller zou doen voortwoekeren, die vrees werd beschaamd. Midden in de zomer, na een jaar lang gewoed te hebben, week de pest, gezondheid keerde terug; de plaag had opgehouden. Grote dankbaarheid vervulde nu de valleien. In talrijke scharen en met grote opgewektheid ging men de kerken bezoeken of de prediking in de open lucht horen om de Heere te loven voor Zijn goedertierenheid, dat Hij nog geen voleinding gemaakt had. "Alle kastijding - zegt de heilige apostel - alle kastijding geeft van zich een vreedzame vrucht der gerechtigheid, degenen, die door dezelve geoefend zijn."

(Hebr. 12: 11). En *geoeffend* waren de Waldenzen er door. Dit bleek uit de hulp, die zij weduwen en wezen boden, uit de bereidvaardigheid om elkaar op alle wijzen met raad en daad bij te staan. Bovendien blonk dit zo heerlijk uit in het opgewekt geestelijk leven, dat zich in hun midden openbaarde. Meer dan tienduizend personen waren er in één jaar aan de pestziekte bezweken.

De maatschappij was als 't ware uit hare voegen gelicht; werkkrachten voor allerlei bedrijf kwamen er te kort. Het getal van de wezen was buitengewoon groot geworden, en tijdgenoten verzekeren ons, dat het hart moest breken bij het klagelijk schreien van kleine kinderen, wier ouders gestorven waren, en van wie zij maar niet konden begrijpen, dat zij niet terug kwamen.

Karel Emmanuël, die 50 jaar geregeerd had, en jegens de Waldenzen over het geheel welwillend was, overleed in 1630. Wekte deze tijding, te midden van het schrikkelijk woeden van de pestziekte, nieuwe bekommering, het bericht van de gesloten vrede tussen Frankrijk, Spanje en Savoye, gaf nieuwe moed. De pest geweken, de oorlog opgehouden, ... hoe schoon lachte de toekomst tegen. Menige psalm werd aangeheven bij de noeste veldarbeid; en 's avonds, in gezellige samenkomsten in de open lucht, werden er Gode lofzangen gezongen.

Victor Amadeüs I beklom de hertogelijke troon van Savoye. De Waldenzen haastten zich om hem, naar landsgebruik, als wettig vorst te begroeten. Zij namen deze gelegenheid tevens te baat om waarborging van hun rechten en vrijheden te verzoeken. Dit viel evenwel niet mee. De Roomsens ontzagen geen listen of middelen om hen tegen te werken. Zij wisten de Hertog te bewegen om de Waldenzen voor te stellen, dat zij hun schoolmeesters zouden ontslaan en ze vervangen door anderen, die van overheidswege gezonden zouden worden. Men kon dit voorstel onmogelijk goedkeuren, omdat men zeer goed begreep, dat de opvoeding van hun kinderen dan aan monniken zou worden toevertrouwd.

"Dat nooit!" was de eenparige leuze van allen, die de geschiedenis van de laatste jaren nog niet vergeten waren. De spanning nam nog toe door het geschil over het luiden van een torenklok. Te San Giovanni hadden de Waldenzen sedert oude tijden beschikt over het luiden van de klok voor hun godsdienstoefeningen, bij begrafenissen en andere gelegenheden. De Roomsens kwamen hiertegen in verzet, en hoewel zij hun zin niet konden krijgen, gelukte het ook hierdoor, om de Hertog ongunstig tegen de Waldenzen te stemmen. Het liep op plagerij uit.

Spoedig werd het verboden, dat een protestant als notaris, geneesheer of rechtsgeleerde optrad. De vervolgingen begonnen opnieuw, en geen bitterder vijanden hadden zij dan de priesters en monniken. Deze grepen zelfs naar de pen om op allerlei leugenachtige en laaghartige wijze de Waldenzen aan te vallen. Hierdoor geprikkeld, stelde hun predikant Gilles een verweerschrift op, dat op kalme en waardige toon het goed recht van de Hervormden in het licht stelde. Naar aanleiding van de geschriften, die van weerszijden waren uitgegeven, hadden er hier en daar openlijk twistgesprekken plaats, waarin de Roomse woordvoerders het wel is waar tegen de bijbelvaste Waldenzen moesten afleggen, en waardoor de evangelische beginselen meer en meer doordrongen onder het volk, maar bij dit alles werd het hoe langer hoe meer duidelijk, dat de vijanden het op een openbare vervolging toelieden.

Victor Amadeüs overleed in 1637, een zoontje van 5 jaar als opvolger nalatende. De Waldenzen erkenden hem als wettig opvolger, maar de Roomsens, onderling verdeeld,

wisten te bewerken, dat Frankrijk en Spanje, elk voor zich, aanspraak maakten op Savoye. Een tijdperk van politieke verwickelingen volgde. Legers van verschillende landaard trokken de valleien binnen, en de oorlogstoorts werd op veel plaatsen ontstoken. Te midden van dit alles gingen de priesters en monniken voort om het leven van de Waldenzen al meer en meer ondragelijk te maken. Te Turijn werd een Raad in het leven geroepen, *het Congres* geheten, die belast was met het uitroeien van de ketterij. Deze Raad schreef met grote nauwkeurigheid voor, welke eerbewijzen ieder landsburger te betonen had aan het crucifix, welke heilige dagen er gevierd moesten worden, welke ceremoniën er bij een begrafenis moesten worden gevolgd, en waar kerken natuurlijk Roomse moesten worden gebouwd. Deze Raad stelde comités ondercommité's en agenten aan. Deze zorgden voor vrouwenverenigingen, ziekenoppasters en dienstboden. Deze goed georganiseerde macht had zo op iedere plaats en in bijna alle huizen spionnen, om de geestelijkheid op de hoogte van alles te houden. De beweegkracht van deze machtige organisatie was een edelman, listig van aard, wreed van inborst, en gewetenloos als geen ander.

Karel Emmanuël II, nauwelijks 16 jaar oud, en geleid door zijn moeder, die een bittere vijandin van de Waldenzen was, kon de machtigen invloed van het Congres niet weerstaan. Een Commissaris, voorzien van een uitgebreide volmacht vertrok naar de valleien. Hem was opgedragen om alle Waldenzen Rooms te maken of ze naar de bergen te verdrijven; om alle landerijen en woonhuizen verbeurd te verklaren, indien ze niet binnen 14 dagen aan Rooms en waren verkocht; om alle Waldenzen, die in het bezit van een vuurwapen werden bevonden, te vervolgen; om aan bepaalde gemeenten op te leggen, dat ze binnen 3 dagen een geschikt gebouw voor monniken hadden aan te wijzen, en om geen vreemdeling, die van ketterij verdacht werd, te herbergen.

De Waldenzen konden en mochten zich niet aan deze voorwaarden onderwerpen. Hun geloof, hun recht, hun vaderland hadden zij te verdedigen, en toen men dit met geweld aanviel, waren zij tot gewapend verzet geroepen en verplicht. En opnieuw brandde het oorlogsvuur hoog op; opnieuw werden er wonderen van dapperheid verricht om de opdringende vijand te weerstaan; opnieuw werden getrouwe getuigen van de waarheid geroepen om hun geloof met de marteldood te bezegelen. Meermalen scheen het, dat de vijand hen zou overwinnen, maar de Heere gaf ter rechter tijd weer uitkomst.

Dat ondervonden de inwoners van het stadje Villaro. De Graaf Fedesco verscheen voor haar poorten met 1200 ruiters. Velen van haar weerbare manschappen waren juist die dag, volgens hun gewoonte, naar de markt te Lucerna. Van deze gelegenheid had de vijand zich bediend om het stadje te overrompelen, dat hem ongetwijfeld zeer gemakkelijk gelukt zou zijn, indien er zich niet iets bijzonders had voorgedaan. Het begon zo geweldig te regenen, dat de ruiters geheel doornat werden, en geen gebruik konden maken van hun geweren. De kleine bezetting daarentegen, die aan de ingang van het stadje post had gevat, en zich voor de gutsende regen wist te beveiligen, hield door een welgericht vuur de vijand buiten de poort. Daar de regen in stromen bleef neervallen, de avond begon te dalen, de Waldenzen van de vallei door het onophoudelijk schieten begonnen te vermoeden wat er plaats had en tot hulp van Villaro opdaagden; koos de vijand, het hazenpad, en de stad was ontzet.

De "Raad tot uitvoering van de ketters" had niet dat succes op zijn arbeid gezien, wat de Jezuiten er zich van voorstelden. Men besloot nu om meer openlijk op te treden.

In Januari 1655 werd de Hervormden aangezegd, dat zij binnen drie dagen hun woningen hadden te verlaten om daarheen te trekken, waar de Koning hen heen zond.

Die hieraan niet voldeed, zou met de dood gestraft, en al zijn goederen verbeurd verklaard worden. Algemene ontsteltenis overvalt de Waldenzen. Binnen drie dagen te moeten opbreken, hun huizen te ontruimen, de oorden te verlaten, waar zij geboren waren en waar ze zij dit dan ook vaak onder veel strijd de Heere gediend hadden naar Zijn Woord, het bracht menig een van de vertwijfeling nabij, te meer omdat het in de barre winter was, die het reizen in hun bergachtige streken bijna onmogelijk maakte.

Bijna alles moest men achterlaten, want bezorgdheid voor ouden van dagen, voor zieken en kleine kinderen maande om niet meer tilbare have mede te nemen dan volstrekt noodzakelijk was. De derde dag breekt aan, de dag waarop zij, om hun leven te redden, aan het wrede bevel des Konings hadden te voldoen.

Het is winter; de sneeuw valt in dichte vlokken neer en wist elk spoor van de weinig betreden weg uit. Nog een laatste blik werpt men op zijn huis, op zijn omgeving, op zijn bezit, dat men door de zegen Gods en noeste vlijt had bijeengebracht en waarvan men nu door de godsdiensthaat van de Roomse geestelijken moet scheiden. Verwondert het ons, dat menig overstelpt gemoed zich lucht gaf in overvloedige tranen? O, wat kost het de grijsaard, die met gebogen hoofde voor het laatst in zijn huisdeur staat en nog eenmaal, ten afscheid, de omgeving rondblijkt; wat kost het hem om te scheiden van dat dierbare plekje, waar hij jaren lang de zegeningen van zijn God had genoten, maar waar hem ook de beproevingen van zijn geloof niet gespaard waren. Aan de avond van zijn leven moet hij een oord verlaten, waar hij zijn in de Heere ontslapen echtgenote ten grave bracht, en waar hij gehoopt had, dat ook zijn stof eens zou rusten. Ziet, hoevelen blikken zich dezen laatste morgen richten naar de akker des doods, waarheen zo menig geliefd pand uitgedragen was. Maar waartoe nieuwe aandoeningen opgewekt, waartoe elkaar het hart week gemaakt?

"Voorwaarts!" zo klinkt de stem des drijvers; "voorwaarts, indien uw leven u lief is!" En voorwaarts gaat het, trots stormwind en nijpende koude; voorwaarts gaat het, een gehele onzekere en donkere toekomst tegen; voorwaarts gaat het met een voortdurend roepen uit de diepte tot de Heere hun God, aan wien zij zich in geloof vasthielden in deze nood. Is er een grijsaard, een zwakke, een kind, die niet meer voort kunnen sterkere schouders dragen ze, als een last door de broederlijke liefde opgelegd.

Zó trekt een getal van ongeveer 2000 personen op, en als de schare geteld wordt, ontbreekt er niet één, die in de valleien was achtergebleven, waar hij zijn evangelisch geloof zou hebben moeten afzweren.

Behouden kwamen zij bij hun geloofsbroeders aan in die streken, waar hun voorlopig nog vrijheid gegund werd te wonen. Daar werden zij hartelijk ontvangen en van alles voorzien, wat broederlijke liefde vermocht te geven, al was het ook van eigen sober bestaan. De gemeenschap van de heiligen werd gevoeld, en onderling werden zij versterkt en opgebouwd in het allerheiligst geloof. De verdrevenen richtten zich in smeerschrift op smeekschrift tot hun wettige overheid, ten einde vrijheid te bekomen tot hun valleien terug te mogen keren. Alle pogingen waren evenwel vruchteloos; de roomse geestelijkheid wist te bewerken, dat al hun pleiten op vroeger verleende vrijheden te vergeefs was.

Daar horen de Waldenzen dat allerlei landlopers hun valleien overstroomden, hun huizen in bezit namen, en hun akkers bebouwden. Hierdoor geprikkeld, en op raad van hun oude landheren, maakten zich de weerbare mannen van de Waldenzen op om hun verlaten bezittingen weer op te vorderen. Hun vijanden wisten dit als gewelddadig verzet te doen voorkomen, en de Hertog geeft bevel om ze met geweld te verdrijven.

Alle beschikbare troepen worden in het geheim gereed gemaakt. Enige compagnieën Beijersen, zes regimenten Ieren en een groot aantal tuchthuisboeven en landlopers

trekt ook op.

Door list en verraad wist men de valleien binnen te komen, en eenmaal daar zijnde, zou men volgens een vast en welberaamd plan met één slag aan de ketterij een einde maken.

Men koos Zaterdag 24 April 1655 uit om zijn snood ontwerp uit te volvoeren. Wat er die dag en volgende geleden werd, geen pen is in staat dit te beschrijven; men zou er ooggetuige van moeten geweest zijn om het ontzettende er van te kunnen begrijpen. Welnu, horen we zulk een ooggetuige, een predikant van de Waldenzen, wiens geschriften bewaard gebleven zijn.

"Zodra het bepaalde teken gegeven was" zo schrijft hij "werden aanstonds genoegzaam alle weerlozen, die zich in de macht dezer kannibalen bevonden, geslacht en omgebracht als redeloos vee. De ongelukkigen werden niet als overwonnen vijanden behandeld, die geen kwartier bekomen kunnen en aan wier leven men met sabelhouw of degenstoot een einde maakte, en evenmin stierven zij als misdadigers door beulshanden. Dan toch zou de "ijver" van de aanvoerder niet zo bijzonder gebleken zijn, en de moordenaars zelf hadden zich niet zo "verdienstelijk" kunnen maken.

Men ontscheurde de kinderen aan de borst van de moeders, vatte de arme, onschuldige schepsels bij de benen, en slingerde ze dan tegen een muur of tegen de rotsen, zodat menigmaal de hersenen daaraan bleven kleven, waarna de lijkjes daarheen geworpen werden. Ook gebeurde het, dat een soldaat zulk een hulpeloos kind bij het ene been nam en zijn makker bij het andere been, en dat zij dan het arme schepsel met hevig rukken van één scheurden. Zij wierpen elkaar dan de stukken naar het hoofd, of sloegen er wreedaardig de moeders mee, en als dat spel lang genoeg geduurd had, smeten zij de treurige overblijfselen verachtelijk van zich.

De zieken en ouden van dagen, zo mannen als vrouwen, werden met hun woningen verbrand, of wel geheel naakt groepsgewijze aan elkaar gebonden, met het hoofd tussen de benen, en dan van de rotsen naar beneden gestort, of van de berghelling in de diepte neer gerold. Afgrijselijk werden vooral meisjes en vrouwen mishandeld. Nadat de soldaten hun vuile lusten aan haar geboet hadden, sneden zij haar de buik open, vulden die met stenen of wel stopten er kruit in, dat vervolgens in brand werd gestoken. Andere ongelukkige vrouwen en meisjes werden op palen gespietst, en zodanig geheel naakt als kruisen aan de weg geplant. Anderen werden op ongehoorde wijze verminkt. Vooral werden haar de borsten afgesneden, welke de ontmenste soldaten dan braadden en opaten. De mannen werd, nog levend, het een lichaamsdeel vóór, het andere na, afgehouden en dat dan fijn gehakt, even als met slachtvee in een slachthuis. Anderen hing men op, en dat op een wijze, die tegelijk van verfijnde wreedheid en van de grofste onkiesheid getuigde; anderen werden levend begraven.

De noodkreten van de arme slachtoffers, en het hartverscheurend gejammer en geweën, dat allerwege opging als om de hemel ten getuige aan te roepen over de gruwzame folteringen, die de woeste soldaten aan mannen, vrouwen en kinderen aandeden, werd zó droevig en akelig door de echo's van de bergen herhaald, dat het eveneens was, of de onbezielde rotsen zelf met medelijden waren aangedaan, terwijl de barbaren, die zo ontmenst hun woede koelden, onder dat alles volstrekt gevoelloos bleven.

Toen de algemene slachting volbracht was, haastten de op bloed en roof beluste soldaten zich om degenen na te jagen die zich voor het ogenblik door de vlucht aan hun handen onttrokken hadden, maar die, daar zij de Franse grenzen niet hadden

kunnen bereiken, in de bossen en op de bergen ronddwaalden, of in moeilijk genaakbare spelonken en kloven zich verborgen hadden, maar daar uithongerden en verkwijnden, dewijl zij aan levensmiddelen volslagen gebrek hadden en zelfs geen vuur konden stoken om zich bij de snerpemde koude enigszins te verwarmen. De dood grimde hen onder de vreselijkste gedaanten aan. Maar toch nog wee dezulken, die ontdekt en gegrepen werden.

Dadelijk nadat de woningen geplunderd waren, maakten de soldaten er zich een hels genoegen van, nee, zij zagen daarin veeleer een heilige plicht, om ze tot de grond toe af te branden. Ganse dorpen, gehuchten, bedehuizen, afzonderlijk gelegen hofsteden, schuren, stallingen, kortom alles, alles werd aan de vlammen geofferd, of zodanig verwoest, dat slechts een puinhoop overbleef. Met uitzondering van Villaro en enkele andere huizingen, die gespaard bleven, dewijl zij bestemd waren om door de heren, die aan de stroomtocht deelnamen, bewoond te worden, was de schone vallei van Lucerna, die heerlijke vruchtbare streek, welke bij het gezegende land Gosen had mogen vergeleken worden, thans integendeel het ware evenbeeld geworden van de gloeiende vuurovens uit Egypteland.

Toen zeker konden allen, die door de vlucht aan zoveel gruwelen hadden mogen ontkomen, met de woorden van de 79ste Psalm zeggen:

*Getrouwe God, de heid'nen zijn gekomen,
Zij hebben stout uw erfland ingenomen,
Jeruzalem, de tempel, Uw altaren,
t Ligt al verwoest door die geweldenaren.
Uw knechten zijn geveld
Door hun verwoed geweld;
Hun lijken, onbegraven,
Verzaden na hun dood
't Gediert in hongersnood,
En gier, en kraai en raven.*

*Het kost'lijk bloed van Uwe gunstgenoten,
Als water om Jeruzalem vergoten,
Doet wijd en zijd des vijands woede blijken;
Het ganse veld is nu bezaaid met lijken,
Van de eer des grafs beroofd.*

"De tranen, die wij schreien zo schreven de gevluchte Waldenzen de tranen, die wij schreien zijn niet langer water, nee, *het is bloed*. Die tranen verduisteren niet slechts onze ogen, maar zij verstikken ons arm, benauwd hart.

Onze handen beven van ontroering en ons denkvermogen is verdoofd, ten gevolge van de hevige slagen, die ons op het hoofd zijn toegebracht, en buitendien worden wij gedurig opnieuw verontrust door berichten van nieuwe euvels, en door de hogingen, die gedaan worden, om ook ons nog aan de dolle woede op te offeren, zodat wij niet in staat zijn u zo geregeld te schrijven als wij dat wel zouden wensen".

Zover het verhaal van een ooggetuige, de predikant Lóger. Zijn ontzettende schildering van bloed en tranen wordt van andere zijden bevestigd. Een geschiedschrijver uit die dagen, die de gepleegde gruwelen met niet minder sterke kleuren schildert, zegt er van:

"De penne soude my byna, in 't beshryven van dese afgryselijcke dingen, uyt de

handt vallen: ja wanneer ick maer aen deselve gedencke sittert my myn gantsche lichaem, en de hayren rechten, sich na omhoogh. Het moste wel een hert soo hardt als een diamant, een stalen bandt, en een ijsren penne zijn, dewelcke de droevige spektakelen en verschrickelijke exempelen van de onmenselycker onbarmhertigheydt, die by de ouden, oock by de alderbarbarigste volckeren nooyt behoort, veel weyniger oyt in de Christenbeydt geoeffent zijn, wilde beschreven."

De Roomse geschiedschrijvers hebben zich uitgesloofd om het verhaal van Léger als onwaar en overdreven voor te stellen, maar de stem van de onpartijdige historie verhief zich te luide in hun nadeel. De bevelhebber van de Franse troepen heeft in een authentiek stuk verklaard, dat hij zijn post neerlegde wegens de gruwelen tegen de Waldenzen begaan. De gezanten van Zwitserland, Holland en Engeland hebben in hun nota's aan de Hertog van Savoye de mededelingen van Léger bevestigd, en de Engelse gezant, Lord Morland, die persoonlijk in de valleien alles onderzoekt, stemt in zijn geschiedverhaal hiermee volkomen in.

HOOFDSTUK IX.

Op Rora los - dapperheid en beleid van Janavel – de protestantse regeringen kloppen aan bij hot hof van Turijn - Cromwell - vrede - Christelijke milddadigheid – nog geen rust - Janavel keert de vijand - amnestie - Lodewijk XIV dwingt Victor Amadeüs om de ketters uit te roeien - bevel om het land te verlaten - vijandelijke ontmoetingen - de Waldenzen geven zich over.

Het dorpje Rora, diep in het gebergte verscholen en bijna niet te bereiken, was aan de algemene slachting ontkomen. Niet dat de vijanden het van de moeite niet waard achtten om dat plaatsje, 't welk slechts 25 huisgezinnen telde, te overvallen, maar zij hadden niet gerekend op de grote moeilijkheid om Rora te genaken. Slechts twee smalle paden, langs scherpe rotspunten en diepe afgronden voerende, leidden derwaarts. een legerafdeling van vier of vijf honderd soldaten was op de dag van de slachting afgezonden om Rora te doen verstaan, op welke wijze Rome het evangelie predikt aan ketters. Vol moed trekken zij op, en Rora ligt niet ver meer af. Opeens worden zij in hun voortrukken gestuit. Het aanhoudend schieten in de vallei, de hoog opvlammende huizen, die hun rosse gloed tegen de bergen weerkaatsten, het gejammer van de gemartelde bevolking, had Rora's burgers doen vermoeden, dat de sinds lang gevreesde verdelging was begonnen. Daardoor waren zij waakzaam, en een heldhaftig burger, Janavel, begeeft zich met zes man buiten het dorp om wacht te houden. Hij ziet de vijand naderen, en spoedig is het besluit genomen om in de Naam des Heeren de strijd op leven en dood aan te binden.

Op de smalle rotsweg weten zij zich voldoende te verschanson, en op hetzelfde ogenblik, dat de vijand dicht genoeg genaderd is, ontbranden hun geweren, en zes vijandelijke soldaten storten ontziend neer. De vijand staat als verpletterd, en vóór hij tijd heeft om het terrein te verkennen, vallen andermaal geweerschoten en andermaal tuimelen er soldaten in de diepte. Een algemene vlucht ontstaat, de troep geraakt in verwarring, en niemand durft meer omkijken naar de geheimzinnige plaats, vanwaar een onzichtbare vijand hun een zodanig onthaal bereid had. Toen de aanvoerder appel hield, miste hij zestig van zijn manschappen.

De Rooms en maakten de inwoners van Rora wijs, dat die krijgsmacht niet was afgezonden door de Hertog, maar dat het een troep vagebonden uit Piëmont was geweest, en in hun eenvoudigheid geloofden zij dit. Toch hield Janavel een oog in 't zeil, en ziet! reeds de volgende dag nadert er weer een bende van 600 man. Aanstands bezet de dappere Waldenzer met 12 manschappen de nauwe weg, en dezelfde tactiek van de vorige dag volgende, moet de vijand andermaal met een verlies van 60 man aftrekken.

De Graaf van Lucerna kwam nu in persoon naar Rora om hun te vertellen, dat er een misverstand had plaats gegrepen met het optrekken van de soldaten; niet Rora was bedoeld, maar andere plaatsen, waar men de bezetting wilde versterken. Rora zou men geheel met rust laten. Opnieuw werd zijn woord geloofd, maar Janavel bleef toch op zijn hoede. Dit was goed gezien, want reeds de volgende dag trok voor de derde maal een bende, nu 800 man sterk, tegen hetzelfde dorp op, en ten derden maal moest de vijand een schandelijke aftocht blazen, met achterlating van buit en legertros.

Verbitterd door de herhaalde teleurstellingen, besluit de vijand om een vierde poging te wagen. Een veel groter aantal troepen neemt aan de tocht deel, en roemt reeds vooruit in een overwinning, die hun, zo geloofden zij, niet ontgaan kon. Evenwel zij hadden gerekend buiten Janavel, buiten Hem, van Wie de eenvoudige dorpsbewoners hun hulp verwachtten. De aanval geschiedt met grote onstuimigheid, maar Janavel met zijn 17 metgezellen, goed verschanst achter overhangende rotsen, bewaren hun kalmte. Zij laten de vijand naderen, totdat zij van hun schot zeker zijn. Daar knallen 18 gewerschoten, en 18 vijanden zijn gedood of buiten gevecht gesteld. De vijand deinst een ogenblik terug om onverwijld daarop weer voorwaarts te dringen, dood en verderf zwerende aan de ketters. Maar andermaal doen de welgemikte kogels van de Waldenzen hun verstaan, dat kalm overleg en onverschrokken moed, geboren uit de overtuiging, dat zij voor recht en gerechtigheid, voor hun huisgezinnen en hun geloof strenden, een deugdzamer wapen in de strijd zijn dan de zucht naar roven, branden en moorden. Met een verlies van 65 man trekt de vijand zich terug. Driemaal had Janavel er zich mede tevreden gesteld de vijand van het dorp te verdrijven; nu strekt zich zijn doel verder uit. Hij achtervolgt de vluchtende vijand, wiens nederlaag nu volkomen wordt. Een groot aantal soldaten, opgedrongen door anderen, stort van het steile bergpad in de schuimende wateren van een snelvlietende bergstroom, en wat zich nog redden kan spoedt zich ijlings voort.

Janavel en de zijnen nemen, na zoveel inspanning, een ogenblik rust om een eenvoudig maal te gebruiken. Terwijl zij hiermede bezig zijn, zien zij weer vijandelijk krijgscolli naderen. De wakkere Waldenzen hernemen aanstonds hun veilige stelling, en wachten andermaal de vijand af. Hij nadert vol overmoed en meent, dat hem nu althans de overwinning niet ontgaan kan. De Waldenzen bewaren hun kalmte, laten de vijand dichtbij komen en weer zijn hun goedgemikte schoten treffers; ieder velt zijn man, en nogmaals moet de talrijke overmacht des vijands smadelijk afdeinen. En de Waldenzen? Evenals later Prins Maurits na de slag van Nieuwpoort, werpen zij zich op de knieën om de dank van hun hart uit te storten voor Hem, die hen zo kennelijk gezegend, zo wonderbaar gered heeft.

Nog was Rora niet genomen, nog bleef dat 25tal huisgezinnen uit de klauw van de bloeddorstige tijger, nog kon men, in dat ontoegankelijk bergoord, God dienen overeenkomstig Zijn Woord. Zal dit nietige plaatsje dan altijd de vijand trotseren en een steen des aanstoets blijven op de weg, die tot gehele onderwerping aan Rome leidt?

"Dat nooit!" sprak de onverzoenlijke belager van de evangelische vrijheid, en opnieuw wordt er een legermacht verzameld om die hardnekkige ketters mores te leren. Nu zal het toch eindelijk wel gelukken? Immers men staat in getalsterkte tot de Waldenzen, als honderd tegen één! En ja, het gelukt om de plek, waarheen het 25tal huisgezinnen zich nog dieper in het gebergte heengetrokken heeft, te bereiken. En nu? O, wat sidderend gevreesd en in doodsangst tegemoet gezien werd, ... het kwam, het kwam in gruwelijke werkelijkheid.

De soldaten, ten uiterste verbitterd, herhalen hier, wat zij in de valleien hadden gedaan, ja, indien mogelijk, hadden hier, in dit eenzame bergoord, tonelen plaats, nog wreder, nog afschuwelijker, nog meer mensonterend en Godtergend, dan die onder de dalbewoners hadden plaats gehad. Niet minder dan 126 personen werden ter dood toe gemarteld. Een kostbare buit viel de vijand in haalden in de vrouw en de drie dochters van Janavel.

Maar waar is de dappere aanvoerder van de Waldenzen? Zo als wij zeiden, viel de vijand ditmaal met een verpletterende meerderheid aan. Terwijl nu Janavel het ene deel van het leger met goed gevolg weerstond, had het andere deel gelegenheid gevonden de Waldenzense burgers te overvallen.

Janavel in zijn macht te krijgen, was voor de vijand alles waard. Men vreesde voor hem als soldaat, daarom werd beproefd hem door beloften en bedreigingen te winnen. Men belooft hem volkomen pardon, men zal hem zijn vrouw en dochters teruggeven, indien hij de wapens neerlegt en ter mis wil gaan. Weigert hij, dan zal hij vogelvrij worden verklaard, en zijn vrouw en drie dochters zullen op de brandstapel sterven.

Janavel wordt door deze boodschap geroerd en geschokt, maar hij wankelt niet. Hij weet, door de genade Gods, bij Wie hij zijn toevlucht heeft te zoeken; hij kent Hem van Wie de dichter zegt:

*"'t Is Isrels God die krachten geeft,
Van Wien het volk zijn sterkte heeft."*

Nu, in deze God sterkt hij zich om in deze ure van ontzettende verzoeking standvastig, onbewegelijk te blijven, en zo in de Heere gesterkt en bemoedigd, schrijft hij aan de vijand: "Geen foltering zo groot, geen dood zo gruwelijk kan mij bewegen om het geloof af te zweren, waarin mijn enige troost ligt in leven en in sterven. Mijn vrouw en dochters zijn in uw macht; maar wanneer gij ze door de vlammen doet verteren, dan treft ge slechts haar lichamen en niet haar onsterfelijke zielen, die ik Gode aanbeveel, gelijk ook de mijne, wanneer ik in beulshanden mocht vallen."

Janavel en zijn manschappen, bijna geheel van levensmiddelen en oorlogsbenodigdheden ontbloot, trokken, ondanks de hoogliggende sneeuw, de naburige bergen over en vonden een wijkplaats op Frans grondgebied. Daar beijverde hij zich connecties met zijn landgenoten te onderhouden, en uit de vluchtelingen een legertje samen te stellen om er zijn onderdrukte geloofsgenoten mede te hulp te komen.

Door de nood gedrongen, hadden de Waldenzen hun toevlucht moeten nemen tot gewapend verzet. Janavel's legertje deed hiervoor goede dienst. Toch was het uiterst moeilijk een overmachtige vijand, wiens troepen voortdurend aangevuld en versterkt werden, te weerstaan.

Wonderen van dapperheid werden er door de Waldenzen verricht, en wonderbare uitreddingen getuigden hun van des Heeren hulp, die wel laat verzocht worden, maar met de verzoeking ook uitkomst geeft. De voortdurende onderdrukking van de hervormden, hun nameloos lijden en de onrechtvaardige behandeling, hun aangedaan, deed een kreet van verontwaardiging opgaan in de Protestantse landen. Volken en regeringen gevoelden, dat er hulp geboden moest worden. En die hulp trad allereerst in het licht in het betonen van broederlijke liefde en financiële ondersteuning.

Vasten bededagen werden er uitgeschreven om des Heeren aangezicht te zoeken voor de onderdrukte broeders, en het geloof, door de liefde werkende, gaf uit ruime beurs in de collecten, die inzonderheid op die dagen gehouden werden.

Veel was er nodig. Gehele landstreken van de Waldenzen waren verwoest, hun vruchtbomen en wijnstokken omgehouden, hun woningen verbrand, hun vee weggeroofd. een algemene en milde christelijke handreiking vermocht veel, en droeg krachtig bij om het geloof van de verdrukten te versterken en ze met moed voor de toekomst te bezielen; maar afdoende kon dit alles niet helpen, zolang de vijand in het land was, en de Waldenzen beschouwde als buiten de wet geplaatst. Daarom wendden de protestantse regeringen pogingen aan bij het Turijnse hof om de

onderdrukten opnieuw in de rechten en vrijheden te doen delen, hun vroeger verleend. De Evangelische kantons van Zwitserland namen hiertoe het initiatief. Grenzende aan de geteisterde valleien en door banden van bloed en des geloofs aan de onderdrukten verbonden, voelden zij het trekken van het broederhart, en waagden de stoute stap om als voorspraak bij het Hof van Turijn op te treden. Helaas! de zending van hun gezant had niet het gewenste gevolg. De Roomse partij werkte hem op allerlei wijze tegen. Hierdoor niet ontmoedigd, zond men andermaal een afgevaardigde, toen het bleek, dat de onderdrukking voortduurde. Tegelijkertijd gaven zij hiervan de Protestantse vorsten kennis, en verzochten hun hulp voor hun lofwaardig en onbaatzuchtig pogen. Tot hun blijdschap vonden zij verhoor bij al de Protestantse hoven. Zweden, de Palts, Brandenburg, Hessen-Cassel, Groot-Brittannië zonden afgevaardigden of brieven van voorspraak aan de Hertog van Savoye.

Tot onze blijdschap kunnen we vermelden, dat de Algemene Staten onzer Geëünierde Provinciën een uitvoerige, ernstige en van een milde christelijke geest getuigenden brief zonden aan het hof van Turijn.

Ook Olivier Cromwell, de overtuigde en bezielde voorvechter van de leer van de hervormers, schreef een opwekkende brief aan de Protestantse vorsten, en zond een buitengewoon gezant aan Lodewijk XIV en aan de Hertog van Savoye. Cromwell, voortvarend van aard en man van de daad, deed Karel Emmanuël, Savoye's Hertog, weten, dat hij met een vloot de Kerkelijke Staat benauwen zou, indien de Roomse geestelijkheid niet ophield het vuur van de vervolging tegen de Waldenzen aan te blazen.

"Ik zal niet dulden" zo sprak hij "dat iemand zich verder verstoute het Protestants geloof te beledigen."

Zulk een taal, van een man als Cromwell, maakte indruk. De Roomse geestelijken vreesden, dat Engelse kanonnen straks een hartig woordje zouden spreken, waarvan hun de oren zouden tuiten, en Karel Emmanuël was beducht voor Cromwell's ijzeren vuist. Dit gaf de Waldenzen enige verademing. hun vijanden moesten zich, goedschiks, kwaadschiks, voegen naar de loop van de zaken, en hun bleef niet anders over dan op gunstiger tijden te wachten. Intussen liep het hun niet mee.

Ook van andere zijde werd er invloed uitgeoefend ten gunste van de Waldenzen. De Algemene Staten van ons land zonden de heer Van Ommeren als afgezant naar het Turijnse hof. Hij had in last om te handelen in overeenstemming met de Engelsen gezant en met de Evangelische Kantons van Zwitserland.

De onderhandelingen begonnen, maar wilden niet vlotten. Onuitputtelijk waren de Roomsens om allerlei bezwaren en beschuldigingen tegen de Waldenzen te berde te brengen, en onnavolgbaar listig en behendig om de voorrechten, vroeger aan de hervormden toegekend, te verzwakken of te loochenen. 't Zou hun wellicht gelukt zijn de onderhandelingen in het eindeloze te rekken, indien de Protestantse afgevaardigden niet begonnen waren om al meer en meer de puntjes op de i's te zetten, en indien Cromwell's vloot niet een voortdurend schrikbeeld was geweest.

De vrede werd gesloten. De Waldenzen werden nauwkeurig omschreven plaatsen ter bewoning aangewezen. Dáár zouden zij vrij zijn en God mogen dienen naar Zijn Woord. Hun gevangenen werden in vrijheid gesteld, hun weggevoerde kinderen terug gegeven, en algemeen amnestie verleend aan allen, die in de troebelen van de laatste tijden betrokken waren geweest.

Grote blijdschap heerste er nu onder de Waldenzen: de oorlog geëindigd en vrij te

zijn, het was meer dan zij in de laatste tijden hadden kunnen hopen. Wonderlijk waren de wegen des Heeren met hen geweest; door de diepte was het heengegaan, maar juist zó was er een roepen uit de diepte geboren, dat opgeklommen was tot in de oren van de Heere Sebaóth. Zo mochten zij dan nu als vrije mannen ademen in de vrije lucht van hun bergstreken, en vrij mochten zij nu samen komen in hun bedehuizen, om Gods Woord te horen, Hem openlijk aan te roepen en hun dankbaar hart voor Hem uit te storten. Hun predikanten, die ook in de donkerste dagen en bij het heetste gevecht aan hun zijde stonden, om, naar de tijd het vereiste, het Woord Gods te spreken of het oorlogszwaard te hanteren, zij gingen nu in overvolle kerken de bevrijden voor, om Hem, de Redder uit alle nood, de eer van Zijn Naam te geven. Het psalmgezag, dat vroeger verstomd was, of slechts, uit vreze voor de vijanden, met gedempte stem werd aangeheven, het weerklonk nu fris en krachtig uit de volle borst. Ja, een machtig, een bezielend en hartverheffend gezang was, wanneer de gemeente des Heeren aanhief:

*"Een net, belemmerde onze schreden;
Een enge band hield ons bekneld;
Gij liet door heerszucht ons vertreden;
Gij gaapt ons over aan 't geweld.
Hier scheen ons 't water te overstromen
Daar werden wij bedreigd door vuur;
Maar Gij deedt ons 't gevaar ontkomen,
Verkwikkend ons ter goeder uur."* (Ps. 66:5)

Nu kou men beginnen met het bouwen van huizen, en het in orde brengen van verwoeste en verwaarloosde akkers. De Christelijke milddadigheid had veel uit andere landen samengebracht. In een half jaar tijds was er uit Frankrijk, Engeland, Nederland en Zwitserland een half miljoen francs toegevloeid.

Cromwell zette een kapitaal van 400.000 francs op het Grootboek vast, waarvan de renten moesten dienen voor pensioenen der Waldenzer leraars en schoolmeesters, en tot ondersteuning van de studerende jongelingschap. Voortdurend vloeiden er giften toe uit alle oorden van de Protestantse wereld. Ook in ons land was er grote opgewektheid om gelden voor de Waldenzen in te zamelen. Op één dag, 5 Sept. 1655, werden er te Amsterdam in de kerken de volgende sommen gecollecteerd:

- In de Hervormde kerken f 95.000,
- in de Waalse f 9000,
- in de Doopsgezinde f 20.000 en
- in de Lutherse kerken f 10.000.

Men houde hierbij in het oog, dat dit buitengewone giften waren, aan de kerkdeuren ingezameld. De burgemeesters van Amsterdam, die op deze buitengewone collecte aanstonden, hadden hierover een merkwaardig schrijven gericht aan de kerkenraad, dat met deze woorden sluit: "hierom bidden en verzoeken wij de goede gemeente van deze gezegende stad (dewijl wij nog brood in overvloed hebben), dat zij alsdan de vruchten van haar mildadige liefde willen tonen, en zo het gebrek onzer arme broeders tegemoet komen; want het betaamt ons in de verbrekinge Jozefs deel te nemen, te wenen met de wenenden, de gevangenen te gedenken alsof wij zelf gevangen waren, en dergenen, die kwalijk gehandeld worden, alsof wij ook zelf in het lichaam kwalijk gehandeld werden."

Welk een som op één dag gecollecteerd in een stad, die toen mogelijk een vierde van de inwoners telde, die er nu zijn, en dat in een tijd, toen het geld niet zo algemeen was als thans! Vier en tachtig duizend gulden! Welk een offervaardigheid, en hoe

beschamend voor velen van onze tijd, die wel op hun wijze voor de waarheid of voor hetgeen zij voor waarheid houden! ijveren, maar de koorden van de beurs het liefst zo dicht mogelijk houden. Heb is zeer te vrezen, dat dezulken nooit geproefd en gesmaakt hebben, wat de dichter zegt:

*"Als mij de Heer' zijn kas ontsluit,
Moet er ook wat voor and'ren uit;
Stelt Hij mijn arme ziel tevréen,
Dat houd ik niet voor mij alleen."*

De vrede was gesloten. De afgevaardigden van de evangelische vorsten verlieten Turijn, verblijd door de gedachte, dat de Waldenzen nu rust zouden hebben.

Hoe hadden zij zich bedrogen! Pas waren zij weg, of de Vereniging "Voor de uitbreiding des geloofs en de uitroeiing van de ketters," toog opnieuw aan het werk en berokkende de hervormden allerlei onaangenaamheden. Een nieuw kasteel werd gebouwd en van een zware bezetting voorzien, waarvan de Waldenzen veel overlast hadden te lijden. hoewel het vrede was, drongen de soldaten de dorpen binnen, hakten boomgaarden en wijnstokken om, kwamen in de woningen en roofden weg wat hun aanstond. Maar dit niet alleen. De vreedzame bewoners werden mishandeld, en de minste poging van verdediging met sabelhouw of musketkogel begroet.

Vrouwen en meisjes werden schandelijk beledigd en mishandeld, en dienden tot een speelbal voor het woeste krijgsvolk. Ingeleverde klachten bleven vruchteloos, zodat men in vreedstijd aan al de gruwelen van de oorlog was blootgesteld.

De geestelijkheid verheugde zich in deze onderdrukking van de ketters, en wist eindelijk een gebod uitgevaardigd te krijgen, waarbij het houden van godsdienstoefeningen verboden werd. 't Is waar, dit had vooreerst nog maar alleen op de gemeente St. Jean betrekking; maar juist deze kon bewijzen, dat zij sedert onheuchelijke tijden vrijheid van godsdienstoefening had genoten. Gelukte het de vijand om dit te St. Jean te doen ophouden, dan zou het gebod ongetwijfeld binnenkort tot andere, straks tot alle gemeenten worden uitgestrekt.

De synode van de Waldenzen kwam over deze gewichtige aangelegenheid samen, en besloot hierover een adres te richten aan de Hertog. Protestantse vorsten ondersteunden het verzoek der synode, en wezen de Hertog op de heimelijke vervolging waaraan de Waldenzen, tegen alle wet en recht in, bloot stonden. Hun pogingen bleven zonder het gewenst gevolg, Integendeel, de toestand werd verergerd door de maatregelen van geweld, die de bevelhebber van het nieuw gebouwde kasteel zich al meer en meer en in uitgebreider kring veroorloofde. Hij liet zelfs toe, dat een bandiet een troep van 300 schelmen verzamelde, en daarmede de vallei afliep, rovende, schendende, moordende. Zo groot was de schrik voor zijn bende, dat gehele dorpen op zijn nadering leeg liepen, alles achterlatende. Wat voor deze bende gespaard bleef, viel de soldaten van het fort in handen, zodat een waar schrikbewind in de valleien heerste, en de bevolking in rotskloof of woud toevlucht zocht.

De bevelhebber van het fort wilde doen voorkomen, dat de uitgewekenen zich aan een groot misdrijf hadden schuldig gemaakt, en vaardigde een bevel uit, waarbij aan een ieder, zonder onderscheid van jaren, leunde, rang of stand, gelast werd zich aan het fort aan te melden. Slechts, enkelen meldden zich aan, en die het deed moest zijn gehoorzaamheid met kerkerstraf of de dood boeten.

De gestrenge wijze, waarop men tegen de Waldenzen optrad, noodzaakte hen andermaal tot gewapend verzet. De dappere Janavel, de held van Rora, verzamelt 300

man rondom zich, en weet de vijand daarmee herhaalde malen gevoelige verliezen toe te brengen. Dit getal werd aanmerkelijk vergroot toen de markiezen de Fleury en die van Angrogna aan het hoofd van een talrijk en welgewapend leger de valleien binnentrokken en St. Jean insloten. Nu gingen de Waldenzen de ogen open; nu begrepen zij, dat het op hun ondergang gemunt was, en zo liepen zij te wapen. De vijand, hierdoor verontrust en de dappere valleibewoners vrezende, doet allerlei gerust stellende verzekeringen, en wist de Waldenzen te bewegen, dat hun uitgeweken huisgezinnen hun oude woonplaatsen in de vlakte weer opzoeken.

Dit geschiedt, en de Fleury denkt nu zijn slag te slaan. Vier legerkorpsen samen 8000 man trekken onverwacht, bij het kriecken van de morgen, de bergen van de Waldenzen op vier plaatsen over. Janavel was ovenwel waakzaam geweest. Spoedig ziet zijn krijgsmansoog waarop de aanval gericht is, en wat doel men tracht te bereiken. Een aantal van 600 Waldenzen, die een vlakte bezet houden om de op dringenden vijand te keren, moet voor de overmacht wijken. Niet ontmoedigd, hernemen zij hun oude tactiek, en bezetten de nauwe rotskloven, die toegang verlenen tot hun vallei. De vijand dringt op, hij nadert de rotsen en meent zeker te zijn van de overwinning. Daar knallen de schoten van de Waldenzen. De vijand, verbijsterd door het juiste schot van de ketters, raakt in wanorde, en moet met groot verlies zich vluchtende redden naar de vlakte.

Nu snellen de overwinnaars hun spitsbroeders te hulp, die tot nog toe aan de Fleury de toegang tot de valleien hadden betwist. Slechts aan weinig dapperen was de verdediging van de Poort van Angrogna toevertrouwd. Zodra zij hun makkers zien naderen, kruipen twee van hen langs overhellende rotsen vooruit, vellen een schildwacht, overklommen de borstwering, die de Fleury had opgeworpen, doden nog vier vijanden en heffen de kreet aan: "voorwaarts! gewonnen!" Hun krijgsmakkers, door zo dappere moed aangevuurd en nog opgewonden over de zegepraal, die zij zo pas op een andere legerafdeling behaald hadden, werpen zich met onstuimige drift op de verblufte vijand, die in verwarring geraakt en in een overhaaste vlucht hun heil zoekt.

De Hertog van Savoye, zeer ontevreden over de loop van de zaken, wenste er een eind aan te maken. De Koning van Frankrijk bood zijn bemiddeling aan, en zond een gezant naar Turijn om te trachten de beide partijen te bevredigen. Dit was tegen het einde van de zomer van 1663. Moeilijk was het om tot overeenstemming te komen, en zonder de ijverige bemoeiingen van de Zwitserse afgevaardigden zou alles mislukt zijn.

De 14de Februari 1664 vaardigde Karel Emmanuël een amnestie uit, die evenwel nog veel beperkende voorwaarden voor de Waldenzen inhield. Zo hadden zij eens oorlogsbelasting van twee miljoen francs op te brengen. Voorwaar een ongehoorde som voor een bevolking van 15.000 zielen, die meest uit arme landbouwers en schaapherders bestond, wier huizen verwoest, hun akkers verwaarloosd, hun kudden geroofd of verstrooid waren in de laatste troebele jaren.

Hun burgerlijke vrijheid werd belangrijk besnoeid; hun predikanten werden belemmerd in hun dienstwerk; de vrijheid van onderwijs aan banden gelegd, en hun synoden mochten niet samenkomen, zonder een Rooms zaakgelastigde in de vergadering te dulden.

De Waldenzen schikten zich in hun lot, en hoopten op betere tijden. Helaas! die hoop verdween spoedig.

Lodewijk XIV van Frankrijk, wiens consciëntie hem aanklaagde over zijn losbandig leven, zocht vrede voor zijn gemoed bij de geestelijkheid. Voorwaar, een welkome gelegenheid voor Rome! Volkomen absolutie (vergeving) was voor hem te verkrijgen, indien hij de ketters uitroeide en de Roomse kerk tot glorie bracht. Lodewijk gehoorzaamde. Hij vaardigde het beruchte *edict van Nantes* uit, 1685, waardoor de Protestanten aan allerlei vervolgingen werden overgegeven. De duizenden verdubbeld verlieten zijn gebied en vonden in Protestantse landen, vooral in ons land, een gastvrij toevluchtsoord.

Niet tevreden met het onderdrukken en uitdrijven van zijn eigen Protestantse onderdanen, wist hij ook de jeugdige Hertog van Savoye, Victor Amadeüs, te bewegen de Waldenzen te vervolgen. Gemakkelijk was de jonge Hertog hiertoe niet te bewegen; maar de sluwe Lodewijk XIV liet hem dreigen door zijn gezant, dat hij een Frans leger naar de valleien zou zenden om de ketters uit te roeien, en het veroverde gebied bij zijn rijk zou voegen. Dit dreigement hielp, en de beide vorsten verbonden zich tegen de arme Waldenzen.

Wat dit verbond inhield, werd hun spoedig duidelijk. In alle plaatsen werd een hertogelijk bevel afgekondigd, waarbij het ieder vreemdeling geboden werd om binnen drie dagen de valleien te verlaten, terwijl elke poging om de verbannen te herbergen of voort te helpen, met de zwaarste straffen bedreigd werd. 't Doel van dit bevel was om de predikanten en voornaamste leidslieden, die niet in de valleien geboren waren, te verwijderen.

Maar dit was nog niet genoeg. Spoedig werd er eens nog scherpere ordonnantie uitgevaardigd, waarbij alle godsdienstoefeningen van de ketters op straf van de dood verboden werden. Alle kerken van de hervormden moesten worden afgebroken, de leraars en evangelische schoolmeesters over de grenzen gezet, de kinderen in de Roomse kerk gedoopt en door Roomse schoolmeesters en pastoors onderwezen worden.

Nog nooit waren zij zó in hun vrijheden verkort. Voorrechten, die zij, sedert de 13de eeuw, ook in de troebelste tijden genoten hadden, werden schaamteloos met voeten getreden. Nu scheen het einde gekomen te zijn, nu was alles donker. Hun eigen landsheer zond zijn wel gedisciplineerd leger op hen af, en werd gerugsteund door de machtige Franse armee, aangevoerd door beroemde bevelhebbers.

Een gezantschap, door hen aan hun Hertog afgezonden, pleit, op gronden van recht en billijkheid, voor het behoud van de aloude vrijheden; wijst op de zeldzaam standvastige trouw van de Waldenzen aan het huis van Savoye; doet een beroep op het niet ongevoelig hart van hun landsheer; wijst hem op het ontzettend lijden, dat zij om des geloofswil reeds hadden ondergaan; maakte het hem duidelijk waarom Lodewijk XIV dit vuur van vervolging aanstookte; maar kon niet anders verkrijgen dan dat de scherpe resolutie voor het ogenblik werd uitgesteld. Vrees voor de Franse Koning, en zogenaamd politiek overleg, sloten het hart van Victor Amadeüs voor de stem van recht en gerechtigheid.

Terwijl deze pogingen tot verzachting van de plakaten werden aangewend, trokken Piëmontesche en Franse legerafdelingen zich in de nabijheid van de valleien samen. De nieuwe nood van de Waldenzen wekte levendige belangstelling in de protestantse landen. De Duitse vorsten, Holland, Engeland en Zwitserland, traden bij de Hertog tussenbeide. Al hun pogingen mochten evenwel weinig baten. De Hertog legde de vernederende bekentenis af, dat hij niet vrij was in zijn handelingen; dat een verbond met Lodewijk XIV hem noodzaakte om zijn politiek ten opzichte van de ketters te

volgen.

Was Cromwell nu nog maar in leven geweest, en Holland niet inwendig verdeeld; maar wie zou nu optreden tegen de macht van Lodewijk XIV en de Hertog van Savoye?

De Zwitserse afgevaardigden stelden, bij dezen stand van zaken, de Waldenzen voor om in massa hun vaderland te verlaten, en naar protestantse landen uit te wijken. De gemeenten werden hierover geraadpleegd, maar tot eenstemmigheid kon men niet komen. De Zwitserse afgevaardigden verzochten daarop de Hertog vrijheid voor de Waldenzen om hun land te verlaten. Hij zou dit gaarne hebben toegestaan, maar de "Raad tot voortplanting van het geloof en tot uitroeiing van de ketters" wist dit te voorkomen. De Waldenzen werd aangezegd, dat zij, als onderdanen van de hertog, dit verzoek persoonlijk door hun eigene gezanten hadden in te dienen. Hiertoe gingen zij evenwel niet over; want zij begrepen zeer goed, dat men, op die wijze, zich op een gemakkelijke manier van hun voornaamste raadslieden wilde beroven.

Kort daarop kwam er een bevelschrift, waarbij de Waldenzen gelast werd binnen korten tijd de Staten van de Hertog te verlaten. Met achterlating van hun bezittingen en ongewapend zouden zij mogen uittrekken. Dit scherpe bevel deed de onderlinge verdeeldheden van de Waldenzen ophouden; gemeenschappelijke nood dreef tot samenbinding om, als een enig man, voor hun rechten en voor hun leven op te komen! Hoe kon men zich ook aan dit wreed bevel onderwerpen? Konden, mochten zij er toe besluiten om zoals hun gelast werd met eigene handen hun kerken af te breken; mochten zij hun wapenen overleveren in handen van een vijand, die zich niet schaamde gezworen eden te verbreken en vastgestelde verdragen te verscheuren; mochten ze hun vaderland, waar eeuwen lang Gods Woord inheems was geweest, zonder slag of stoot overgeven in handen van priesters en monniken, bittere vijanden van het evangelie; mochten zij hun vrouwen en kinderen, hun grijsaards en zwakken als weerloze schapen overgeven in de macht van een bloeddorstige wolf? Lang en breed werd, onder het aanroepen van des Heeren Naam, over deze gewichtige vragen beraadslaagd, totdat men eindelijk tot het eenparig besluit kwam om in de valleien te blijven, en af te wachten, wat de hand des Heeren over hen had besloten.

De dag, volgende op dit gewichtig besluit, zonderde men af tot een biddag en voor de gemeenschappelijke viering van het Heilig Avondmaal.

Victor Amadeüs trok met zijn heir naar de grenzen van Piëmont, en hield daar met veel praal een wapenschouwing over zijn eigen leger en over het Franse hulptroep, dat onder bevel van Catinat stond. De Waldenzen, ten getale van 2500 man, maakten zich gereed om de overmachtige vijand te weerstaan. Maar wat zou dit klein getal, dat niet eens een beproefd legerhoofd had, vermogen tegen een grote overmacht van geoefende krijgers?

In twee corpsen trok het vijandelijke leger op: de troepen van de Hertog aangevoerd door zijn neef, Gabriël van Savoye, de Fransen door Catinat. Deze laatste drong het eerst voorwaarts om met cavalerie en infanterie de toegang tot de vallei San Martino te forceren. Twee honderd Waldenzen weerstonden hier tien uur lang een zes maal sterkere vijand, en dreven hen eindelijk terug met een verlies van vijf honderd man. Was dit begin van de ongelijke worstelstrijd gunstig voor de Waldenzen, de overmacht van de vijand was zó groot, dat zij, na wonderen van dapperheid verricht te hebben genoodzaakt waren om te onderhandelen.

't Is te verwachten, dat hun harde voorwaarden gesteld werden. Een eigenhandig

schrijven van de neef van de Hertog vorderde dan ook onvoorwaardelijk overgave op genade of ongenade. De Waldenzen gaven zich over, en de soldaten van de Hertog bezetten de verdedigingswerken, en overstroomden de valleien.

Onbeschrijfelijk zijn de gruwelen, die nu tegen de Waldenzen begaan werden. Hun vrouwen en dochters waren aan de schandelijkste moedwil van de laag gezonken krijgslieden overgegeven; hun ouden van dagen en onnozele kinderen dienden voor mikpunt van sabel of voor schot uit roer of pistool. De weerbare manschap werd weggevoerd, zo het heette, om persoonlijk van de Hertog vrijheid te vragen, maar in werkelijkheid om in het kerkerhol een akelige dood tegemoet te gaan. Ook de gevangen genomen vrouwen en kinderen werden van hun geboortegrond afgescheurd, zodat meer dan twaalf duizend personen in dertien of veertien forten werden opgesloten, en twee duizend kinderen naar Roomse streken gevoerd, om daar in de Roomse godsdienst te worden opgevoed.

De "Raad ter voortplanting des geloofs" juichte bij de ondergang van de ketters, en doet een eigenaardig licht opgaan over een geloof, dat op zulk een manier en door zulke middelen voortgeplant wordt.

HOOFDSTUK X.

INHOUD: Men maakt jacht op de predikanten - Leidet - naar Zwitserland - Holland en Duitsland reiken de broederhand - uittocht in de winter - hartelijke ontvangst en volledige hulp in Zwitserland - Arnaud bezoekt ons land en Prins Willem III verleent hem gehoor - terug naar de valleien - Amandeüs II is hen goedgunstig - kronkelpaden van de politiek - de Waldenzen onder de bijzondere bescherming van Holland en Engeland - Frederik Wilhelm I van Pruisen hun voorspraak - politieke wisselingen tengevolge van de Franse revolutie en Napoleon's optreden - de Waldenzen voor vrije burgers verklaard.

IJverig maakte men jacht op de predikanten van de Waldenzen, en die in 's vijands hand viel ontkwam die niet weer levend. Dit ondervond de leraar Leidet. Niet op het slagveld werd hij gevangen genomen, niet verrast toen hij het zwaard van de wettige zelfverdediging aangejord had, maar terwijl hij als rustig burger in zijn woning geestelijke liederen zong. Men bracht hem in de kerker, waar zijn een been in een zwaar houtsblok bevestigd werd, en water en brood zijn teerkost was. Voortdurend werd hij gekweld door fanatieke monniken, die onnozel genoeg waren te menen, dat zij de bijbelvaste leraar met hun praatjes van de wijs konden brengen. Overreden konden ze hem niet, overtuigen nog minder. Dit prikkelde hun boosheid, en daarom besloten ze hem voortdurend te kwellen met hun bekeringsijver. Zelfs de nacht, die aan zijn martelaarsdood voorafging, lieten ze hem geen rust, hoewel hij er vriendelijk om verzocht, opdat hij zich door gebed en overdenking mocht voorbereiden voor de gang naar het schavot, met dat al konden zij toch de vrede zijner ziel niet wegnemen, en hem de kracht niet roven, die de Heilige Geest door Zijn verborgene werkingen hem schonk. Ja, zijn geloof was levend, en zo zag hij met blijdschap het einde van zijn loopbaan tegemoet. Kalm en gelaten berustte hij in de leidingen, die de Heere met hem geliefde te houden, al ging de naaste weg ook door lijden en dood heen.

Toen de dag, waarop het vonnis voltrokken zou worden, aanbrak, sprak hij: "deze dag brengt mij een dubbele verlossing: aan de opsluiting in de kerker komt een einde, en mijne ziel, van het lichaam bevrijd, stijgt hemelwaarts." Aan de voet van het schavot deed hij een hartroerend gebed, dat hij met de woorden van de Heiland besloot: *"Vader! in Uw handen beveel ik mijn geest."*

Zalig zijn de doden, die in den Heere sterven, van nu aan. Ja, zegt de Geest, opdat zij rusten mogen van hun arbeid en hun werken volgen met hen (Op. 14: 1:3).

Hier en daar, in diepe bergkloven en dichte bossen, waren er nog enkele Waldenzen, die aan de algemene slachting of wegvoering waren ontkomen. Om niet van honger te sterven, voedden ze zich menigmaal met gras en kruiden, of met de gevangen honden, die de valleien afliepen om met de lijken van de onbegraven Waldenzen hun buik te vullen.

Naarmate het leger van de vijanden zich verwijderde, kwamen zij voor de dag, en vormden weldra een kleine bende, die van vrijbuitery moest leven.

De regering, een nieuwe expeditie naar de valleien willende vermijden, bood hun vrijgeleide aan om uit te wijken naar Zwitserland. Zij namen dit voorstel aan, onder

beding dat hun vrouwen en kinderen en naaste bloedverwanten losgelaten zouden worden om met hen te gaan. Hierover werd men het eens, en zo trokken zij in drie gedeelten naar Zwitserland, waar zij met open armen ontvangen werden. De Zwitserse broeders deden al het mogelijke om bij de Hertog voor de gevangen en nog in de bergen omdolende Waldenzen in de bres te springen. Eindelijk kwam men tot een verdrag, waarbij bepaald werd, dat alle Waldenzen vrijheid bekwamen om naar Zwitserland te verhuizen. Een treffend voorbeeld van broederliefde die immers zichzelf niet zoekt, hebben de Evangelische Kantons hierin gegeven! Men achte het toch niet gering om een gehele bevolking, van alles beroofd, arm en ontmoedigd, gastvrijheid te verlenen en voor woning en onderhoud te zorgen. Dit toch namen de Zwitsers op zich, zij, die zelf niet rijk waren. Maar de band van de gemeenschap van de heiligen trok, en in geloof ontvingen zij hen in de Naam des Heeren.

Deze daad des geloofs vond levendige bewondering in alle landen, waar het licht des evangelies was opgegaan. Konden de Zwitsers op ondersteuning uit die landen rekenen? Slechts gedeeltelijk. Immers in Frankrijk werden de Protestanten vervolgd, en bij duizenden werden ze gedwongen om een ander vaderland op te zoeken. In Engeland regeerde de fanatiek Roomse Jacobus II, die geen algemene inzameling voor de Waldenzen wilde toestaan. Op Holland en Duitsland, beide in kostbare oorlogen gewikkeld, kon alleen gerekend worden. De Keurvorst van Brandenburg ging voorop in de edele wedstrijd om de Waldenzen te ondersteunen; Holland en Duitse vorsten volgden. Maar het allereerst was Zwitserland aan de beurt om, als naburig land, hulp te bieden. De herfst spoedde ten einde.

De winter stond voor de deur, waarin het enkelen moedige reizigers mag gelukken om door de sneeuw en het ijs van de Piëmontese bergstreken een veilig pad te vinden, maar zeer zeker was dit onmogelijk voor enige duizenden, die ouden van dagen, zieken en zwakken, vrouwen en kinderen mede te voeren hadden. 't Is waar, het getal van 12.000 of 14.000, dat weggevoerd en in kerken opgesloten was, was zeer geslonken, maar het bleef toch nog een aantal te groot en van te veel behoeften om in de winter te verhuizen. Hun aantal was zeer geslonken, zeiden we. Hoe kon dit anders? Stelt u mensen voor, die aan vrijheid gewoon, in de ruime lucht en op het open veld levende, binnen nauwe kerkmuren worden opgesloten. Door bedompte lucht, slecht drinkwater en karig voedsel werd de gezondheid ondermijnd. Opeenhoping in bekrompen lokalen, het slapen op harde stenen of op vervuild, stinkend stro, de drukkende zomerhitte, de kilte van de herfstnachten en het ongedierte, dat hun lichamen overdekte, deed allerlei besmettelijke ziekten ontstaan. En voor de zieken, ach! men had niet zoveel menselijk gevoel om er behoorlijk voor te zorgen. Men legde ze bij tientallen in hetzelfde vertrek, dat geen vijfde deel ervan had moeten herbergen, en waar ze zelfs voor regen en wind geen behoorlijke beschutting hadden. Tengevolge van dit alles was de sterfte buitengewoon groot geweest. Sommigen ook, wie men beloofd had, dat zij naar hun vaderland en hun bezittingen mochten wederkeren, indien zij Rooms werden, waren voor de verleiding bezweken. Een groot aantal kinderen was onder Roomse huisgezinnen verdeeld, en veel jonge mannen waren als dwangarbeiders weggevoerd naar vesting of galei. Door al deze omstandigheden waren er nog slechts 4000 Waldenzen overgebleven.

Dit getal mocht dan optrekken, maar optrekken in de barre winter. Met opzet hadden de ministers van Victor Amadeüs zolang de onderhandelingen gerekt, dat eerst in December de reis aanvaard kon worden.

Bij gedeelten moesten zij uittrekken, begeleid door soldaten van de Hertog. Volgens

de gesloten overeenkomst zouden zij behoorlijk gekleed worden, maar zij ontvingen slechts kousen en een buis (overjas) of korte rok, zodat zij volstrekt niet beschut waren voor de snerpande kou. Op de meest willekeurige wijze werd hun vertrek bepaald. Te Mondovi kregen zij op Kerstavond om vijf uur het bevel zich aanstonds voor de afreis gereed te maken. De volgende dag zou het verlof weer zijn ingetrokken. In allerijl maakt men zich gereed, en, hoezeer ook verzwakt en uitgeleerd, men begeeft zich op weg. Men legt die nacht nog een weg van vijf mijlen af, en dat bij een snerpande koude en door dikke sneeuw. Hun onbarmhartige geleiders gunden hun geen ogenblik rust; verder moest het over gladde ijsschotsen en ongebaande wegen. Die door zwakte neerviel of door vermoeidheid niet voort kon, werd aan zijn lot overgelaten, niemand mocht hun bijstand bieden, want het commando "voorwaarts!" bleef klinken die ganse nacht. Toen de dageraad opging, miste men 150 personen, die op de sneeuwvelden waren omgekomen, zonder hulp, zonder een troostwoord hun dierbaren in hun laatste ure te hebben mogen ontvangen.

Andere Waldenzen, die te Fossan opgesloten waren geweest, zouden op zekere morgen hun tocht vervolgen, terwijl een zware sneeuwstorm dreigde los te barsten. Daarom verzocht men de begeleidende officier om die dag daar ter plaatse te mogen blijven. Hun verzoek wordt afgeslagen, en men wordt gedwongen op te trekken. De sneeuwstorm woedt en grote lawinen verduisteren de lucht. Grijsaards, zwakken, vrouwen, kinderen en zieken zijn tegen dit noodweer niet bestand: zij vallen en worden ten prooi aan het wild gedierte. Zes en tachtig personen komen zo om. Reizigers, die kort daarop deze streek doortrokken, vonden deze lijken op de sneeuw uitgestrekt. Sommige hielden nog hun kleine kinderen in de verstijfde armen aan de ontzielde borst.

Bij de aankomst aan de Zwitserse grenzen van de eerste afdeling van de terugkerende Waldenzen, had zich de mare verspreid van hun lijden op de tocht. Dit bewoog de brave Zwitserse broeders om zoveel mogelijk te zorgen voor hen, die nog verwacht werden.

Overal vormden zich commissies van onderstand, en talrijke commissarissen, van alle benodigdheden ruimschoots voorzien, werden naar die plaatsen gezonden, welke hun verjaagde geloofsgenoten moesten passeren. En zodra zij aangekomen zijn, beijveren de commissarissen zich hongerigen te voeden, naakten te kleden, zieken van geneesmiddelen te voorzien, de ledige beurs te vullen, en alle troost van het Evangelie uit te delen. Menig kind, menige jongedochter, die de soldaten, gedurende de tocht, aan de ouders hadden ontroofd om ze in Roomse handen te spelen, werden door hun ijverige bemoeiingen teruggebracht. Onvermoeid waren zij in het werk van de zegenende barmhartigheid en van de ongeveinsde broederlijke liefde, totdat alle verdrevenen de veilige Zwitserse bodem hadden bereikt.

Toch waren er hier en daar gevangen Waldenzen in 's vijands land; nog waren er veel van hun kinderen in kloosters geplaatst, of in Roomse huisgezinnen opgenomen, en nog een negental predikanten wachtte vruchteloos op ontslag uit de kerker. En opnieuw waren het Zwitserse afgevaardigden, die bij de Hertog hun voorspraak waren, en er op aandrongen, dat de bepalingen van het gemaakte verdrag getrouwd zouden nagekomen worden. Hun pogingen hadden, vooreerst althans, geen gewenst gevolg. De Roomsers hadden te veel invloed op de Hertog om verder iets te doen ten gunste van de ketters. Zij keerden dan ook huiswaarts in het bewustzijn, dat zij alles gedaan hadden, wat zij in de gegeven omstandigheden konden doen, verblijd zijnde,

dat althans de overgrote meerderheid van de zwaar verdrukte Waldenzen zich nu bij broeders op veilige bodem bevond.

Wonderlijk zijn de wegen des Heeren met Zijn volk, met hen, die Hij uit de duisternis roept tot Zijn wonderbaar licht, die Hij door Zijn Woord en Geest leert; en leidt en de weg van behoud doet betreden. Terecht zegt een geschiedschrijver: *"Wij moeten menigmaal, en vooral ter dezer plaats, de diepzinnige woorden van de grote Apostel gebruiken, en uitroepen: O diepte des rijkdoms, beide van de wijsheid en van de kennis Gods, hoe ondoorzoekelijk zijn Zijn oordelen, hoe onnaspeurlijk zijn Zijn wegen! Wie heeft ook in dezen den zin des Heeren gekend, of wie is Zijn raadsman geweest?"*

Ongeveer 3000 Waldenzen werden door het gastvrije Genève ontvangen. Eenheid des geloofs en opgewekte broederliefde ontving hen met blijdschap, en stelde alles in het werk om de vluchtelingen het doorgestane leed zoveel mogelijk te doen vergeten. Niet alleen Genève vlocht zich in deze dagen een lauwerkrans door het Christendom in de praktijk van de barmhartigheid te tonen, ook de omliggende steden en dorpen bleven in dezen edelen wedstrijd niet achter. Bern vooral muntte uit. Dáár had de nijvere hand van de vrouwelijke bevolking grote hoeveelheden linnen en wollen stoffen verwerkt om er de bijna naakte vluchtelingen mede te kleden. De regering zorgde voor schoeisel en onderdak, en schreef een inzameling van liefdegaven voor. Mild vloeiden de gaven; elk gaf naar vermogen, zodat de ware gelijkheid, waarvan de apostel in 1 Korinthe 8: 14 spreekt, zich in een lieflijk licht vertoonde.

"Wij zullen het nooit vergeten" zo schreven sommige Waldenzen, die naar Brandenburg waren vertrokken; "wij zullen het nooit vergeten, wat de Zwitserse broeders voor ons geweest zijn en aan ons gedaan hebben. De lof uwer liefdadigheid zullen wij alom verbreiden, en het onze kinderen inprenten dat wij, naast God, alles aan u te danken hebben."

De komst van de Waldenzen, die zulke sprekende bewijzen waren van de macht van het levend geloof, diende in de hand van de Heilige Geest om een geestelijke opwekking te werken in veel plaatsen. Het was de broederen onderling goed om te spreken van Gods grote daden, van zijn wonderen van het verleden en van het heden, en zo werden zij opgebouwd in het geloof, bevestigd in de hope, aangewakkerd in de liefde. Geen last, maar een lust en een voorrecht was het om de verdreven broeders te verzorgen, te verkwikken en het hart te versterken.

Maar spoedig deed zich de vraag op wat met hen te beginnen, met het oog op de toekomst, en hun terugkeer in het werkdadig maatschappelijk leven? Duitse vorsten openden voor hen hun Staten, en Holland in die dagen altijd bereid om een herberg te zijn voor allen, die om des Woords wil vervolgd werden. Holland stelde een belangrijke geldsom disponibel om een vertrek in massa naar Kaap de Goede Hoop mogelijk te maken, of om naar Amerika over te steken. Hoe goed ook bedoeld, de Waldenzen konden er niet toe besluiten zich nog verder van hun vaderland te verwijderen. Hun hart trok naar de bergen, naar de valleien, waar, wel is waar, het vuur van de vervolging hevig had geblaakt, en waar zij ten bloede toe hadden moeten tegenstaan; maar waar zij ook de vertroosting Gods zó krachtig en in zó ruime mate hadden mogen ondervinden, en waar ze met wonder op wonder uit Gods hand omringd waren geweest, dat eerder 'hun rechterhand zichzelf zou vergeten hebben',

dan dat zij de erve van hun vaders niet zouden liefhebben boven elk oord op de aarde.

De stemming van het volk vond haar tolk in Janaval, de onverschrokken held van Rora, Christen en Staatsman beide. Zijn vurige taal deed de opgewekte stemming van het volk tot geestdrift stijgen, die straks door de meer kalme predikant Arnaud in de juiste richting gestuurd werd.

Verschillende wijkplaatsen waren de Waldenzen in de naburige Protestantse landen bereidwillig afgestaan; maar zij konden daar niet tieren: met onweerstaanbare drang trok hun hart naar het oude vaderland. Arnaud denkt evenzo, maar wil de weg van de bedachtzaamheid bewandelen, en zoekt daartoe steun en medewerking bij Protestantse vorsten.

Ook ons land bezoekt hij, 1688. Met grote bereidwilligheid verleent Prins Willem III, de grote kampvechter voor het Protestantisme, hem gehoor. Uitvoerig laat hij zich door Arnaud aangaande zijn bedoelingen en plannen inlichten, keurt ze goed en belooft zijn steun. Met opgewektheid verlaat de ondernemende predikant de voortreffelijke prins, en in de geest ziet hij reeds de blijde dag aanbreken, dat zijn volk naar hun verlaten woonsteden kan terugkeren. Zijn verblijf in Holland maakt hij meteen dienstig om zich hier met invloedrijke en vermogende Christenen in verbinding te stellen. Welk een bereidvaardigheid er was onder de Christenen om de Waldenzische broeders te helpen, moge duidelijk worden uit het feit, dat de postmeester Clignet, te Leiden, aan Arnaud meer dan een ton goud ter hand stelde.

De eerste pogingen van de Waldenzen, om naar hun valleien terug te keren, mislukten. De tijd, door de Voorzienigheid bepaald, was nog niet aangebroken. De algemene politieke toestand van Europa moest daartoe medewerken.

In 1658 werd de oorlogstoorts in verschillende streken van ons werelddeel ontstoken. Frankrijk zag zich daardoor de handen gebonden om zich vijandig tegen de Waldenzen te stellen en de Hertog van Savoye te steunen in zijn verzet tegen de oude dalbewoners. In Engeland giste het op veel plaatsen, want de tirannieke Jakobus II had al wat hervormingsgezind was in zijn Staten, tegen zich in het harnas gejaagd. Straks steekt, Prins Willem III naar Engeland over, en wordt er de redder van de Protestanten. Dit alles moest er toe medewerken, dat de aandacht van de vorsten van de Waldenzen werd afgeleid, en deze daardoor kans zagen om met goed gevolg naar hun vaderland terug te keren.

Een tocht van 81 dagen bracht hen in het land van hun begeerte, en in het bezit van de vallei St. Martin. Maar wat hadden zij in die maand, van verschrikkelikheden niet al moeten doorstaan! Voortdurend belaagd door vijandelijke benden en bewoners van de streken, die ze doortrokken, in menig heet gevecht gewikkeld, door honger en dorst gekweld, ging het vaak door bossen, langs ongebaande wegen en over bijna onbeklimbare bergen. 't Schijnt overdreven te zijn, indien men de bijzonderheden leest van deze tocht, waarvan geen voorbeeld is in de ganse geschiedenis, en toch door officiële stukken en betrouwbare getuigen wordt men overtuigd, dat men hier met werkelijkheid te doen heeft. Een werkelijkheid, die luide getuigenis aflegt van de zorgende hand des Heeren over dit arme geplaagde volk, dat op Zijn Naam vertrouwde, en letterlijk alles veil had om God te mogen dienen naar Zijn Woord.

Het einde kroonde het werk. Er werd een verdrag gesloten met Amadeüs II, Hertog van Savoye, onder wiens jurisdictie zij behoorden. De goede hand Gods beschikte het

zóó, dat hij de Waldenzen goedgunstig was, hen vriendelijk ontving en op hun vaderlandsliefde vertrouwde.

"Gij hebt" zo sprak hij de afgevaardigden toe "gij hebt niets te doen dan uw God en uw Vorst te dienen. Totnogtoe waren we vijanden, wij zullen voortaan vrienden zijn. Als gij mij getrouw zijt, zal ik u met alle middelen bijstaan en beschermen."

Met ontroering des harten hoorden zij deze kostelijke woorden aan, en met blijdschap deden zijde plechtige belofte van onderwerping en gehoorzaamheid aan de wettig over hen gestelde macht. Niet anders hadden zij begeerd; om geen ander doel hadden zij zoveel vervolgingen verdragen en een lijden doorworsteld, dat zonder weerga is in de historie. "Vreest God, eert den Koning" (1 Petrus 2: 17), het vindt weerklank bij ieder, die God begeert te dienen naar Zijn Woord.

Spoedig hadden de Waldenzen gelegenheid om de oprechtheid van hun afgelegde beloften van trouw aan de Hertog te staven. Lodewijk XIV deed een aanval op de Staten van Amadeüs II. Hij riep de Waldenzen op. Met geestdrift schaarden zij zich onder zijn vanden, en waren hem van onberekenbaar veel nut in de worstelstrijd, die aangebonden werd. En Arnaud, die vroeger, op Lodewijks aandringen, de valleien had moeten verlaten, maar bij het uitbreken van de oorlog aan het hoofd van zijn geloofsgenoten de Hertog ter hulp snelde, rees zo zeer in de achting van zijn vorst, dat deze hem, als buitengewone onderscheiding, zijn eigen degen, horloge en sjerp vereerde.

De oorlog liep voor Amadeüs II boven verwachting gunstig af, en de Waldenzen hadden alle hoop voor de toekomst op hun Hertog gevestigd. Maar de kronkelpaden van de politiek zijn dikwijls onnaspeurlijk, en Rome's afkeer van al wat hervormd is, blijft in de grond van de zaak altijd dezelfde. De paus erkende de gunstige bepalingen voorde Waldenzen niet, en gaf zijnen inquisiteurs last om met gestrengheid hun werk in de valleien door te zetten.

Lodewijk XIV, de handen weer wat ruimer hebbende, was op de zijde van de geestelijkheid, en Amadeüs II zag zich genoodzaakt om alle hervormden, die uit Frankrijk naar zijn Staten gevlucht waren, te verdrijven. Ook Arnaud. Met een diep geschokt gemoed verliet hij de Waldenzen, wier leraar, krijgsheld, staatsman, hoofd en hart hij geweest was. Maar hoewel verdreven, bleef hij toch zorgen. Bij Duitse vorsten wist hij te bewerken, dat de verdreven Franse hervormden daar vriendelijk opname vonden. Daar waren ze verlost van de fanatieke haat van de Franse Koning; dáár kon Rome's woede hen niet in kerkers doen wegwijnen, of op brandstapels tot as doen verteren.

Arnaud, wiens krijgskundige bekwaamheden door onze stadhouder Willem III op hoge prijs werden gesteld, werd door hem tot kolonel van een zijner regimenten benoemd. Toch verkoos hij de arbeid in het Evangelie boven het krijgsmansleven. In zijn nederige pastorie levende, wijdde hij zich geheel aan zijn gemeente, om door leer en voorbeeld, de getrouwe leidsman van de kudde te zijn, die aan zijn zorgen was toevertrouwd, totdat hij in 1721 in de ouderdom van 80 jaar de rust binnenging, die er overblijft voor het volk van God. In het eenvoudig bedehuis, waar hij zo menigmaal met zegen het evangelie had verkondigd, werd zijn lijk begraven.

Victor Amadeüs, lange tijd onder de pressie van Lodewijk XIV, wist zich, door de loop van de politieke zaken, daaraan meer en meer te onttrekken. Hij verbond zich nu met Duitsland, Engeland en de Verenigde Provinciën van ons land tegen de Franse

Koning, tegen de kuiperijen van de Rooms en vóór de vrijheid op godsdienstig gebied. Een verdrag, in 1691 te 's Gravenhage ondertekend, stelde met goedkeuring van de Hertog van Savoye, de Waldenzen onder de bijzondere bescherming van Holland en Engeland. Koningin Maria, Gemalin van Willem III, Stadhouder van ons land en Koning van Engeland, was onvermoeid om op financieel gebied de arme kerken van de valleien te hulp te komen. Collecten werden gehouden, beurzen gesticht en bepalingen ontworpen om de traktementen van de predikanten bijeen te brengen. Ook de Staten van ons land beijverden zich om te doen wat zij konden. Ook hier werd opnieuw een collecte gehouden, die alleen in Amsterdam f 71.916 opbracht. Zo zorgde de Christelijke liefdadigheid, dat de toelagen van de schoolmeesters konden worden uitbetaald, en dat er fondsen waren om emerituspredikanten, predikantsweduwen en wezen te ondersteunen.

De vrede van Utrecht, 1713, was gunstig voor de Hertog van Savoye, die vergroting van grondgebied en de titel van *Koning van Sicilië*, later die van *Koning van Sardinië* kreeg.

Voor de Waldenzen was dit geen aanwinst. De hovelingen des Konings, streng Rooms, konden het niet verdragen, dat in het nieuwe Koninkrijk niet alle inwoners éénzelfde godsdienst beleden. Rome's zendelingen maakten van deze stemming ijverig gebruik, en allerlei plagerijen en kwellingen werden opnieuw het deel van de Waldenzen. In deze omstandigheden trad Frederik Wilhelm I, Koning van Pruisen, als hun beschermheer op. Zijn ernstig schrijven aan Victor Amadeüs had dit gunstig gevolg, dat de Rooms en niet meer openlijk tegen hen durfden optreden.

Lang duurde deze betrekkelijk goede toestand niet. In het gebied van Victor Amadeüs bevonden zich veel Franse Protestanten, die daarheen gevlucht waren om hun geloof. Lodewijk XIV, hiertoe aangezet door paus Clemens XII, eiste, dat zij uit hun wijkplaatsen verdreven en naar Frankrijk teruggezonden zouden worden. Victor Amadeüs, bevreesd voor de gevolgen van een weigering, gaf uit politieke overweging aan de onbeschaamde eis toe. Bij een scherp edict gelastte hij de Fransen Protestanten om binnen zes maanden zijn gebied te ontruimen, op straf van een strenge kastijding en vijfjarige dienst op de galeien. Die de veroordeelden herbergde of voorthielp, zou kennis maken met de *estrapado*, een strafoefening, die daarin bestond, dat de veroordeelde in de hoogte getrokken werd met de handen op de rug samengebonden, waarop men hem dan met schokken weer liet zakken. Die voor de tweede maal overtrad werd in het publiek gegeseld.

Vruchteloos waren de pogingen van de Pruisische Koning om hun lot te verzachten. Rome's invloed en Lodewijks dreigende vuist weerhielden hem om recht te doen, en 500 Waldenzen werden in de winter van 1730 verbannen.

Behalve de Koning van Pruisen hadden ook de Staten van ons land zich beijverd om voor de Waldenzen te pleiten. Toen dit niet baatte, schreven zij nogmaals een collecte uit, die meer dan drie ton goud opleverde. Bovendien troffen zij maatregelen, dat hier in 1733 een getal van 400 Waldenzen een gastvrije opname vond.

Keurt men het doen van Victor Amadeüs af in hetgeen hij tegen de Waldenzen ondernam, men bedenke dat hij hiertoe gedrongen werd door het listig drijven van de Rooms en. Persoonlijk bad hij de Waldenzen leren kennen als trouwe onderdanen en nijvere burgers; hij had hun hulp in de oorlog leren waarderen, en in dagen van wisselend krijgsgeluk een veilige wijkplaats in hun valleien gevonden; maar wilde hij

kroon en troon behouden, dan moest hij hun vijanden wel ter wille zijn. Toch stuitte het hem tegen de borst, en dit werkte er toe mede, dat hij in 1730 vrijwillig de regering afstond aan zijn zoon Charles Emmanuël III.

Onder zijn regering en die van zijn zoon Victor Amadeüs III, die in 1773 Koning werd, hadden zij, tot op de Franse omwenteling toe, althans uitwendig rust. In 't geheim evenwel waren priesters en monniken voortdurend bezig om hen te benauwen. Zo konden zij bijvoorbeeld geen recht krijgen, wanneer hun kinderen weggevoerd en in kloosters opgesloten werden, en zij konden maar niet ontslagen worden van het opbrengen van tienden aan de geestelijken, en van het bijdragen van hetgeen er nodig was voor het onderhoud van de Rooms en eredienst. Dit alles was wel tegen de koninklijke decreten, maar de praktijk van de Roomse rechters rekende met dit beschreven recht eenvoudig niet.

Zo naderde het einde van de 18de eeuw, en daarmee de geweldige revolutie, die alles onderstboven keerde. Ook in de valleien van de Waldenzen was het gerucht van de **Franse revolutie** doorgedrongen. Is het wonder, dat een volk, 't welk eeuwen onderdrukt, vervolgd en gemarteld was om zijn geloof, een luisterend oor had voor de stem die vrijheid, gelijkheid en broederschap predikte? Helaas! dat niet allen inzagen dat deze vrijheid de ergste slavernij in haar gevolg moest medevoeren, en dat, waar men des Heeren Woord loslaat, alle vastheid wankelen en alle vrijheid gekortwiekt moet worden. En toch de leuze door de Franse revolutie opgeheven had een betoverende invloed. In de valleien werd over niets anders gesproken in huis en op marktplaats dan over de grote gebeurtenissen aan gindse zijde van de Alpen. Zelfs op een Waldenzische Synode in 1789 trad een leraar op om met klem van redenen de beginselen van die revolutie te verdedigen, en op de schone morgen te wijzen, die daaruit naar zijn gevoelen, voor de Waldenzen zou dagen. Gelukkig waren er bedachtzame ambtsbroeders, die hun stem hiertegen luide verhieven, en er op wezen wat zij, volgens Gods Woord, hun wettige overheid verschuldigd waren. De vurige pleitbezorger van de revolutie werd door de kerkelijke tucht getroffen, en voor zes maanden in zijn bediening geschorst. Door dit verstandig besluit behielden zij het vertrouwen van hun vorst, die hen spoedig onder de wapenen moest roepen, dewijl de Fransen hem Savoye en Nice, twee van zijn schoonste provinciën, hadden ontnomen.

Terwijl de weerbare manschap naar de grenzen was vertrokken om het verder opdringen van de Fransen te helpen keren, hadden de pausgezinden in stilte alles voorbereid om in de valleien een tweede Bartholomeüsnacht aan te richten. Zevenhonderd man, een samenraapsel van allerlei gespuis, had zich bereid verklaard om de weerloze dorpen te overvallen, en al wat ketter was of heette te doden. Maar de Voorzienigheid Gods, die zo menigmaal over de Waldenzen gewaakt had, gaf uitkomst. Twee Rooms en, een priester en een kapitein, mannen van karakter en consciëntie, openbaarden de beraamde moord, en de Waldenzen waren gered.

In 1796 werd de vrede gesloten tussen generaal Bonaparte en de Koning van Sardinië. Kort daarop overleed de vorst, en werd opgevolgd door Charles Emmanuël IV. De Waldenzen hoopten nu gelijke rechten als de andere onderdanen te zullen verkrijgen. De Britse gezant drong er op aan, maar het bleef bij het oude.

De revolutiekoorts greep al meer en meer de volkeren aan, het zegevierend Franse leger onder Napoleon bezette bijna geheel Italië, de loop van de politieke gebeurtenissen werd al sneller en verwoestender voor gekroonde hoofden, zodat

Charles Emmanuël, de last van de regering moede, in 1798 afstand deed.

Piëmont werd nu bij Frankrijk gevoegd. Dat was een ongedachte uitkomst voor de Waldenzen. Vervallen waren nu met één pennenstreek al de beperkende bepalingen waaraan zij tot nu toe onderworpen waren; vervallen was nu de macht van de Roomse geestelijkheid, die eeuwenlang op hun ondergang gemunt was geweest; vervallen was elke willekeur, die hen als het uitvaagsel van de maatschappij had beschouwd. Zij waren nu burgers, vrij, gelijk al de anderen, vrij bovenal om God te dienen naar Zijn Woord.

Ongestoord bleef deze vrijheid niet lang. Napoleons operaties in Italië deden de Russische en Oostenrijkse legers naderen, en de Waldenzen, die aan Frankrijk getrouw bleven, zagen hun land door de vijanden overstroomd. Maar Napoleon werpt ze terug, en andermaal verheugen zich de valleibewoners in de zo kort genoten vrijheid.

Tengevolge van de algemene nood van de tijden en de veel inkwartieringen en brandschattingen van de krijgslieden, was de maatschappelijke toestand van de Waldenzen zeer treurig. De duurte van de levensmiddelen bracht menig gezeten burger tot de bedelstaf, de armen leden gebrek, sommigen stierven van honger. De jaarlijkse bijdragen uit Engeland bleven achter, zodat de leraars geen traktement ontvingen, de schoolmeesters niet bezoldigd en aan geen onderhoud van kerken en pastorieën gedacht kon worden.

Om hulp te bieden nam de regering de toevlucht tot fondsen, die oorspronkelijk bestemd waren tot onderhoud van de Roomse geestelijken. Hoewel dit niet naar recht geschiedde, kan men deze maatregel toch verklaren uit de toenmalige revolutionaire begrippen van gelijkheid en broederschap. Voor de Waldenzen evenwel is het te betreuren, dat de overheid deze stap deed, waarover zij later menig bitter woord van de Roomsens moesten horen.

Ook de Walsenzen konden zich niet onttrekken aan het streven van die tijden om de menselijke rede éénzijdig te verheffen en te plaatsen boven het Woord Gods. De eenvoud, de kinderzin, begon te wijken, en het eenvoudig geloof in de waarachtigheid en betrouwbaarheid van de Heilige Schrift week meer en meer. Wel was er bij het eenvoudige volk nog een kern, die vasthield aan het aloude geloof, door de vaderen overgeleverd, op Gods Woord gegrond, en in de vuurproef van menige vervolging proefhoudend bevonden, maar bij hen, die kennis namen van hetgeen de zogenaamde "verlichting" als waarheid aanbeval, was de afwijking helaas! maar al te goed te bespeuren.

Niet meer Christus was het Middelpunt van de theologie; niet meer Zijn verzoenend lijden en sterven de enige grond van 's mensen rechtvaardiging voor God; niet meer het werk van de Heilige Geest onmisbaar om uit de dood van de zonden op te wekken; maar de mens, de deugdzame mens, en het zogenaamd streven om die gelijk te worden, was het hoogste, waartoe menige prediking zich wist te verheffen. Het hart, dat een doorkomen zocht, en vroeg naar gerechtigheid voor God, kon zich bij dergelijke prediking niet vinden; maar de eigengerechtigte vond zich hier opgebouwd. Deze geest des verderfs was ook onder de Waldenzen doorgedrongen, en had ook sommige predikanten verblind.

Anderen daarentegen volhardden in de leer van de apostelen, en gaven met grote kracht getuigenis van hetgeen wet en evangelie de mens voorhouden, opdat hij in Gods weg gered zij en vrede hebbe voor het ontrust gemoed.

Napoleons val, 1815, bracht de Waldenzen weer onder de Koning van Sardinië. Victor Immanuël was hun niet ongenegen, maar Rome's invloed wist te bewerken, dat de vrijheden, die de dalbewoners nu enkele jaren hadden genoten, besnoeid werden. Maar de tijden van vroeger konden niet terugkeren. Europa hield het oog op de dalbewoners gevestigd, en de drukpers was een macht geworden om onrechtvaardige behandelingen te striemen. ***Dit alles werkte samen, zodat de Waldenzen bij Koninklijk Besluit van 27 februari 1816 vrijwel met de andere onderdanen gelijk gesteld werden.***

Vooraf Koning Charles Alberts naam moet in dit opzicht met ere worden genoemd. Hij tekende *het besluit van de emancipatie*, waarbij zij in elk opzicht met de andere onderdanen van het land in dezelfde voorrechten delen.

Zo was dan na eeuwen strijd en vervolging de begeerde vrijheid des geloofs verkregen. Krachtig spreekt hun geschiedenis de waarheid van Paulus' woord: *De Godzaligheid is tot alle dingen nut, hebbend de belofte des tegenwoordigen en des toekomenden levens.* 1 Tim. 4:8.

CHRISTELIJKE ENCYCLOPEDIE

(artikel geschreven ca. 1920)

WALDENZEN

De Waldenzen zijn afkomstig van Valdez of Waldez (zijn voornaam Petrus is onzeker). Alle overleveringen, die de oorsprong van de Waldenzen verder terugvoeren tot de apostel Paulus of tenminste tot op bisschop Claudius van Turijn (9^e eeuw) zijn onbetrouwbaar.

1. Rooms-Katholieke periode (1170-1530).

Een rijk geworden burger te Lyon, Waldez, werd door het horen van de legende van den heilige Alexius diep geroerd. Hij ging tot een leraar in de theologie, die hem wees op het woord van Jezus tot de rijke jongeling in Matth. 19 : 21. Aan zijn vrouw liet hij zijn grondbezit, maar zijn overige vermogen vermaakte hij aan de armen. Tot zijn onderrichting begon hij nu de Evangelien, de Psalmen alsmede een uittreksel uit de leerstellingen van de kerk te lezen. In 1177 stichtte hij een vereniging van mannen en vrouwen, die naar het voorbeeld der zeventigen, twee aan twee uittrokken, om in wollen boetekleed, zonder staf of male, tot bekering te roepen, en het Evangelie te verkondigen.

De aanhangers van Waldez, droegen verschillende namen. Zij heetten Pauperes de Lugdunum of Leonisten (naar de stad Lyon) of Waldenzen naar hun stichter. Zij noemden zichzelf fratres en sorores en het volk noemde ze amici en amicae. Oorspronkelijk hadden ze geen plan zich van de kerk af te keren, maar toen paus Alexander III hen niet toestond te prediken (3de Lateraanse concilie 1179) en toen paus Lucius III hen zelfs op het concilie van Verona in de ba deed; werd de toestand anders. Paus Innocentius III zag de onvoorzichtigheid van zijn voorgangers in. Het ging niet aan, om het groot aantal Waldenzen te beschouwen als een groep ketters. Hij beproefde hun vereniging om te zetten in een monnikachtig genootschap, van Pauperus' Catholici, maar deze handige manoeuvre mislukte. Hij wilde wel aan dat genootschap onder bisschoppelijk opzicht prediking en Schriftverklaring toestaan, maar de Waldenzen waren daar niet van gediend. Toen sprak Innocentius III op het 4^e Lateraanse concilie bij vernieuwing de ban over hen uit.

Leer en gemeente-inrichting.

Het doel der Waldenzen was terugkeer naar den toestand der apostolische kerk. In de leer weken de Waldenzen in hoofdzaak niet van de leer der kerk af. Ze verwierpen echter de leer van het vagevuur, van de mis voor afgestorvenen en van den aflaat. Er waren onder hen predikers die verplicht waren tot het celibaat, tot volstrekte armoede en tot weigering van het doen van een eed, overeenkomstig de bergrede. Dit waren de perfecta of 'volmaakten'. Deze mochten geen beroep uitoefenen en ook nergens een vaste woonplaats kiezen. De gewone leden (credentes) mochten wel in hun beroep blijven en in den gewonen familiekring verkeren. Voor het toedienen van de sacramenten hadden de Waldenzen ministri, evenwel met dien verstande, dat deze slechts voor een jaar verkozen werden. Aan het hoofd van de ganse gemeenschap stond tot aan zijn dood de stichter Waldez. Deze leidde de gehele beweging, nam leden in de gemeenschap op en wijdde de ministri.

In Noord-Italië waren ook vele Waldenzen. Deze z.g.n. Lombardische Waldenzen onderscheidden zich van de Franse daarin, dat eerst genoemde dienaren wensten voor het ganse leven. Daarbij leerden zij, dat ieder zijn beroep zou mogen uitoefenen. Naderhand stonden de Franse Waldenzen dit aan de Lombardische toe.

In Mei 1218 werd in Bergamo een vergadering gehouden, om tot vrede tussen de twee partijen te geraken, maar de vrede werd niet getekend. O.a. hielden de Lombardische Waldenzen vast, dat het sacrament, door een onwaardige prediker bediend, geen kracht had, wat de Franse loochenden.

De Lombardische Waldenzen, waarbij zich later de Duitse voegden (vooral na de Hussietenoorlog) verwierpen alle feestdagen, beelden, liturgische kleding, laatste olesel en mis. In de Cottische Alpen moeten in de 14e eeuw 50.000 Waldenzen geweest zijn. Men vond ook Waldenzen in Spanje, Duitsland en Oostenrijk. Men vond ze tot in Calabrië toe. Ze werden destijds al vervolgd. Tijdens de kruistochten tegen de Albigenzen (1225—1227) moesten zij veel verduren. De graven en hertogen vervolgden hen tot in de dalen van Piëmont. Ze verdedigden zich dikwerf met de wapenen. De Inquisitie woedde tegen hen in Spanje, Lombardije en Rijnland.

2. Reformatorische periode (1530 - heden).

Toen de Reformatie een feit geworden was, zonden de Franse Waldenzen in 1530 twee mannen George Morel en Pierre Masson naar Oecolampadius, die deze mannen weder naar Bucer zond. Op hun terugreis naar het vaderland werd Masson gevangen genomen en verbrand. Hij was een verklaard voorstander der reformatorische beginselen, maar zijn broeders waren niet geneigd om hem te volgen. In September 1532 had een synode der Waldenzen te Chanforans plaats, die zes dagen duurde. Daar was ook Forel tegenwoordig. Daar werd besloten alle deelneming aan den Katholieken godsdienst na te laten. Over de leer (o.a. de praedestinatie), den eredienst en het leven (geen celibaat, de eed werd toegestaan) werden bepalingen gemaakt, die een grote omkeer teweegbracht in den godsdienstige toestand der Waldenzen. Het gehele kerkelijke leven werd ingericht naar het voorbeeld der Frans-Zwitserse reformatie. De geloofsbelijdenis der Waldenzen, aan koning Frans 1 gezonden, was geheel en al gereformeerd.

In 1535 brak een hevige vervolging uit tegen de Waldenzen in Provence. Tevergeefs riep men de hulp in der Duitse vorsten. In 1545 werd de vervolging hernieuwd. Twee en twintig dorpen werden in de as gelegd.

In 1570 begon de vervolging tegen de Waldenzen in Dauphine en Piëmont. In 1685 werden velen uitgeroeid of verdreven uit hun vaderland. 900 vluchtelingen ondernamen onder aanvoering van den predikant Arnaud de terugtocht naar het vaderland, glorieuse rentrée. Eindelijk verkregen ze toch het recht om hun eigen godsdienst te oefenen, mits binnen aangewezen plaatsen.

In de 18e eeuw openbaarde zich echter laksheid en onverschilligheid. Een bezoek van Tel. Neffs (1826) gaf de stoot tot een reveil onder de Waldenzen. Sinds die tijd kwam er weder opleving op religieus terrein.

In 1848 verscheen het tolerantie-edict van Karel Albert. Sinds die tijd kan men onderscheiden:

- 1°. Een periode van 1848—1860, stichting van een eigen theologische school in de evangelisatiestations.
- 2°. Een periode van 1860—1872. Uitbreiding der Evangelisatie (Milaan, Florence, Napels) verplaatsing der theologische school naar Florence.
- 3°. De periode van 1872 tot heden.
- In 1872 een Zendingsconferentie in Florence, die om de drie jaar gehouden wordt.

STATISTIEK.

In de dalen 15 gemeenten en 24 predikanten, een gymnasium en pensionaat voor meisjes in Torre Pellici.

Verder in de zending 44 gemeenten en 54 stations, 57 zondags-scholen, 44 predikanten, 10 evangelisten, 61 onderwijzers, 4400 communicanten, 50.000 toehoorders, een theologische school in Florence, 3 professoren en 9 studenten.

Sinds 1883 een kerk in Rome. Er wordt financiële steun geboden door Duitsland, Engeland, Noord-Amerika en andere landen.

Literatuur:

Monastier, Histoire de l'Eglise des Vaudois depuis son origine (1847).

Comba, Histoire de l'Eglise Vandoise d'Italie (1887).

Comba, De Waldenzen. Hun oorsprong en geschiedenis. Kampen, 1927.

Muston, 'Israël des Alpes. Preger, Beitrtige zur Geschichte der Waldenser.

NASCHRIFT

De Waldenzen zijn tegenwoordig georganiseerd in de Chiesa Evangelica Valdese, De Evangelische kerk der Waldenzen. Ze bezitten thans een Waldenzer Theologische Faculteit te Rome.

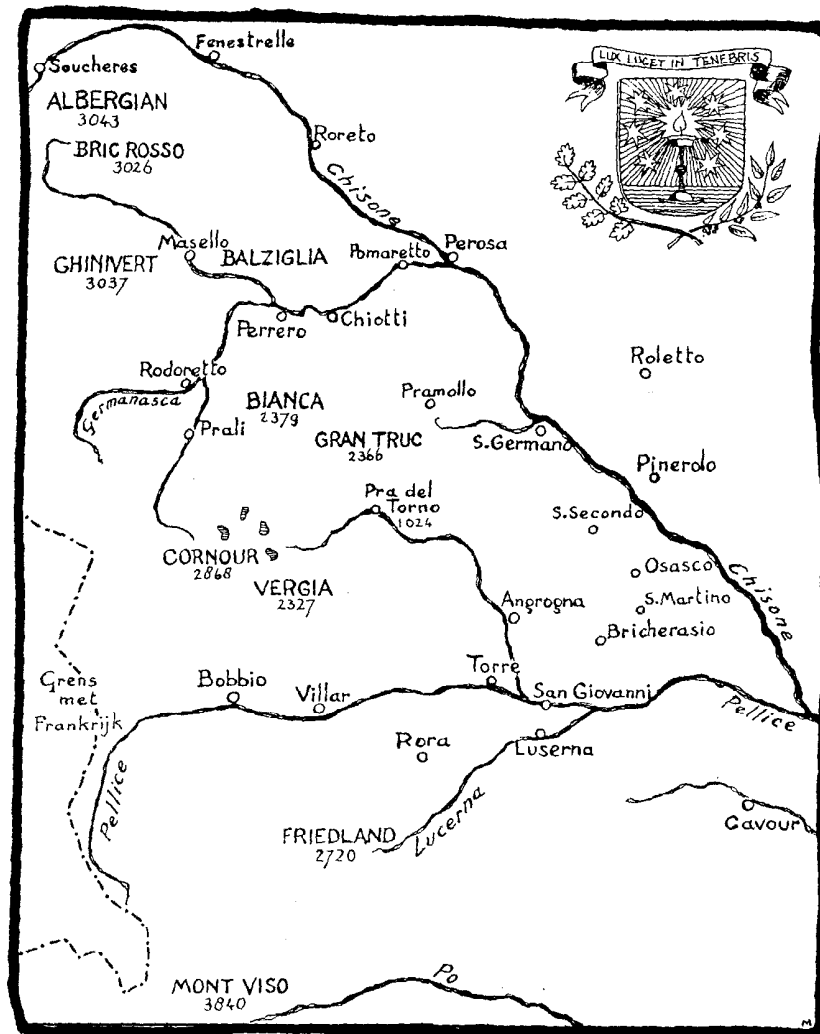
Regelmatig worden bijeenkomsten georganiseerd in Torre Pellice, waar lezingen worden gehouden om hun godsdienstig en cultureel erfgoed in gedachtenis te houden. In deze plaats staat de Casa Valdese; het museum voor de geschiedenis van de Waldensen; het enige gymnasium en lyceum van Italië; een groot Internaat voor docenten; een conferentie- en vakantiecentrum; een diaconessenhuis en Evangelische boekhandel. Jaarlijks wordt in deze plaats de Synode gehouden. Op de Synode zijn 2 moderatoren. Dit vindt zijn reden doordat een gedeelte van de Waldenzen buiten het land woonachtig is. O.a. in Zuid-Afrika en Amerika. In hun kerkdiensten staat het woord centraal, met een sobere liturgie. De gemeentezang bestaat uit Psalmen en gezangen.

De Waldenzen kennen nog steeds een Eerste en een Tweede Reformatie. De Eerste Reformatie was die van Petrus Waldus en Johannes Hus, die de gemeenten beïnvloedden.

De Tweede Reformatie vond plaats in de 16^e eeuw toen men aansluiting zocht bij de Zwitserse Hervorming. Op de Synode van Chanforan, onder de open hemel in het Angrognadal in 1532 sloot men aan bij de Kerken der Hervorming, hoewel met verzet van een deel van de Synode. Op deze Synode was Willem Farel en een neef van Calvijn, Olivetanus aanwezig.

Evenals al de Kerken van de Hervorming hebben de Waldenzen de levendmakende Geest van God zeer hard nodig. De Kerken zijn als dode geraamten geworden. De Heere vroeg aan Ezechiël: "Mensenkind, zullen deze beenderen levend worden?" Wij mogen de Heere wel antwoorden, zoals Ezechiël deed: "Heere, Heere, Gij weet het!" Ezechiël 37.

W. W. Middelburg, oktober 2004

Kaartje van het woongebied van de Waldenzen op de grens van Italië en Frankrijk.

Het wapen van de Waldenzen: *Lux lucet tenebris*.

Het licht schijnt in de duisternis